

М. У. Кобрын

Беларускі нацыянальны рух

1917 - 1920

Беларускае выдавецкае Таварыства
«Хата»
Мінск
2004

Вытокі беларускага нацыянальнага руху (уводзіны)

"Мы называем беларускі нацыянальны рух адраджэннем, - пісаў Антон Луцкевіч - адраджэнец і лідэр беларускага нацыянальнага руху ў пачатку XX стагоддзя, - аднак адраджаць, уваскрашаць можна толькі тое, што некалі нарадзілася, жыло і памерла. У гісторыі беларусаў як нацыі мы назіраем усе гэтыя тры моманты: нараджэнне - пачатак XIX стагоддзя, калі прадстаўнікі мясцовай інтэлігенцыі ўсведамілі неабходнасць звярнуцца да беларускага селяніна, як асноўнага прадстаўніка нацыі на яго "простай" мове з асветніцкімі мэтамі: гэтым самым яны стараліся абудзіць свядомасць народа ў тым, што ёсць непаўторная мова, якая служыць індикатарам існавання беларускасці; станаўленне - сярэдзіна XIX стагоддзя, калі Кастусь Каліноўскі, першым з прадстаўнікоў беларускай інтэлігенцыі, разглядае беларускае пытанне ў чыста палітычнай плоскасці, але не як частку "польскага пытання" (як рабілі ягоныя папярэднікі), а як пытанне самастойнае, дзеля чаго пытаецца ўзняць сялянскія масы на барацьбу за палітычнае вызваленне Беларусі і Літвы ў імя нацыянальнай свабоды, у імя сацыяльных інтарэсаў беларускага сялянства, яго ідэі працягваюць "народавольцы" і "гоманаўцы", якія даюць сваё абаснаванне ідэі беларускага дзяржаўнага будаўніцтва, хоць і ў федэратыўнай сувязі з Расіяй, але маючы сваю дзяржаўную свабоду; успенне беларускага руху ў канцы XIX стагоддзя, калі царызму ўдалося на некаторы час задушыць імкненне народнай інтэлігенцыі да раскрыцця народнай самабытнасці ў справе "людзьмі звацца".

Так пісаў гэты чалавек у пачатку XX стагоддзя, калі пачаў адраджаць рух беларускага народа за сваю непаўторнасць, за сваё развіццё на аснове дзяржаўнасці, за сваё месца ў сусветнай цывілізацыі. І тое, што зрабіў гэты чалавек у гэтым плане, паклаўшы на алтар гісторыі сваё жыццё разам з такімі ж рупліўцамі як сам, яшчэ не ў поўнай меры ацэнена сучаснікамі. Яго імя неадназначна ацэньваецца, але ўся гісторыя Беларусі XX стагоддзя трымаецца на ім, як падмурку беларускай дзяржаўнасці, у якой мы зараз жывём.

З рэалій сучаснага гістарычнага працэсу, калі існуюць розныя ацэнкі гэтага працэсу, можна зрабіць вывад, што "беларускі нацыянальны рух - гэта грамадскі рух беларускага народа за сваё нацыянальнае адраджэнне, за свабоднае развіццё на аснове дзяржаўнасці, як канечнай мэты сваёй дзейнасці і ажыццяўлення ўласнай творчай ролі ў сусветнай цывілізацыі" (М.К.)-

У савецкай гісторыяграфіі не сустракаўся такі тэрмін. Само паняцце "нацыянальны" лічылася тады нечым варожым, непатрэбным. нацыянальную годнасць любой нацыі, не адно беларускай, у тыя часы нельга выстаўляць на паказ.

У беларускай гісторыяграфіі з пачатку 90-х гадоў ХХ стагоддзя даследчыкі пачалі ўжываць тэрмін "беларускі нацыянальна-вызваленчы рух", які, на наш погляд, не раскрывае ўсёй паўнаты дадзенай тэмы і не актуальны ў сучасным гістарычным працэсе,

Аўтар кнігі па-новаму падыходзіць да дадзенай тэмы. Дапамагае гэтаму выкарыстанне невядомых архіўных дакументаў з беларускіх і расійскіх фондасховішчаў.

Прыходзіцца спадзявацца, што гэты працэс прадоўжаць іншыя даследчыкі, справа "беларускасці" будзе працягвацца, а значыць падымацца суб'ектна-творчая роля беларускага народа ў сусветнай цывілізацыі.

КАМУНІКАТ.ORG

Раздзел I.

Нацыянальнае самавызначэнне і Лютаўская рэвалюцыя (сакавік - кастрычнік 1917 года)

Лютаўская рэвалюцыя стала вынікам удзелу Расійскай імперыі ў першай сусветнай вайне. Лёгкасць здзяйснення рэвалюцыі сведчыла аб тым, што Расія была на грані эканамічнага і палітычнага крызісу. Вялікая дзяржава зусім магла знікнуць з палітычнай карты свету.

Палітычныя сілы, якія прыйшлі на змену самадзяржаўю, былі ў асноўным прадстаўнікамі ліберальна-дэмакратычных колаў, і не ведалі як у поўнай меры распарадзіцца абрынутымі на іх палітычнымі свабодамі. Эліты нярускіх народаў Расійскай імперыі спадзяваліся атрымаць волю сваім народам, палепшыць сацыяльны статус усіх праслоек грамадства. "Турма народаў", паводле У.І.Леніна, адчыніла свае дзверы, і многія разгубіліся. Часовы ўрад, імкнучыся да дэмакратычных ператварэнняў, у першай жа дэкларацыі ад 3 сакавіка 1917 года абвясціў ураўнаванне ўсіх грамадзян у правах незалежна ад саслоўнай, рэлігійнай і нацыянальнай прыналежнасці³. Дазвалялася ўжываць нацыянальную мову ў прыватных арганізацыях і навучальных установах, хаця руская мова захавала статус дзяржаўнай.

Устанаўленне роўнасці перад законам грамадзян рознай нацыянальнасці не забяспечвала аўтаматычна групавыя правы нацыянальных супольніцтваў. Дзяржаўна-прававыя акты не закраналі многія праблемы дзяржаўна-палітычнага статусу шматлікіх народаў краіны.

Аслабленне цэнтралізаванай агульнарасійскай улады, дэмакратычныя свабоды стварылі спрыяльныя ўмовы для арганізацыйнага афармлення нацыянальных рухаў Расіі, абвясчэнне іх палітычных праграм. На працягу сакавіка 1917 г. на Украіне, у Прыбалтыцы, Малдове, Паволжы, Сібіры, Сярэдняй Азіі хутка ўтвораныя разнастайныя нацыянальныя ўстановы і арганізацыі распрацоўвалі ўласныя праекты дзяржаўнага жыцця на аснове роўнасці і суверэнітэту народаў.

У авангардзе нацыянальных рухаў ішла, вядома, Украіна. У пачатку сакавіка 1917 года ў Кіеве была сфармавана **Украінская Цэнтральная Рада** - орган каардынавання ўкраінскімі нацыянальна-дэмакратычнымі арганізацыямі. Яна выказалася за пераўтварэнне Расійскай імперыі ў дэмакратычную федэратыўную рэспубліку, у ёй **кожны народ павінен атрымаць права нацыянальна-тэрытарыяльнай аўтаноміі**. УЦР пачала прэтэндаваць на частку беларускіх земляў, дзе жылі і ўкраінцы.

Такія ж прэтэнзіі пачалі выказваць літоўцы і латышы на беларускія паветы, хаця яны там складалі меныпасць.

Аб'ектыўным ходам падзей маглі паставіць такое пытанне і беларусы - аб сваім месцы ў будучай федэрацыі. Аднак для сапраўднага адраджэння і ажыўлення беларускага нацыянальнага руху ў гэты час былі непераадольнай перашкодай аб'ектыўныя фактары: першая сусветная вайна падзяліла Беларусь на дзве часткі. Заходняя была акупавана германскай арміяй, усходняя была прыфрантавай зонай для расійскіх армій. аб'яднаных у Заходні фронт. Ён аб'ядноўваў на 1 лютага 1917 года 1620,6 тысяч салдатаў, афіцэраў, ваенных чыноўнікаў, больш за сто тысяч ваенных у тылавых арганізацыях фронту⁴. Амаль усе яны былі выхадцамі з цэнтральных рэгіёнаў Расіі, Каўказа і Сярэдняй Азіі, **беларускія нацыянальныя інтарэсы іх не цікавілі, у далейшым яны будуць актыўна супрацьдзейнічаць беларускаму нацыянальнаму руху.** Гэтая акалічнасць, пакладзеная на аб'ектыўную запаволенасць фармавання беларускай нацыі і яе самасвядомасці, абумовіла замаруджанасць працэсу самасцвярджэння беларусаў. Не забудзем, к таму часу на Беларусі асела каля 175 тысяч бежанцаў з Польшчы, якія пасля стануць апорай легіёнаў Доўбар-Мусніцкага і Пілсудскага⁵. Тыш часам сотні тысяч беларусаў былі мабілізаваны ў царскую армію. Толькі з Мінскай, Віцебскай, Магілёўскай губерняў і ўсходніх павеатаў Віленскай адправіліся ваяваць 682,2 тысячы чалавек, 12-13% насельніцтва⁶.

Па меры набліжэння фронту да Беларусі адсюль рушылі на ўсход бежанцы. На пачатак 1917 года іх налічвалася 147444 чалавек у розных расійскіх губернях, або 54% ад усяго складу бежанцаў у Расіі⁷. Такім чынам, патэнцыял беларускага нацыянальнага руху ў асобе мабілізаваных салдат і афіцэраў, эвакуяваных рабочых і служачых, бежанцаў-беларусаў часткова перамясціўся за межы Беларусі.

Бежанцамі ў асноўным былі бяднейшае і сярэдняе сялянства, праваслаўнае духавенства, інтэлігенцыя.

Не прыкметнае дома нацыянальнае пачуццё беларусаў у асяроддзі адразу не проста прагнулася-завіравала.

Апынуўшыся ў іншаэтнічным асяроддзі, яны ўсё выразней усведамлялі сваю нацыянальную адметнасць, станавіліся ўспрымальнымі да нацыянальных ідэй вызвалення ад уласнага няпомніцтва, ад пакоры другім нацыям. Аднак, адарваныя ад радзімы і расцярушаныя па розных кутках неаб'ёмнай Расійскай імперыі, гэтая частка беларускага народа не магла прыняць непасрэдных ўдзел у перыпетых рэвалюцыйнай барацьбы на тэрыторыі самой Беларусі, хоць менавіта тут у першую чаргу вырашалася, ці здабудуць беларусы права на

самастойнае развіццё на аснове ўласнай дзяржаўнасці.

Калі на акупаванай германскімі войскамі тэрыторыі Беларусі ўжо з канца 1915 года дзейнічаў Віленскі Беларускі Народны Камітэт, каардыноўчы орган нацыянальных арганізацый Заходняй Беларусі, то на ўсход ад лініі фронту да падзення царызму не існавала палітычнага цэнтра, які аб'ядноўваў бы беларускія нацыянальныя арганізацыі, выказваў інтарэсы вялікай, значнай беларускай нацыі. Актывісты беларускага нацыянальнага руху Янка Купала, Вацлаў Іваноўскі, Якуб Колас, Іван Краскоўскі, Максім Гарэцкі апынуліся за межамі Беларусі. Разрозненасць была паўсямясная. Усюды. Толькі ў Петраградзе, Мінску, Яраслаўлі, Казані дзейнічалі нешматлікія, ледзь-ледзь звязаныя паміж сабой беларускія арганізацыі, створаныя, як правіла, дзеля дабрачыннай і культурна-асветнай дзейнасці сярод беларусаў-бежанцаў.

У Мінску дзейнічала дабрачынная арганізацыя - **Мінскі аддзел беларускага Таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны**. Пасля Лютаўскай рэвалюцыі ён абвясціў сябе **Нацыянальным Камітэтам**, абвясціў пра скліканне ў Мінску з'езда беларускіх нацыянальных партый і арганізацый⁸. Гэты з'езд адбыўся 25-27 сакавіка 1917 г. Удзельнічала звыш 150 чалавек.

25 сакавіка 1917 г. група дэлегатаў (Аркадзь Смоліч, Антон Бурбіс, Зміцер Жылуновіч, Вацлаў Адамовіч, інш.) паставіла аднавіць легальную дзейнасць "старой баявой адзінкі" - **Беларускай Сацыялістычнай Грамады (БСГ)**⁹. З'езд яны палічылі як канферэнцыю БСГ. БСГ была адзінай партыяй на той час на Беларусі, якая аднавіла сваю дзейнасць. Канферэнцыя сфармулявала галоўную стратэгію партыі на бліжэйшы час - **аўтаномія Беларусі ў складзе федэратыўнай дэмакратычнай Расійскай Рэспублікі**.

Тактычнымі задачамі былі: перамовы з Часовым урадам аб статусе Беларусі; распрацоўка пытання аб межах краю; стварэнне мясцовага самакіравання. У якасці вышэйшага заканадаўчага і выканаўчага органа ўлады аўтаномнай Беларусі праектавалася **стварэнне Беларускай Краёвай Рады**. Да выбару апошняй з'езд абвясціў сябе "вышэйшай краёвай інстытуцыяй", а сваім выканаўчым органам - **Беларускі Нацыянальны Камітэт (БНК)**, якому даручалася падрыхтаваць выбары ў Беларускаю Краёвую Раду¹⁰.

Рэалізацыя такой "стратэгічнай задачы" была, аднак магчымая толькі пры ўмове, што беларускія адраджэнцы здолеюць аб'яднаць вакол ідэі стварэння агульнакраёвай сістэмы ўлады ўсе ўплывовыя палітычныя сілы Беларусі, а

таксама асноўную частку насельніцтва - беларускае сялянства. У склад БНК увайшлі прадстаўнікі зямельнай алігархіі Раман Скірмунт, Пятро Аляксюк, Пятро Заяц, духавенства Вінцэнт Гадлеўскі і іншыя, усяго 18 чалавек. Старшынёй камітэта быў абраны дэпутат расійскай думы Раман Скірмунт. Выбіраючы Рамана Скірмунта, па сутнасці на той час лідэра беларускага нацыянальнага руху, дэлегаты разлічвалі на яго палітычны вопыт, былыя сувязі ў вышэйшых эшалонах расійскай улады, кампетэнтнасць. Вынікам сакавіцкага з'езда стала тое, што ў **Мінску ўзнік актыўны палітычны цэнтр, вакол якога мелася адбыцца кансалідацыя беларускай нацыі**. Аўтаномія Беларусі ўяўлялася пры гэтым блізкай перспектывай, яе атрыманне з рук дэмакратычнай расійскай улады здавалася магчымым у выніку невялікіх намаганняў.

"Нам патрэбна аўтаномія, каб запэўніць беларускага хлебароба, што гэта найбольшы прыбытак, а беларускага пралетарыя, што гэта найвышэйшы заробак, каб гэтым самым даць сваім людзям працу дома, на месцы, на грунце ўласнай беларускай прамысловасці, і каб нашы людзі не вандравалі, шукаючы заробкаў на чужбіне, дзе сам працаўнік і яго рабочая сіла прападалі для нашага краю"¹¹. Так пісаў Язэп Лёсік, галоўны рэдактар друкаванага органа БСГ газеты "Вольная Беларусь", выказнік інтарэсаў асноўнага класа беларускай нацыі - сялянства, сам выхадзец з яго шэрагаў.

Пасля гэтага з'езда колькасць членаў БСГ пачала імкліва расці, да лета 1917 года налічвала 10 тысяч чалавек¹². Яе філіялы ўзніклі ў губернскіх і павятовых гарадах Беларусі, у Маскве, Петраградзе, Саратаве, Казані, Адэсе, іншых гарадах. Яна стала самай уплывовай палітычнай сілай беларускага нацыянальнага руху на дэмакратычным этапе рэвалюцыі. Гэта адбылося, дзякуючы радыкальнай і зразумелай усім сацыяльна-эканамічнай праграме, найперш па аграрнаму пытанню (з-за якой яе падтрымала большасць сялянства). Шырокія дэмакратычныя абяцанні ў праграме ў сваю чаргу задаволілі інтарэсы інтэлігенцыі, астатніх слаёў насельніцтва. Калі б усё ішло нармальным чынам, калі б гарапашная Беларусь не была на сумежжы франтоў і на сумежжы інтарэсаў самых розных дзяржаў, — беларускі народ дэмакратычным шляхам прыйшоў бы да ўласнай дзяржаўнасці. незалежнасці. Ужо ў той ранні рэвалюцыйны час.

Аднак перагаворы беларускай дэлегацыі з Часовым урадам вынікаў не далі, бо ён стаяў на пазіцыях адзінай і непадзельнай Расіі. Не ўдалося вырашыць аграрнае пытанне на карысць сялянства, і летам 1917 года Беларускі нацыянальны камітэт пачаў страчваць свой уплыў сярод насельніцтва. Знаходжанне на чале БНК буйнага землеўласніка Рамана Скірмунта па вобразнай характарыстыцы ўдзельніка тых падзей Аляксандра Цвікевіча, "чалавека надзвычай непапулярнага сярод сялянскага насельніцтва"³, адмоўна

сказвалася на аўтарытэце Камітэта. Мабыць, з прычыны кансерватыўна-ліберальнага аблічча кіраўніцтва, БНК не звязваў ажыццяўленне асноўных задач нацыянальнага руху (беларуская незалежная дзяржаўнасць, культурна-нацыянальнае адраджэнне) з вырашэннем агульных для народных мас сацыяльных праблем.

На сесіі БНКу сярэдзінемая 1917 г. у Мінску разгарнулася палеміка паміж ліберальным крылом і прадстаўнікамі БСГ, якія дабіваліся дэмакратызацыі камітэта, настойвалі на спалучэнні ў яго дзейнасці палітычнай і нацыянальна-культурнай працы з праграмай сацыяльна-эканамічных пераўтварэнняў. Буйныя землеўласнікі Раман Скірмунт, Эдвард Вайніловіч, Магдалена Радзівіл, Данііл Друцкі-Любецкі блакіравалі прыняцце новых пастановаў. Вырашэнне аграрнага пытання на Беларусі, якога так чакалі сяляне, было адкладзена да заканчэння **Устаноўчага сходу Расіі**.

Разнагалоссі паміж рознымі ўдзельнікамі БНК, недастатковая выніковасць практычнай дзейнасці камітэта, змушаная праходзіць у рэчышчы афіцыйнай палітыкі Часовага ўрада, няўдачы БНК у аб'яднанні палітычных сіл краю вакол ідэі аўтаноміі Беларусі, недаацэнка сацыяльнага аспекту праблемы — прывялі да незадаволенасці ў беларускіх арганізацыях на месцах.

Прадстаўнікі левай плыні ў БНК Зміцер Жылуновіч і Антон Бурбіс настаялі на скліканні новага з'езда беларускіх нацыянальных арганізацый. Ён адбыўся ў Мінску 8-10 ліпеня 1917 года. З'езд скасаваў Беларускае Нацыянальнае Камітэт і пастанавіў утварыць новы каардынацыйны орган - **Цэнтральную Раду Беларускіх Арганізацый (ЦРБА)**. Цэнтральная рада па свайму складу і поглядах аказалася больш дэмакратычнай за БНК. Яна імкнулася аб'яднаць усе беларускія нацыянальна-дэмакратычныя сілы на тэрыторыі Беларусі і за яе межамі, актыўна памагала Радзе **газета "Вольная Беларусь"**, рэдактарам якой быў Язэп Лёсік. Газета абуджала нацыянальную самасвядомасць беларускага народа.

Дэмакратызацыя цэнтральнага каардынацыйнага органа беларускага руху, паглыбленне сістэмнага крызісу ў краіне садзейнічалі далейшаму разгортванню беларускага нацыянальнага руху ва ўсім краі. Насуперак масіраванаму ціску агульнарасійскіх партый і арганізацый ліберальнага і сацыялістычнага накірунку, ідэі беларускага нацыянальнага самавызначэння і аўтаноміі Беларусі знаходзілі ўсё больш прыхільнікаў у беларускай вёсцы. Абуджалася цікавасць да гэтых ідэй у гарадах і мястэчках, хаця, трэба шчыра прызнаць, наезд сюды этнічна чужых людзей, перакаты вайсковых фарміраванняў, узнаўленне

асабістага нацыянальнага руху ў габрэйскіх асяродках — мяшалі беларускаму руху. Тармажэнне працы беларускіх актывістаў у выніку значнага змянення этнічнага складу жыхараў гарадоў у час вайны нарасталала.

На першай сесіі ЦРБА (Мінск, 5-6 жніўня 1917 г.) удзельнічалі прадстаўнікі 23 беларускіх арганізацый. У іх шэрагах было за 23 тысячы чалавек¹⁴. Гэта сведчыла аб узрослай цікавасці насельніцтва да беларускага пытання. Цэнтральная рада была прызнана сесіяй як **адзіны кіраўніцкі і прадстаўнічы орган "усяе беларускае справы"**. У адпаведнасці з настроямі грамадства было прынята рашэнне, што ў аснове дзейнасці Рады пакладзены два прынцыпы: палітычны прадугледжваў поўны дэмакратызм, сацыяльны прызнаваў перадачу працоўнаму народу ўсёй зямлі без выкупу, а таксама абарону інтарэсаў працаўнікоў¹⁵.

Згодна з прынятай сесіяй Статутам складалася Рада з дэпутатаў, якіх дэлегавалі ўсе палітычныя беларускія арганізацыі, гарады, паветы, мястэчкі, бежанскія арганізацыі і вайсковыя часці, што "прызнаюць патрэбу аўтаноміі Беларусі, роднай мовы і развіцця беларускай нацыянальнай культуры"¹⁶.

Ва ўмовах росту сацыяльна-класавых супярэчнасцяў у краіне кіраўніцтва Цэнтральнай Рады актывізавала дзейнасць па стварэнню нацыянальнага беларускага фронту на аснове рэалізацыі ідэі нацыянальна-культурнай аўтаноміі ў рамках дэмакратычнай Расіі. Дзейснай формай выхавання беларускай нацыянальнай самасвядомасці сталі шматлікія грамадскія, культурна-асветніцкія, літаратурныя, тэатральна-мастацкія суполкі і арганізацыі.

Большы водгук ідэі і лозунгі беларускага нацыянальнага руху знаходзілі па-за межамі краю сярод бежанцаў і беларусаў-вайскоўцаў, бо, адарваныя ад Радзімы, яны вельмі балюча рэагавалі на адбываныя падзеі. Так, арганізацыйны беларускі камітэт ад імя воінаў-беларусаў 12-й арміі (паўночны фронт) звярнуўся да ЦРБА з просьбай прыслаць праграму, газеты, брашуры па беларускім пытанні¹⁷. На агульным сходзе воінаў-беларусаў 12-й арміі 2 жніўня 1917 г. прысутнічала каля 600 чалавек; у прынятай рэзалюцыі падкрэслівалася, што "палітычная будучыня Беларусі... павінна выразіцца ў яе тэрытарыяльнай аўтаноміі з заканадаўчым органам"¹⁸. Такіх прыкладаў было мноства — у армейскіх калектывах, на заводах, у вёсках. І асабліва шмат у інтэлігентных асяродках — школах, бальніцах, установах.

Восенню 1917 года беларускі нацыянальны рух у войску пачаў афармляцца ў арганізацыйныя структуры, якія потым амаль

самастойна пачнуць весці працу па стварэнню беларускага войска, як дзяржаўнай інстытуцыі будучай беларускай дзяржавы. Пра гэта сведчаць беларускія вайсковыя з'езды Заходняга, Паўночнага, Паўднёва-Заходняга, Румынскага франтоў, матросаў Балтыйскага флоту. На гэтых з'ездах дэлегаты заклікалі гуртаваць сілы для барацьбы за тое, каб беларускі народ "мог заняць месца ў вялікай Расійскай федэратыўнай (саюзнай) дэмакратычнай рэспубліцы як роўны з роўным".

Зыходзячы з рэальнай сітуацыі падзелу Беларусі і акупацыі яе часткі германскімі войскамі, а таксама пагрозы цэласнасці Беларусі з боку прагных суседзяў, Польшчы, Літвы і Латвіі, з'езды прызналі "стварэнне беларускага войска ў цяперашні час крашэ неабходным"¹⁹. У кастрычніку 1917 года на вайсковых з'ездах была створана **Цэнтральная Беларуская Вайсковая Рада (ЦБВР)**, яе мэта — каардынаваць і накіроўваць стварэнне будучага беларускага войска. Старшынёй яе **часовага выканаўчага камітэта** быў абраны Сымон Рак-Міхайлоўскі. ЦБВР адразу па-сапраўднаму ўзялася за стварэнне беларускіх вайсковых фарміраванняў. У кастрычніку 1917 года дэлегацыя беларусаў Заходняга фронту ў складзе Сымона Рак-Міхайлоўскага, генерала Кастуся Кандратовіча, Міхася Ярушэвіча, Івана Шчэрбы ездзіла ў Стаўку Вярхоўнага Галоўнакамандавання да генерала Мікалая Духоніна і атрымала дазвол на стварэнне беларускага корпуса на Заходнім фронце. Ужо ў снежні 1917 года быў створаны 1-ы беларускі полк. Для беларускіх вайскоўцаў часовы выканкам ЦБВР выдаваў газету "**Беларуская Рада**".

У 1917 годзе беларусы-бежанцы стваралі ўласныя нацыянальныя арганізацыі ў розных гарадах Расійскай імперыі. У Адэсе ўзнікла арганізацыя "**Беларускі гай**", аб'ядноўвала 600 чалавек; у Маскве - **Беларуская народная грамада (БНГ)**, налічвала больш за тысячу чалавек; у Арле - "**Беларуская хатка**", уваходзіла за 350 чалавек. У аснове іх палітычных платформ было пакладзена патрабаванне аўтаноміі Беларусі ў складзе Расіі.

У Вільні, на акупіраванай германскай арміяй тэрыторыі, дзейнічалі некалькі беларускіх арганізацый. Адна з іх - "**Сувязь незалежнасці і непадзельнасці Беларусі**", палітычная арганізацыя, якая існавала ў Вільні ў 1917-1918гг. У яе ўваходзілі прадстаўнікі зямельнай арыстакратыі, прадпрымальнікі, банкіры - эліта грамадства - Вацлаў Ластоўскі, князь Вінцэнт Святаполк - Мірскі, барон Карл Шафнагель, іншыя. Намеры арганізацый і погляды яе кіраўніцтва былі выкладзены ў чатырох лістоўках, выдадзеных з 2 чэрвеня 1917 году да 22 красавіка 1918 год«. Асобныя гісторыкі мяркуюць, што аўтарам лістовак быў Вацлаў Ластоўскі. У іх

прапаноўвалася на этнічных землях Беларусі ўтварыць незалежную Беларускаю дзяржаву, устанавіць у ёй рэспубліканскі лад, правесці беларусізацыю школ, рэлігійнага жыцця і дзяржаўных устаноў, пры гэтым забяспечваць правы нацыянальных меншасцяў. Кіраўніцтва віленскай арганізацыі вівала стварэнне Украінскай Нацыянальнай Рады і жадала, каб Украіна была прызнана незалежнай дзяржавай, прапаноўвала ідэю "Беларуска-Украінскай федэратыўнай дзяржавы"²⁰.

Праграмныя палажэнні арганізацыі "Сувязь незалежнасці і непадзельнасці Беларусі" пазней былі прыняты Беларускім Народным Камітэтам і некаторымі іншымі беларускімі нацыянальнымі арганізацыямі, напрыклад, Беларускай сацыял-дэмакратычнай работніцкай групай, Віленскім камітэтам Беларускай сацыялістычнай грамады. Віленскія нацыянальныя арганізацыі выступалі ў адрозненне ад нацыянальных арганізацый Усходняй Беларусі за поўную незалежнасць Беларусі, пераўтварэнне яе ў дэмакратычную парламенцкую еўрапейскую дзяржаву. Гэтаму мала, але садзейнічала падтрымка іх акупацыйнай адміністрацыяй Германіі, якая мела ўласныя палітычныя разлікі, выгады.

Ідэя дзяржаўна-палітычнага і нацыянальна - культурнага самавызначэння, няўхільна, хоць і марудна, замацоўвалася ў беларускай грамадскай свядомасці восенню 1917 года. У рэзалюцыях беларускіх мітынгаў і сходаў, згуртаванняў вайскоўцаў, бежанскіх, вучнёўскіх арганізацый восенню 1917 года ўсё часцей гучаць патрабаванні самавызначэння, лозунгі аб вольнай Беларусі. Агульная колькасць членаў розных беларускіх згуртаванняў, якія мелі прадстаўніцтва ў адной Цэнтральнай Радзе Беларускіх Арганізацый, у кастрычніку 1917 года складала больш за 27 тысяч чалавек²¹.

Ва ўмовах татальнага эканамічнага крызісу, асабліва выяўленага пад восень 1917 года, і непазбежнасці рэвалюцыі беларускія нацыянальна-дэмакратычныя сілы, каб перагрупаваць свае сілы і яшчэ болей згуртаваць свае рады, правялі на II сесіі **Цэнтральнай Рады Беларускіх Арганізацый** (5-12.7.1917) рэарганізацыю кіраўнічага цэнтра беларускіх нацыянальных сіл. Утварылі новы беларускі нацыянальны орган дэмакратычных сіл пад назвай **Вялікая Беларуская Рада (ВБР)**. Яна адразу заявіла, што бярэ на сябе ролю **Беларускай Краёвай Улады** і будзе "бараніць увесь беларускі народ"²².

Гэта азначала, што рэарганізацыя Рады адбылася на аснове ідэі адзінства ўсіх слаёў беларускага насельніцтва ў адстойванні агульнанацыянальных інтарэсаў. У склад выканаўчага камітэта ВБР уваходзілі вядомыя беларускія дзеячы: Вацлаў Адамовіч

(старшыня), Алесь Прушынскі (Алесь Гарун) і Аркадзь Смоліч (намеснікі старшыні), Людвіка Сівіцкая (Зоська Верас) і Аркадзь Сакалоўскі (сакратар) - усяго 24 чалавекі, яны прадстаўлялі розныя сацыяльныя слаі беларускага нацыянальнага руху. Найбольш рапучыя ўдзельнікі ВБР адразу пачалі заклікаць да стварэння незалежнай Беларускай дзяржавы ў цэнтры Еўропы, як самастойнага суб'екта міжнароднага права, аднак большасць беларускіх дзеячаў выказаліся за непарыўнасць сувязей з Расійскай рэспублікай і аўтаноміі ў яе складзе.

Такім чынам, беларускі нацыянальны рух дабіваўся на дэмакратычным этапе рэвалюцыі, па вобразнаму азначэнню Алеся Гаруна, стварэння неабходнай для беларусаў "уласнай хаты, як пакоя з асобнымі дзвярыма ў служнай хароміне Расійскай федэрацыі". Такую пазіцыю гэты беларускі нацыянальны дзеяч тлумачыў спадзяваннямі на дэмакратычны патэнцыял расійскай рэвалюцыі".

Іначай не магло і не павінна было быць. "Кепскім суседам лічыўся б той народ, каторы, маючы перад вачыма магчымасць добра ўжыцца з сваімі суседзямі, не спрабаваў выкарыстаць гэту магчымасць да канца"²³.

Раздзел II.

Усебеларускі з'езд (5-17.12.1917). Раскол беларускага нацыянальнага руху

Ва ўмовах татальнага эканамічнага і палітычнага крызісу, у якім знаходзілася Расійская дзяржава, скарыстаўшы няздольнасць дэмакратычных сіл сфарміраваць устойлівыя ўрадавыя структуры, што змаглі б пры дапамозе Устаноўчага сходу зрабіць Расію дэмакратычнай еўрапейскай краінай, радыкальная партыя большавікоў змагла выкарыстаць дадзеную сітуацыю і ажыццявіць пераварот у кастрычніку 1917 года. Паўстанне было прымеркавана да II Усерасійскага з'езда Саветаў рабочых і салдацкіх дэпутатаў, які павінен быў прыдаць так званую легітымнасць пераходу ўлады да РСДРП(б). Крайне нізкі ўзровень прававой свядомасці расійскіх рабочых, сялян, салдат - сацыяльнай апоры большавікоў - дазволіў РСДРП(б) разгарнуць агітацыю за неадкладнае ажыццяўленне папулісцкіх лозунгаў "Мір - народам!", "Зямля - сялянам!", "Фабрыкі - рабочым!", "Права нацыянальна-самавызначэнне!". У першых дэкрэтах аб міры і зямлі большавікі на словах улічвалі настрой і пажаданні простага народа, пры гэтым абсалютна не лічыліся з тым, што рэалізацыя дадзеных законаў можа прывесці да расколу ў грамадстве. Дэкрэтам аб міры "большавізм засцярог сябе ад усялякіх уціхамірвальных экспедыцый з фронту", а дэкрэтам аб зямлі на пэўны час здабыў лаяльнасць вялікай часткі сялянства²⁴.

Адозва II Усерасійскага з'езда Саветаў рабочых і салдацкіх дэпутатаў "Рабочым, салдатам і сялянам!" (26 кастрычніка 1917г.) утрымлівала таксама вымушанае абяцанне, што савецкая ўлада "забяспечыць усім нацыям, якія насяляюць Расію, сапраўднае права на самавызначэнне"²⁵. Расшыфроўка гэтага тэзісу ўтрымлівалася ў **"Дэкларацыі правоў народаў Расіі", абвешчанай 2 лістапада 1917 года Саветам народных камісараў на чале з Уладзімірам Леніным**. Яна прадубліравала адмену "ўсіх і ўсялякіх нацыянальных і нацыянальна-рэлігійных прывілеяў і абмежаванняў", прадэкларавала "свабоднае развіццё нацыянальных меншасцяў і этнічных груп". Новым было прызнанне за народамі Расіі не толькі "роўнасці", але і "суверэннасці" і наданне ім, у адпаведнасці з ленінскай дактрынай, права "на свабоднае самавызначэнне аж да аддзялення і ўтварэння самастойнай дзяржавы"²⁶. Акцэнтаванне гэтых лозунгаў у самы разгар схваткі за ўладу, відавочна, мела на мэце забяспечыць большавікам калі не падтрымку, то хаця б прыхільнасць набіральных моц нацыянальных рухаў.

Кастрычніцкая рэвалюцыя паскорыла размежаванне

беларускага нацыянальнага руху **на два напрамкі: нацыянальна-дэмакратычны і рэвалюцыйна-класавы.**

Нацыянальна-дэмакратычныя сілы аб'ядноўвалі сярэдняе і заможнае сялянства (88%), частку дэмакратычнай інтэлігенцыі (11,6%), зямельную і прамысловую алігархію (7%). Па свайму складу яны пераўзыходзілі рэвалюцыйна-класавыя сілы, ужо да рэвалюцыі былі аб'яднаны ў палітычныя партыі і арганізацыі (БСГ, БПНС, ВБР), вялі барацьбу спачатку за дасягненне аўтаномнага статуса Беларусі ў складзе Расійскай дэмакратычнай рэспублікі, а пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі, убачыўшы яе таталітарны не дэмакратычны напрамак, за незалежную беларускую дзяржаву з парламенцкай формай кіравання і дэмакратычнымі дзяржаўнымі інстытутамі. Іх сацыяльны статус парушыла Кастрычніцкая рэвалюцыя, у выніку якой яны не па сваёй волі страцілі былое значэнне ў грамадстве. Менавіта па гэтаму Кастрычніцкую рэвалюцыю яны сустрэлі адмоўна, назвалі яе, як і самі бальшавікі на пачатку, дзяржаўным пераваротам. Язэп Лёсік, так абгрунтоўваў стратэгію нацыянальна-дэмакратычных сіл: "рускія сацыялісты (бальшавікі), не ведаючы жыцця нашага краю... шыюць для нас абутак па сваёй маскоўскай мерцы. Разумеецца, такі абутак нам будзе заўсёды цесны і ціснуць пры нашэнні"²⁶.

Рэвалюцыйна-класавыя сілы беларускага нацыянальнага руху абаяліся на бяднейшае сялянства (11%), маламаёмныя гарадскія нізы (8%), салдат Заходняга фронту (каля 1,6 тысячы чалавек), бежанцаў у Расіі і на Украіне (1,5 мільёна чалавек)²⁷. Іх арганізацыйна-палітычнымі структурамі былі: 1. Філіялы БСГ у Петраградзе, Нарве, Кранштаце, на базе якіх пасля рэвалюцыі пераўтварыліся ў Беларускаю сацыял-дэмакратычную рабочую партыю на чале з А. Чарвяковым. 2. **Беларускі Абласны Камітэт** (БАК), які ўзнік у Петраградзе з дэлегатаў сялян - беларусаў на Усерасійскім сялянскім з'ездзе. 3. Беларускія секцыі РКП(б). 4. Беларускі нацыянальны камісарыят (Белнацкам).

У выніку рэвалюцыйна-класавыя сілы паправілі сваё маёмаснае становішча і хацелі замацаваць гэтае становішча ў грамадстве. Калі нацыянальна-дэмакратычныя сілы лічылі Кастрычніцкую рэвалюцыю нацыянальнай, то рэвалюцыйна-класавыя — сацыяльнай. Нацыянальна-дэмакратычны бок лічыў, што ўсе сацыяльныя пытанні павінны быць вырашаны ў адпаведнасці з патрэбамі ўсяго насельніцтва Беларусі толькі ў тым выпадку, калі Беларусь самаарганізуецца як дзяржаўнае ўтварэнне²⁸. Яны хацелі замяніць разселяю ў краі яўрэйскую і рускую буржуазію на беларускую, аддзяліць нацыянальны рух ад сацыяльнага. Гэтым самым яны хацелі ўплываць ідэі, дэмагогію Кастрычніцкай рэвалюцыі ў жыццё, а фактычна, як пасля, праз гады, адзначаць многія яе апалагеты-навукоўцы, — гэтым самым

яны паказвалі сапраўдны твар Кастрычніцкага перавароту, то бок зніжалі ўзровень вялікай Кастрычніцкай рэвалюцыі.

Першая сусветная вайна раздзяліла Беларусь на дзве часткі. Ва ўсходняй часцы стаіць Заходні фронт, гэтая тэрыторыя называецца Заходняя вобласць. Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі кіраўніцтва Заходняга фронту заявіла аб сваіх прэтэнзіях на ўладу, стварыла свой орган улады - **Абласны выканаўчы камітэт Саветаў рабочых, салдацкіх і сялянскіх дэпутатаў Заходняй вобласці і фронту (Аблвыкамзах)**. Ён прэтэндаваў на заканадаўчую, а ўтвораны ім **Савет народных камісараў** - на выканаўчую ўладу на ўсёй тэрыторыі дыслакацыі Заходняга фронту, то бок на ўсёй Беларусі. Аблвыкамзах быў выключна франтавым органам улады, які мала быў зацікаўлены ў кіраўніцтве грамадска-палітычным, эканамічным і культурным жыццём Беларусі. Гэты орган складаўся на 90% з вайскоўцаў рускай, латышкай, яўрэйскай, польскай, армянскай нацыянальнасцей. **Там не было беларусаў**, хоць пытанні, якія належала яму вырашаць, датычыліся беларускай нацыі²⁹. Тым не менш, забяспечыўшы ў створаных для кіравання вобласцю органах сваё поўнае верхавенства, балыявікі Заходняга фронту абвясцілі, што "франтавая арганізацыя як самастойная скасоўваецца, уваходзіць цалкам у склад абласнога цэнтра"³⁰.

Фактычна быў ажыццёўлены манеўр па дэмабілізацыі народжаных фронтам уладных структур шляхам іх мімікрыі пад уяўнае паўнамоцнае прадстаўніцтва рабочых і сялян Беларусі.

Фармаванне большавікамі з дапамогай насілля і дэмагогіі сістэмы ўласнага адзінаўладдзя, іх імкненне навязаць Беларусі ўтапічны курс на пабудову сацыялізму выклікала рэзкае непрымання з боку розных палітычных сіл. 27 кастрычніка 1917 года БСГ, ЦБВР, Беларуская Народная партыя сацыялістаў (БНПС), Беларускі выканаўчы Камітэт Заходняга фронту выдалі **"Трамату да Беларускага народу"**, у ёй заклікалі ўсіх згуртавацца вакол Вялікай Беларускай Рады, каб пакончыць з бязладдзем і абараніць родны край. Язэп Лёсік: "Цяпер на варце інтарэсаў нашага народу стала Вялікая (Беларуская) Рада, і яна павіннатолькі сачыць за тым, што робіцца навокал, і абараніць маёнтнасць і цэльнасць айчыны сваёй"³¹.

"І сама цяпер, калі анархія і гаспадарчае бязладдзе разліліся руйнавальнай навальніцай па ўсяму цэнтру расійшчыны, беларускі народ утварыў сабе грунтоўны цэнтр, моцную, непарушную падвалу і, згуртаваўшыся ў адну згодную дэмакратычную сям'ю, здолее захаваць сябе і свой край ад бязладдзя, калатні і заняпаду," - пісаў праўдалюб

Язэп Лёсік³².

Дзякуючы арганізацыйным намаганням Вялікай (Беларускай) Рады, у апошнія месяцы 1917 года прыкметна паскорыўся рост свядомасці беларускага народу (беларусаў, рускіх, палякаў, габрэяў), павялічыўся рост беларускага нацыянальнага руху за кошт далучэння да яго прадстаўнікоў розных класаў і сацыяльных груп. Адзін за адным па ўсёй Беларусі і заяе межамі паўставалі яго новыя асяродкі. З розных паветаў - Вілейскага, Дрысенскага, Слуцкага... - паступала інфармацыя аб сялянскіх сходах, на якіх сяляне галасавалі за аўтаномію Беларусі, за стварэнне нацыянальнага войска, навучанне дзяцей на роднай мове³³.

Моцнага, яраснага падзелу на нацыянальныя патрабаванні фактычна яшчэ не было. Гэта яшчэ выспявала, — пад уздзеяннем крывадушша маскоўскіх цывільных і ваенных кіраўнікоў, палітыкі заходніх краін, памылак беларускіх партый і рухаў (галоўная з іх, як і пазней, — незгуртаванасць, канфрактацыя, а то і вайна адной з другой).

30 лістапада 1917 года беларускія нацыянальна-дэмакратычныя арганізацыі звярнуліся з адозвай "**Ко всему народу белорусскому**", дзе абвясцілі сваю палітычную праграму, у якой прадугледжваліся **абвясчэнне Беларусі дэмакратычнай рэспублікай і перадача ўсёй улады ў Беларусі Краёвай Радзе**. Для арганізацыі такой улады ў адозве аб'яўлялася скліканне на 5 снежня 1917 года ў Мінску з'езда прадстаўнікоў усяго беларускага народа.

ВБР звярнуўся да кіраўнікоў Абвыкамзаха Карла Ландара і Вільгельма Кнорына з прапановай аб супрацоўніцтве ў стварэнні беларускай дзяржаўнасці. Аднак Абвыкамзахаўцы адхілілі прапанову ВБР. Абвыкамзах асноўную ўвагу надаваў праблемам фронту і дэмабілізацыі арміі, праблемы беларусаў яго мала цікавілі. Некаторыя з яго членаў (Карл Ландар, Ісак Рэйнгольд, Міхаіл Фрунзе) наогул не прызнавалі існавання беларускай нацыі. Больш за тое, кіруючыся ідэямі сусветнай рэвалюцыі, Абвыкамзах успрымаў патрабаванне самавызначэння беларусаў контррэвалюцыйным (узгадаем мары Троцкага пра сусветную рэвалюцыю, намеры ленінцаў распаліць кастры ў Германіі, Венгрыі і г.д.).

Ідэю склікання Усебеларускага з'езда падтрымаў **Беларускі абласны камітэт**, даўно створаны пры **Усерасійскім Савеце сялянскіх дэпутатаў у Петраградзе**.

БАК 17 лістапада 1917 года апублікаваў дэкларацыю, звярнуўся да працоўнага беларускага сялянства, земстваў і гарадскіх органаў самакіравання Беларусі, да воінаў-беларусаў. інтэлігенцыі, да меншасцяў, да ўсяго насельніцтва з заклікам

паставіць у парадак дня самае важнае пытанне — пра лёс Беларусі. У дэкларацыі яшчэ раз выказваліся ідэі ўтварэння "аўтаномна-свабоднай Беларусі як часткі Расійскай федэратыўнай рэспублікі"³⁴.

Толькі ў рамках федэратыўнага саюза з рэвалюцыйнай Расіяй кіраўнікі БАК бачылі магчымасць культурнага і дзяржаўнага развіцця самавызначанай рэспублікі.

Па сваёй палітычнай сутнасці БАК быў леваэсэраўскай арганізацыяй. Яе кіраўнік Яўсей Канчар да гэтага часу часцяком называў сябе тэрэтыкам беларускага нацыянальнага руху, цяпер адмоўна ставіўся да беларускай ідэі, федэралізму Беларусі з Расійскай рэспублікай.

Беларускі Абласны Камітэт (БАК) (эсэраўская арганізацыя радыкальнага характару) быў лаяльна настроены да Савецкай улады і выступаў супраць падзелу Расіі на рэвалюцыйныя дзяржавы. БАК намерваўся быць арганізатарам будучага беларускага з'езда. Паміж ВБР і БАК разгарнулася барацьба па пытанню правядзення з'езда. Леваэсэры (БАК) фактычна зрабілі спробу перахапіць дзяржаваўтваральную ініцыятыву ў ВБР. Яны падключылі да гэтага працэсу іншыя ўплывовыя беларускія арганізацыі, з немалым габрэйскім элементам.

БАК не сарамаліся не трывожыла, што апрача слоўнай траскатні, усемагчымых выпадковых выступленняў на сходах, у іх не было сеткі нізавых арганізацый, асабліва шматлікіх.

На другім з'ездзе бежанцаў-беларусаў, скліканым па ініцыятыве БНГ у Маскве 19—21 лістапада 1917 года, была прынята спецыяльная адозва да беларускага народа. У ёй прапанавалася склікаць у Магілёве Беларускі народны савет, які б прадстаўляў насельніцтва ўсіх беларускіх губерняў. Аднак і гэтая спроба аказалася нерэалізаванай.

Першы Усебеларускі з'езд праходзіў з 7 да 18 снежня 1917 года ў Менску. У ім удзельнічалі 1872 дэлегаты, абраныя губернскімі, павятовымі, валаснымі земствамі, губернскімі, павятовымі зямельнымі камітэтамі, беларускімі нацыянальнымі камітэтамі, беларускімі нацыянальнымі арганізацыямі, вайскоўцамі, саветамі рабочых, сялянскіх і салдацкіх дэпутатаў. Па сацыяльнаму складу дэлегаты з'езда прадстаўлялі пераважна сялян, рабочых, інтэлігенцыю, па нацыянальнаму — беларусаў. Па свайму прадстаўніцтву і складу гэта быў у поўнай меры паўнамоцны з'езд. Старшыня Сымон Рак-Міхайлоўскі аб'явіў першы Усебеларускі з'езд адкрытым і выступіў з кароткай эмацыянальнай прамовай перад дэлегатамі. "Народ беларускі! Мне выпаў высокі гонар адкрыць гэты з'езд, - зазначыў прамоўца. - Паўз вашы плечы бачу я ўсю Беларусь. Яна стаіць перад вамі змучаная, поўная журботы і надзеі. Па яе схуднелых шчаках цякуць слёзы. Беларусы!

Вы прыйшлі сюды сказаць сваё слова. Працуйце жа на карысць свайго народу. Няхай жыве Вольная Беларусь!"³⁵. Прагучала беларуская марсельеза "Ад веку мы спалі" ў выкананні ўдзельнікаў хору, адзетыхубеларускія нацыянальныя касцюмы. Урачыстае адкрыццё з'езда спрыяла псіхалагічнаму збліжэнню дэлегатаў, усведамленню імі сваёй місіі, як выразнікаў волі адзінага вялікага беларускага народа.

"Уздым нацыянальнага самавызначэння пачаў адразу адчувацца (пасля адкрыцця Усебеларускага з'езда. - М.К.). Калі мы пачулі нашу родную беларускую мову, беларускую песню, сваіх паэтаў, беларускую музыку, убачылі на сцэне беларускі тэатр - міжвольна ўсе сталі аб'ядноўвацца, пакрысе чуць сябе адзіным беларускім людзям, які павінны мець сваё законнае месца ў свеце, уласную дзяржаўную будучыню. З-за палітычнай няўзгодненасці мы доўга не маглі дамовіцца, з чаго пачаць, што рабіць, як ратаваць і самавызначаць свой край. Пры адкрыцці і далей мы ўсе адразу сталі пачувацца адзіным беларускім народам, і гэта самае галоўнае, пісаў Кастусь Аляксееўскі ў дзень адкрыцця Усебеларускага з'езда, стваральнік будучага беларускага нацыянальнага войска³⁶.

Ад імя Вялікай Беларускай Рады з прывітаннем выступіў Пятро Аляксук: "Беларускі народ! Ты маеш сілу, ты пабудуеш сваё жыццё. Колькі магілак беларускіх на палях і дарогах выраслі за апошнія гады. Імёнамі гэтых магілак, магілак бацькоў і дзяцей, заклікаю вас, сыны Беларусі, да дружнай працы. Магілы заклікаюць цябе. Я веру, ты, Беларусь, пастаіш за сябе. Дык будуй жа сваё жыццё, беларус!"³⁷.

З першага дня з'езда пачалася барацьба паміж нацыянальна-дэмакратычным і рэвалюцыйна-класавым напрамкамі беларускага нацыянальнага руху. Левыя эсэры, прадстаўнікі БСДРП, выступалі за аўтаномію Беларусі ў складзе Расіі (як аўтаномнай вобласці), прыхільнікі Вялікай Беларускай Рады - за стварэнне Беларускай Народнай Рэспублікі па ўзору еўрапейскіх дзяржаў. Агульным у іх было: **абодва цэнтры нацыянальнага руху на з'ездзе выступалі супраць улады балыпавікоў на Беларусі**. 8—9 снежня 1917 года былі створаны дзве фракцыі, у якія ўвайшлі прадстаўнікі беларускага нацыянальнага руху. **Першая фракцыя — сацыялістычны блок (БСГ, БПНС, ВБР, ЦВБР), другая - левая фракцыя (БСДРП, БАК)**³⁸.

Першае ўтварэнне параўнальна з другімі займала больш "правую" нішу, аб'ядноўвала дэлегатаў, што ішлі за нацыянальнымі адраджэнцамі з Беларускай сацыялістычнай грамады і блізкіх да яе групаў. Фракцыю ўзначальвалі Тамаш Грыб, Сымон Рак-Міхайлоўскі, Антон Бурбіс, Язэп Дыла, іншыя. Па колькасці яна была параўнаўча нешматлікай, але згуртаванай, уплывовай, была касцяком з'езда.

Галоўнае пытанне з'езда - пра ўладу - сацыялістычны блок лічыў павінны вырашыць **Беларускі Устаноўчы Сход**, выбраны ўсеагульным дэмакратычным галасаваннем. Часова, на іх погляд, да склікання Устаноўчага Сходу, на чале Беларусі павінны стаць **Краёвы Заканадаўчы орган**, вылучаны з складу цяперашняга Усебеларускага з'езду "па тыпу Савецкай улады" (гэта азначала забеспячэнне ў ім большасці за сялянамі, салдатамі і рабочымі)³⁹.

У левай фракцыі вядучую ролю адыгрывалі Фабіян Шантыр, Уладзімір Фальскі, Міхась Касцевіч, Антон Акаловіч і іншыя. Склад левай фракцыі не быў пастаянным. Лідэру левай фракцыі Фабіяну Шантыру, дзякуючы яго энергіі і апантанасці, удалося на нейкі момант павесці за сабой да паловы з'езда⁴⁰. На пленарным паседжанні левай фракцыі 10 снежня 1917г. ён выступіў з такой прапановай: "Успомніце жыццё беларускага народа, жыццё сярод беднасці і гора... Беларускі народ быў настолькі прыніжаны, што не ведаў, хто ён. Калі яго пыталіся, ён нізка кланяўся і казаў, што ён "тутэйшы". Беларусы заўсёды ішлі наперадзе рэвалюцыйнай масы. Стойце да канца і паклянціцеся, што вы не здрадзіце рэвалюцыі. Чаму вы сабраліся сюды? Вас прывяло сюды, браты, нацыянальнае пачуццё. Нацыянальнае адраджэнне ніколі не загіне... Калі народ свядомы і ад нікога незалежны. то і яго асвета не будзе слугою паноўных над народам, памагачкаю ў закабаленні народа, а будзе ясным шляхам да працы і хараства"⁴¹.

Левая фракцыя мела кантакты з большавікамі з Паўночна-Заходняга абкама РСДРП(б), якія па звычаю вераломных і слабых, верных ленінцаў і трацкістаў, спрабавалі раскалоць з'езд, абапіраючыся на яго. Сакратар Паўночна-Заходняга абкама РСДРП(б) Вільгельм Кнорын (Кнорыныш) адзначаў, што некаторыя непрыемнасці прычыніла нам беларускае пытанне, па той прычыне, што большавікі не звярнулі на яго дастатковую ўвагу⁴². Таксама ён гаворыць: "... я ў свой час ахарактызаваў гэты з'езд, як свайго роду ўстаноўчы сход, у адносінах да якога з невялікімі выключэннямі наша палітыка павінна быць такой жа, як і ў адносінах да Усерасійскага ўстаноўчага сходу"⁴³.

Падводзячы вынікі сапраўднай палітыкі большавікоў да беларускага нацыянальнага руху пасля Усебеларускага з'езду ён фальшыва мусіў канстатаваць: "... Беларускі нацыянальны рух не меў ніякага ўплыву ў вёсцы і не мог мець яго ў горадзе, бо па сваёй сутнасці быў контррэвалюцыйным. Яго лідэры былі супраць аграрнай рэвалюцыі, заклікаюць не захопліваць землі. чакаць Устаноўчага сходу (рускага. - М.К.). Яны хацелі звесці пытанне да мовы, да культуры, а сяляне практычна ставяць пытанне пра ўладу, пра мір, пра зямлю. У гэтым беларускія нацыянальныя арганізацыі разышліся з сялянамі таксама. Сяляне пайшлі за тымі, хто ставіў пытанні пра ўладу, пра На шляху поўнага блакіравання левай фракцыі з'езда з большавікамі паўстала

непераадольная перашкода- беларускі патрыятызм першых. На ўсіх паседжаннях левай фракцыі гучалі выказванні на карысць "улады чыста савецкай, але краёвай"... "за ўладу селяніна, рабочага і салдата, за ўладу краёвую,..", "за саветы тых рабочых, салдат і сялян, якія жывуць на Беларусі", і г.д. Такой ідэяй была прасягнута і ўхвалена фракцыяй па змушанай прапанове Фабіяна Шантыра рэзалюцыя. Паводле яе, на перыяд да арганізацыі ўлады "беларускіх саветаў сялянскіх, рабочых, саздацкіх дэпутатаў па прынцыпу агульнарасійскай савецкай улады **Усебеларускі з'езд павінны быў вылучыць Часовы Выканаўчы Камітэт, галоўная місія якога - скліканне ў самы найкарацейшы тэрмін Беларускага Устаноўчага сходу**"⁴⁵.

Чым бліжэй падыходзіў з'езд да свайго апагею, тым відавочней партыйна-палітычны падзел дэлегатаў на "правых" і "левых" адходзіў на задні план, галоўнай лініяй раздзялення выступаў пакінуты ў спадчыну ад эпохі царызму глыбокі разлом расійскага грамадства **на прыхільнікаў далейшага дрэйфу Беларусі ў складзе Расійскай дзяржавы і прыхільнікаў незалежнай Беларускай дзяржавы**. Натуральна, пераадоленне гэтага разлому тэарэтычна і практычна было недасяжнай справай. І ўсё ж, дзіва дзіўнае, сустрэўшыся, бадай, упершыню ў гісторыі ў адным месцы, у адзін час, прадстаўнікі абедзвюх арыентацый, беларусы запачуваліся адзіным народам. Выявілася шматвяковае імкненне да згуртаванасці. Перамагала беларускае адвечнае брацтва.

У лёсавызначальны народны момант прадстаўнікі абедзвюх фракцый адрынулі, адставілі падалей ідэалагічныя разыходжанні. Яны знаходзілі ў сабе здольнасць да кампрамісаў. Нацыянальныя інтарэсы беларускага народа яны сталі разумець шырока, хаця на першым плане былі інтарэсы працоўнага люду, найперш сялянства.

У рэзалюцыях многіх секцый і камісій гучала ідэя сацыяльнай справядлівасці, сцвярджалася неабходнасць забяспечыць роўнасць паміж індывідамі, групамі насельніцтва і цэлымі народамі. Паводле слоў таго ж Яўсея Канчара, "з'езд стаў на пазіцыях абароны інтарэсаў працы ад эксплуатацыі капіталу"⁴⁶.

Пра значэнне, якое меў тады з'езд, Змітрок Бядуля ў газеце "**Вольная Беларусь**" (15 снежня 1917) пісаў: "Беларус спаў, спаў цяжкім летарычным сном, але вось кончыліся чары... ён задумаў адбудаваць сваю нацыянальную... будыніну, першую цагліну якой палажылі за апошнія сто гадоў лепшымі сынамі Бацькаўшчыны, свядомымі піянерамі беларускага нацыянальнага руху, ахвяраваўшы жыццё сваё за свой родны край... І беларуская нацыянальная будыніна, абгорнутая густымі хмарами, за апошні час волі ўсё рэльефней і выдатней пачала вызначацца пад нашым родным небам...

Беларус пачаў разумець, што самабытнасць нацыі гэта ёсць вялікі скарб у агульналюдскім прагрэсе"⁴⁷.

У ноч з 17 на 18 снежня 1917 года быў прыняты першы пункт рэзалюцыі: **"...Першы Усебеларускі З'езд пастанаўляе: неадкладна ўтвараць з свайго складу орган краёвай улады ў асобе Усебеларускага Савета сялянскіх, салдацкіх, рабочых дэпутатаў, які часова становіцца на чале кіравання краем"**⁴⁸, "Бясмяроны моманту жыцці нацыі", - так успрыняў гэту падзею Міхась Касцевіч⁴⁹. Алесь Гарун яе значэнне бачыў у тым, што "ўсе арганізацыі зліліся ў адной беларускай арыентацыі"⁵⁰.

Большавікі пільна сачылі за ўсім. адбывалым на з'ездзе, не перашкаджалі яму. Аднак як толькі дэлегаты пераадолелі разыходжанні, здолелі прыняць першы пункт рэзалюцыі і гэтым самым адразу паставілі па-за законам Аблвыкамзах, балыявікі ў тую ж ноч разагналі з'езд. Разагналі нахабна. Сарвалі з сябе маскі прытворства. З дапамогай войска, зброі. Што ім да маралі, гультні ў законнасць, калі нехта здолеў выказацца не па-іхняму. З'іггалі, незсправядлівілі? Дык не ўпершыню за кароткі час іх дзейнасці.

Гэтыя дзеянні беларускіх дзяржымордаў, а прычнікаў у студзені 1918 года адобрыў III Усерасійскі з'езд Саветаў. Нашанскія і тамашнія, акраінныя і цэнтральныя большавікі паказалі, як яны рэальна ставяцца да лозунга аб праве нацыі на самавызначэнне, яны самі і падштурхнулі народ, беларускіх нацыянальных дэмакратаў да пераходу на бок адкрытых праціўнікаў савецкай улады. Снежаньскі Разгон Усебеларускага з'езда сарваў натуральны, легітымны шлях пераўтварэння беларусаў з аморфнай этнічнай масы ў сучасную палітычную нацыю. На^далей гэтая трансфармацыя стала запаволенай і шмат у чым дэфармаванай. Дэмакратычная беларуская альтэрнатыва была задушана большавікамі.

Тым не менш з'езд застаецца неардынарнай падзеяй у беларускай гісторыі. Ён стаў вяршынай усяго папярэдняга развіцця беларускага нацыянальнага руху, аб'яднаў дасюль нешматлікія групы нацыянальна свядомых энтузіястаў.

Усебеларускі з'езд выйшаў за параўнаўча вузкія партыйныя рамкі, з'явіўся **першым у гісторыі прадстаўніцкім форумам усё беларускай нацыі**. Ён стаў своеасаблівай мадэллю беларускай супольнасці - з усімі яе моцнымі і слабымі бакамі. З'езд канчаткова зацвердзіў факт існавання беларускага народа, засведчыў пачатак усведамлення ім беларускіх палітычных інтарэсаў. Пасля гэтага з'езду ігнараваць беларускае пытанне стала практычна немагчыма ніводнаму палітычнаму дзеячу з суседніх дзяржаў.

Раздзел III.

Абвяшчэнне Беларускай Народнай Рэспублікі - вынік палітычнай дэнацыянальна- дэмакратычнага крыла беларускага нацыянальнага руху ў 1918 годзе

Насільны разгон першага Усебеларускага з'езда, рашэнні якога сталі палітычным арыенцірам у далейшым развіцці беларускага нацыянальнага руху, меў мноства палітычных наступстваў. Адным з іх было ўтварэнне 18 снежня 1917г. на пасяджэнні часткі прэзідыума з'езда і актывістаў Выканкама Усебеларускага з'езда на чале з лідэрам левага крыла БСГ Тамашам Грыбам. Рада і Выканкам з'езда паставілі сваёй задачай падрыхтоўку ўзброенай барацьбы за беларускую дзяржаўнасць.

Выканаўчы камітэт Савета з'езда, хаця існаваў у нелегальных умовах, здолеў паслаць дэлегацыю на мірныя перагаворы ў Брэст з наказам "абароны і пільнавання правоў яго (з'езда, народа .— М.К.) пры падпісанні агульнага дэмакратычнага міру на грунце адзінства і непадзельнасці Беларусі як раўнапраўнай аўтаномнай часткі Расійскай Дэмакратычнай Федэратыўнай Рэспублікі"⁵¹. Аднак іх намаганні аказаліся марнымі.

У ходзе перагавораў кіраўнік савецкай дэлегацыі наркам замежных спраў Леў Троцкі ў радыёграме "Мір народам" пісаў: "Лёс народаў, іх гаспадаркі, іх культуры не павінны вырашацца оілай штыкоў — толькі свабодная воля самога народа павінна вызначыць прыналежнасць яго да таго ці іншага дзяржаўнага цэлага ці яго дзяржаўную незалежнасць". У якасці спосабу выяўлення называўся рэферэндум.⁵² З-за адмовы Льва Троцкага падпісаць мірнае пагадненне з германскім ваенным камандаваннем 18 лютага 1918 года германская армія перайшла ў наступленне. Ва ўмовах дэмабілізацыі арміі і развалу фронту Аблвыкамзах і СНК Заходняй вобласці і фронту не здолелі арганізаваць наймалую абарону беларускага краю ад нямецкіх акупантаў. У ноч на 19 лютага яны проста напраса ўцяклі з Менску ў Смаленск.

Уладу ўзяў выканкам Рады Усебеларускага з'езда. 21 лютага 1918 года ён звярнуўся з Першай Устаўной граматай да народа Беларусі, у якой **абвясціў сябе часовай уладай на тэрыторыі Беларусі** і абавязаўся склікаць Устаноўчы сход. Да яго адкрыцця выканаўчыя функцыі новай улады ўскладваліся на створаны **Выканкамам Народны Сакратарыят Беларусі**, старшынёй якога стаў Язэп Варонка. Тэкст Устаўной граматы сведчыць, што Выканкам скурпулёзна прытрымліваўся рэзалюцыі Першага

Усебеларускага з'езда. вынесенай для зацвярджэння на пленарнае пасяджэнне. У Грамаце значалася, што "часовая народная ўлада краю" ставіць задачу абароны і ўмацавання заваёў рэвалюцыі."

Яшчэ фармальна беларуская дзяржаўнасць не абвяшчалася, аднак быў зроблены першы найважны шаг яе практычнага ажыццяўлення. 22 лютага 1918 года надрукаваны спіс членаў Беларускага ўрада, які ўзначаліў Язэп Варонка. Найбольш важныя пасады атрымалі прадстаўнікі левага крыла БСГ (Паліна Бадунова, Тамаш Грыб, Кастусь Езавітаў, Антон Карач, Пётра Крачэўскі) і левых эсэраў (Язэп Бялевіч, Гелій Белкінд, Пятро Злобін, Іван Макрэў, Віктар Рэдзька, Іосіф Серада).

Усё сведчыла, у нацыянальна-дэмакратычным напрамку беларускага нацыянальнага руху вядучую ролю ў пачатку германскай акупацыі Беларусі адыгрывала сацыялістычнае крыло. Выхадцы з бяднейшага і сярэдняга сялянства (аснова руху) мелі падтрымку большасці насельніцтва, спрабавалі замацаваць сваю ўладу, выкарыстоўваючы свой патэнцыял. Пры гэтых Народны Сакратарыят здолеў стварыць беларускую камендатуру Менска, навесці адносны парадак у горадзе.

Выканаўчы камітэт Савета з'езда ўвайшоў у кантакт з гарадскім самакіраваннем, земствамі, прадстаўнікамі грамадскіх і палітычных арганізацый. Такія першыя шагі Народнага Сакратарыяту былі прыхільна сустрэты мясцовай грамадскасцю. Газета ЦК Бунда "Дэр Векер" адзначала, што "беларускае пытанне займае зараз усю інтэрнацыянальную дэмакратыю краю". Заклікала "актыўна памагаць і садзейнічаць рэвалюцыйна-дэмакратычным паімкненням Беларускага Народнага Сакратарыяту ў справе склікання Беларускага Устаноўчага сходу, які выкажа волю народаў кранГ.⁵⁴

Ва ўмовах акупацыі большай часткі Беларусі войскамі Германіі лідэры сацыялістычнага блока нацыянальна-дэмакратычных сіл беларускага руху дзейнічалі ў складаных палітычных умовах. Нямецкія акупацыйныя ўлады прытрымліваліся сваіх ваенна-эканамічных мэт, не лічылі патрэбным прызнаваць хоць якую паралельную ўладу. Вельмі насцярожана яны адносіліся да Беларускага Народнага Сакратарыяту з-за яго "сацыялістычнага" складу, заяўленых імкненняў "абараняць заваёвы Кастрычніцкай рэвалюцыі". Яны баяліся рэвалюцыі і не хацелі дапусціць яе і яе вынікі ў Германіі.

Германскім акупацыйным уладам больш імпанавала палітычная дзейнасць Віленскай Беларускай Рады на чале з

братамі Антонам і Іванам Луцкевічамі, Вацлавам Ластоўскім, Янкам Станкевічам і іншых, якія 25 студзеня 1918 года на канферэнцыі беларускіх арганізацый Віленшчыны ўтварылі Віленскую Беларускаю Раду. Лідэры гэтай арганізацыі былі выхадцамі з заможных колаў грамадства, былі зацікаўлены ў захаванні свайго былога маёмаснага становішча, спадзяваліся на дапамогу ў гэтым Германіі, яны занялі адкрыта прагерманскую пазіцыю. 19 лютага 1918 года Віленская Рада прыняла пастанову, згодна з якой сувязь паміж Беларуссю і Расіяй абвешчалася парванай.⁵⁵

Пад націскам акупацыйнай улады Выканкам Савета Першага з'езда і Віленская Беларуска Рада пачалі ўзгадняць свае дзеянні. Тым часам **РСФСР і Германія 3 сакавіка 1918 года нарэшце заключылі Брэсцкі мірны дагавор**, акупаваныя беларускія землі перадаваліся Германіі, якая павінна была вырашыць будучыню гэтых зямель у адпаведнасці з пажаданнямі насельніцтва. Такое рашэнне адразу выклікала новыя незалежніцкія настроі і імкненні ўсіх нацыянальна-дэмакратычных сіл беларускага руху.

Умовы Брэсцкага дагавора аб'ектыўна спрыялі канчатковаму выпяванню ідэі суверэннай Беларускай дзяржавы. Адказам на Брэсцкі мірны дагавор стала **прыняцце Народным Сакратарыятам 9 сакавіка 1918 года Другой Устаўной Граматы**, паводле якой **Беларусь абвешчалася Народнай Рэспублікай у межах этнаграфічнага рассялення і лічбавай перавагі беларусаў**, Таксама падцвярджаліся сацыяльныя правы працоўных. заваяваныя ў ходзе рэвалюцыі: 8-гадзінны рабочы дзень, воля слова, друку, сходаў, забастовак, скасоўвалася прыватная ўласнасць на зямлю, яна бязвыплатна перадавалася тым, хто на ёй працуе.

Устаўныя Граматы, прынятыя 21 лютага і 9 сакавіка 1918 года паказалі, што Рада БНР бярэ курс на ўсталяванне ў Беларусі дэмакратычных асноў грамадскага ладу. З іх асноўнымі палажэннямі згадзіліся нават меншавікі і эсэры, якія раней, як і пастаянна тыя ж большавікі, ігнаравалі саму ідэю беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці.

Але на практыцы ўсе, палажэнні, абвешчаныя ў гэтых дакументах, не выконваліся. Адрозна пасля акупацыі Беларусі германскае ваеннае камандаванне ўстанавіла жорсткі акупацыйны рэжым. На прадпрыемствах, ва ўстановах быў устаноўлены 12-16-гадзінны працоўны дзень. Шырока выкарыстоўвалася прымусовая бясплатная праца. Уся прадукцыя вывозілася ў Германію. У сялян акупацыйныя ўлады забіралі зямлю, атрыманую імі ў ходзе Кастрычніцкай рэвалюцыі, і вярталі былым гаспадарам. За любое супрацьдзеянне сяляне строга караліся.

У газеце "Правда" за 12 сакавіка 1918 года адзначалася, што ў захопленыя немцамі вёскі Беларусі вяртаюцца былыя памешчыкі з германскай або польскай узброенай аховай, з яе дапамогай адбіраюць сваю маёмасць у сялян. Пры супраціўленні сялян прымяняюць зброю. У газеце, з пасылкай на сведак, гаварылася, пра многа забітых людзей у Барысаўскім павеце за нежаданне вяртаць памешчыцкую ўласнасць.

Акупанты ўзялі на ўлік усе сялянскія землі, пабудовы, маёмасць перапісалі. Сяляне абкладваліся падаткамі і зборамі. Падаткі і зборы паступалі не ў беларускую, яе фактычна не было, а ў акупацыйную адміністрацыю, і тая вырашала, колькі што адправіць у Германію, ці пакінуць тут на патрэбы арміі нямецкай. Пра беларусаў немцы не дбалі.

Палітычныя структуры сацыялістычнага блока нацыянальна-дэмакратычных сіл беларускага руху — Выканкам Першага з'езду, Народны Сакратарыят — не адрэагавалі на такія адносіны акупацыйных улад да сялянства, асновы беларускага руху. Не маглі адрэагаваць. У іх не было ніякіх правоў — палітычных ці эканамічных. А турма вісела над кожным нязгодным з акупантамі, недамыснымі і недалёкімі, як тыя большавіцкія камісары, прапагандысты. З-за палітычнай нямогласці і эканамічнага бяссілля многія беларускія партыі страцілі падтрымку народных мас і страцілі свой палітычны ўплыў у грамадстве. У адозве III Полацкага павятовага з'езда сялян "Да беларускіх рабочых і сялян" крытыкавалася дзейнасць урада БНР. "З'езд кляймоць дзеянні Беларускай Рады і заяўляе, што яна прадстаўляе сабой групу самазванцаў, а не народных прадстаўнікоў, і што народы Беларусі не даюць ніякага значэння тым крокам, якія будуць зроблены ці заключаны ад іх імя Беларускай Радай".⁵⁷

Такая сітуацыя прывяла да таго, што, пачынаючы ч 10 сакавіка 1918 года, нацыянальна-дэмакратычныя сілы беларускага нацыянальнага руху пачынаюць дрэйфаваць управа да ліберальнага крыла, якое пачынаюць прадстаўляць Віленская Беларуска-Раданая і Беларускае Народнае Прадстаўніцтва. Гэты дрэйф закончыцца пасылкай тэлеграмы падзякі германскаму імператару Вільгельму II 25 красавіка 1918 года і распадам БСГ на некалькі левых і цэнтрэцкіх партый, практычным знікненнем яе з палітычнай арэны.

У сувязі з абвясчэннем Беларускай Народнай Рэспублікі Выканкам Савета з'езда стаў называцца Радай Першага Усебеларускага з'езда, 18 сакавіка пераўтвораны ў Раду БНР. У склад Рады былі ўведзены пяць членаў Віленскай Беларускай Рады: Антон і Іван Луцкевічы, Зміцер Сямашка, Янка Станкевіч, Янка Туркевіч, якія прыехалі ў Мінск з Вільні і ўмацавалі ліберальны напрамак нацыянальна-дэмакратычных сіл, атрымалі падтрымку германскіх улад. На першым жа паседжанні Рады 19 сакавіка 1918г. адразу было пастаўлена пытанне аб прызнанні

самастойнасці Беларускай Народнай Рэспублікі, але большасць яго не падтрымала. Дэпутаты спаслаліся на неўдалую і несваечасовую ноту аб прызнанні БНР, накіраваную 10 сакавіка 1918 года ўраду Германіі.⁵⁸

Тым часам у Смаленску, Пеграградзе, пазней і ў Маскве, (з 12 сакавіка 1918 года сталіца РСФСР), ведалі, што і як творыцца ў Мінску, на свае вочы бачылі намаганні па беларускім пытанні камісара Белнацкама Алеся (Аляксандра) Чарвякова і сакратара Белнацкама Змітра (Дзмітрыя) Жылуновіча, іншых прадстаўнікоў рэвалюцыйнага - класавога боку беларускага руху. . Ведалі..., але і вырашаць яго не спяшаліся. Беларусі адводзілася роля расійскай губерні пад назвай "Заходняя камуна" (пазней "Заходняя вобласць"). Гэтая пазіцыя расійскіх кіраўнікоў падштурхоўвала беларускіх дзеячаў да новых, больш рашучых дзеянняў у адносінах да Смаленска і Масквы. Беларускія палітычныя дзеячы (большасць іх складалі сацыялісты) у Мінску вырашылі:

- 1) апублікаваць дакументы БНР у друку;
- 2) належным чынам пра ўсё праінфармаваць нямецкі ўрад;
- 3) пачаць перагаворы з Украінскай Нацыянальнай Радай і папрасіць у яе фінансавай дапамогі, дыпламатычнай падтрымкі, заклікаць дзяржавы Еўропы прызнаць БНР;
- 4) паслаць дэлегата ў Савецкую Расію, да Алеся Чарвякова і да наркома па нацыянальных справах Іосіфа Сталіна, каб запэўніць, што аб'яўленне БНР не азначае поўнага разрыву з Расіяй;
- 5) пасля стварэння 18 сакавіка Рады БНР (заканадаўчы орган края) правесці 24 сакавіка 1918 года пасяджэнне Рады БНР з запрашэннем на яго дэлегацыі ад Віленскай Беларускай Рады⁵⁹.

Наколькі значнай у маральна-псіхалагічным плане была роля віленскай групы ў падзеях, звязаных з разрывам сувязяў з Расіяй, сведчыць тое, што пасяджэнне Рады БНР 24 сакавіка пачалося з прамовы намесніка старшыні Рады Язэпа Варонкі аб заслугах братоў Луцкевічаў у беларускім нацыянальным руху. У адказ на прывітальную прамову Варонкі выступіў Антон Луцкевіч, які "зрабіў грунтоўны даклад аб дзейнасці беларусаў Віленшчыны і Гродзеншчыны".

Старэйшына фракцыі БСГ у Радзе БНР Аркадзь Смоліч зрабіў даклад аб прычынах, якія патрабуюць аб'яднання беларусаў, аб'яўлення незалежнасці БНР. У 6 гадзін раніцы 25 сакавіка была прынята лёсаносная рэзалюцыя: **"Рада Беларускай Народнай Рэспублікі аб'яўляе рэспубліку незалежнай, аб чым выдае адпаведную Устаўную граматы"**⁶⁰. Ёсць меркаванне што аўтарам Трэцяй Устаўной Граматы быў Антон Луцкевіч. Пасля аднаўлення работы сесіі ў 12 гадзін дня 25 сакавіка 1918 года

была прынята Трэцяя Устаўная Грамата Рады БНР. Абвяшчалася незалежнасць БНР. Гаварылася: "Ад гэтага часу **Беларуская Народная Рэспубліка абвяшчаецца незалежнай і вольнай дзяржавай**"⁶¹.

Рада БНР заявіла, што яна будзе дабівацца перагляду ўмоў Брэсцкага міру, патрабавала, каб БНР самастойна падпісала мірнае пагадненне з урадамі Германіі і РСФСР. Кіраўнікі БНР спадзяваліся аб'яднаць у адзінай дзяржаве ўсе беларускія тэрыторыі. Аднак гэты акт наўмысна праігнаравалі Германія і РСФСР. Перад нацыянальнымі дзеячамі Беларусі паўстала дылема - што рабіць далей. На пачатку красавіка 1918 года Тамаш Грыб, які займаў у Народным Сакратарыяце пасаду сакратара земляробства, прапанаваў наступную праграму дзеянняў:

1. Выясніць з ваеннымі акупацыйнымі ўладамі, наколькі яны могуць прызнаць у межах іх акупацыі, якую б то ні было іншую ўладу.

2. Выпрацаваць канкрэтныя практычныя дзеянні Народнага Сакратарыяту на бліжэйшую перспектыву.

У выпадку непрызнання ваеннымі акупацыйнымі ўладамі платформы Народнага Сакратарыяту, падаць яму ў адстаўку і такім чынам паказаць грамадзянам БНР і ўсяму свету, як задаўлены заваяваныя рэвалюцыяй правы і вольнасці Працоўнага беларускага народа.*²

Аднак гэтая стратэгія не была падтрымана большасцю сацыялістычнага блока беларускіх нацыянальна-дэмакратычных сіл. Быў узят курс на супрацоўніцтва і падтрымку ліберальнага крыла нацыянальна-дэмакратычнага напрамку беларускага нацыянальнага руху. У склад ліберальнага напрамку ўвайшлі прадстаўнікі колішніх беларускіх аўтарытэтных людзей, у тым ліку духавенства, чыноўніцтва - Раман Скірмунт, Алесь Уласаў, Аляксандр Кульчыцкі, Вінцэнт Гадлеўскі, Пятро Алексюк. Уключэнне ў склад Рады БНР лібералаў яшчэ больш дыскрэдытавала яе аўтарытэт сярод беларускага працоўнага сялянства і інтэлігенцыі.

Юрыдычна ліберальны блок нацыянальна-дэмакратычных сіл замацаваў сваю перамогу пасылкай тэлеграмы ад 25 красавіка 1918 года германскаму кайзеру Вільгельму II, у якой прадстаўнікі правых Іосіф Серада, Язэп Варонка, Раман Скірмунт, Язэп Лёсік, Пятро Аляксюк дзякавалі кайзера "за вызваленне Беларусі". **БСГ распалася на тры партыі: Беларускую партыю сацыялістаў - рэвалюцыянераў (БПСР), Беларускую партыю сацыялістаў-федэралістаў (БПСФ), Беларускую**

сацыял-дэмакратычную партыю (БСДП).

Акт пра незалежнасць БНР прызналі Украінская Народная Рэспубліка (УНР), Літва, Фінляндыя.

Увосень 1918 года ўрад БНР накіраваў сваіх прадстаўнікоў у Маскву, Берлін, Кіеў для перагавораў аб поўным прызнанні БНР. Гэта пытанне магло быць вырашана станоўча. У ім прызнанні самастойнасці і незалежнасці Беларусі была чацікаўлена і Масква. Тады мяжа Германіі была б адсунута далёка на захад ад РСФСР.

Лістападаўская рэвалюцыя 1918г. у Германіі зрабіла бессэнсоўнымі перагаворы ў Маскве. СНК РСФСР ануляваў Брэсцкі мірны дагавор. Чырвоная Армія пачала наступленне на захад, 8 снежня 1918 года заняла Мінск. Ва ўмовах вайны з Германіяй і грамадзянскай вайны ў Расіі дзяржавы Антанты і ЗША не праявілі зацікаўнасці да БНР. Негледзячы на вялікія намаганні кіраўніцтва БНР, беларускае пытанне так і не было вынесена на Версальскую і Генуэзскую канферэнцыі.

Не прызнала БНР і Германія, хаця гэта магло адбыцца, хаця многія ў Германіі былі схільны прызнаць незалежнасць дзяржавы Беларусь. Перашкодзілі гэтаму ўмовы Брэсцкага міру, падпісаныя Троцкім. Паводле іх, Германія не магла прызнаваць новыя дзяржаўныя ўтварэнні. Аднак нямецкая ваенная адміністрацыя не перашкаджала Радзе самастойна вырашаць шэраг пытанняў палітычнага, у тым ліку знешнепалітычнага, культурнага і эканамічнага характару. Паводле розных падлікаў, у часы БНР працавалі ад 150 да 350 беларускіх школ, 5 гімназій, Свіслацкая настаўніцкая семінарыя, Мінскі педагагічны інстытут, многія курсы беларусазнаўства, беларуская кансерваторыя. Радай БНР прапрацоўвалася пытанне пра адкрыццё Беларускага ўніверсітэта ў Мінску. У 1918 годзе пад кантролем урада БНР выходзілі 14 газет і часопісаў на беларускай мове, працавалі выдавецтва Народнага Сакратарыята БНР, выдавецкія таварыствы "Бацькаўшчына" і "Крыніца".

Безумоўна, ураду БНР тады, у 1918 годзе, за адзін год было проста не пад сілу зрабіць шмат у тых найскладаных ваенна-палітычных умовах, але яму ўдалося дабіцца галоўнага: заявіць усяму свету пра яшчэ адну незалежную дзяржаву - Беларусь.

Адбыванае на гэты бок граніцы трывожыла дасюляшніх ворагаў беларушчыны — большавікоў. Усемі сіламі яны дзейнічалі па абодва бакі фронту — граніцы. Дасюль не заўважалі беларускіх праблем, беларускага болю, а тут ажывіліся — у Маскве, Смаленску, Мінску. Адразу пасля стварэння Беларускай Народнай Рэспублікі ў процівагу ёй кіраўнікі рэвалюцыйна-класавага напрамку беларускага нацыянальнага руху пачалі актыўную агітацыйную, культурна-асветніцкую, выдавецкую працу, прапагандавалі

ідэю ўтварэння Савецкай Беларусі. Стварылі Беларускі нацыянальны камісарыят (БелПацкам), які функцыяніраваў на правах аддзела Народнага камісарыята па справах нацыянальнасцей РСФСР. Таксама былі створаны беларускія секцыі РКП(б) для палітычнага нагляду і палітычнай працы ў Белнацкаме. Белнацкам меў аддзяленні ў Петраградзе, Віцебску, Саратаве, Смаленску. Сярод супрацоўнікаў Белнацкама былі Генадзь Багдановіч, Антон Вазіла, Ігнат Дварчанін, Кірыл Душэўскі, Зміцер Жылуновіч, Яўсей Канчар, Іван Лагун, Зміцер Сабалеўскі, Браніслаў Тарашкевіч, Фёдар Турук, Аркадзь Усціловіч. Фактычна — гэта кіраўнічы актыў БСДРП. Многія з іх удзельнічалі ў рабоце Першага Усебеларускага з'езда. Многія з іх выдатна разумелі беларускую сітуацыю. Хацелі дапамагчы Айчыне і з таго боку фронту-граніцы. Бо калі беларускую прастору запоўняць расеізм і беларускія прарасейцы, гаварылі некаторыя, то замест Беларусі будзе Заходняя вобласць. Беларусам-камуністам таксама дарагая зямля беларуская.

Кіраўнікі РСФСР у сваю чаргу разумелі сітуацыю. Садзейнічалі тамашнім актывістам беларушчыны.

Перад Белнацкамам стаялі задачы:

- 1) інфармаванне партыйных бальшавіцкіх органаў аб патрэбах беларусаў;
- 2) інфармаваць беларускае насельніцтва аб усіх шагах і мерапрыемствах Савецкай улады;
- 3) масавая агітацыя і прапаганда ідэй Савецкай улады сярод беларусаў.⁶⁴

У маі-ліпені 1918 года ў дзейнасці Белнацкама кіроўную ролю адыгрывалі члены секцыі беларусаў пры ЦК партыі левых эсэраў: Міхась Семяновіч, Вацлаў Чадовіч, Іван Пятровіч. Пад уплывам Белнацкама і беларускіх секцый РКП(б) ідэя Беларускай Савецкай Рэспублікі набывала ўсё большую падтрымку - прымаліся адпаведныя рэзалюцыі беларускімі сходамі, канфэрэнцыямі, з'ездамі. З'ездаў (!) было нямала — у абласцях, гарадах, а то і раёнах. У шматлікіх рэзалюцыях меліся, як правіла, тры асноўныя пункты: непрызнанне БНР і яе ўрада, дэкларацыі ў падтрымку Савецкай улады, супрацьпастаўленне БНР ідэй федэрацыі Беларусі з Расіяй, ў федэрацыі рэалізацыя права беларускага народа на самавызначэнне.

Для правядзення агітацыйнай і культурна асветнай працы Белнацкамам былі створаны клубы "Беларуская хатка" ў Петраградзе, "Беларус" у Маскве... Белнацкам выдаў 17 назваў кніг, з іх у Петраградзе тры кнігі. Выходзілі газета "Дзянніца", часопісы "Чырвоны шлях", "Беларуская крыніца".

Пры падтрымцы Белнацкама ў ліпені 1918 года ў Маскве прайшоў з'езд беларусаў-бежанцаў. Ён выказаўся за "вольную адзіную рабоча-сялянскую Беларусь у цесным брацкім яднанні з Расійскай Савецкай Рэспублікай."

Праз месяц 23-24 жніўня 1918 года ў Петраградзе па ініцыятыве Петраградскага аддзялення Белнацкама была склікана Першая канферэнцыя беларускіх савецкіх арганізацый і партый. Удзельнічалі прадстаўнікі ўсіх мясцовых аддзелаў Белнацкама, маракоў Балтыйскага флоту, рабочых Петраграда і Кранштата, Петраградскай беларускай секцыі РКП(б), сацыял-дэмакратаў, эсэраў інтэрнацыяналістаў. У выніку абмеркавання дакладаў камісара Петраградскага аддзялення Белнацкама Івана Лагуна "Палітычны стан Беларусі" і старшыні БАК Яўсея Канчара "Чым павінна быць Беларусь" канферэнцыя паставіла, што **"Беларусь павінна быць шырокааўтаномнай дзяржаўнай адзінкай і ... увайсці ў вялікі федэратыўны Расійскі Саюз раўнапраўным сябрам."**⁶⁶

Таксама ў жніўні 1918 года рабочыя-беларусы магутнага Пуцілаўскага завода ў Петраградзе і беларусы-маракі Балтыйскага флоту прынялі рэзалюцыю з патрабаваннем **перайменаваць Заходнюю вобласць у Беларускаю**, тым самым прыдаць ёй форму беларускай дзяржаўнасці. Гэтая рэзалюцыя была вынікам агітацыйна-растлумачальнай работы рэвалюцыйна-класавых сіл беларускага руху.

Белнацкам распрацаваў "Праект дэкрэта пра ўтварэнне Беларускай вобласці" - правобраз будучай беларускай савецкай дзяржаўнасці. Юрыдычнай асновай праекта быў артыкул 2 Канстытуцыі РСФСР аб аўтаномных абласных саюзах, якія ўваходзяць "на аснове федэрацыі ў Расійскую Федэратыўную Савецкую Рэспубліку". Сутнасць ініцыятыў Белнацкама заключалася ў наступным. Ён хадаінічаў перад СНК РСФСР аб ліквідацыі Заходняй вобласці, якая ў складзе Расійскай Савецкай Рэспублікі не мае нават нацыянальнай назвы. Адначасова прадугледжвалася адна з цэнтральных мэт: роспуск кіраўнічых органаў Заходняй вобласці, "сфармаваных пры выпадковых акалічнасцях з вайсковых арганізацый Заходняга фронту без удзелу свабоднага волевыяўлення беларускага народа". Саўнаркому РСФСР прапанавалася вырашэнне беларускага тэрытарыяльнага пытання - шляхам стварэння "Беларускай вобласці" ў этнаграфічных межах "на правах самастойнасці ў сваім гаспадарчым і палітыка-адміністрацыйным жыцці".⁶⁸

Як ні дзіўна, змагаліся шчырыя беларусы за назву "Беларуская" замест "Заходняя", а яшчэ адной істотнасці не

заўважалі. Народу беларускаму патрэбна была не вобласць, а дзяржава.

Кіраўнікі Белнацкама закладвалі першыя цагліны ў падмурак будучай беларускай савецкай дзяржаўнасці, аднак абмежаванай рамкамі афіцыйнага "абласніцтва". Разлік быў на ўскоснае ўздзеянне на кіраўніцтва РСФСР спраў беларусаў на той бок фронта-граніцы. На ўсіх сам па сабе дзейнічаў факт утварэння БНР. Афіцыйны друкаваны орган Белнацкама газета "Дзянніца" так тлумачыла сутнасць праекта. Яна падкрэслівала, што адной з задач краёвай улады павінна было стаць стварэнне цэнтра які з'явіўся б "палітычнай процівагай мінскай Радзе і Сакратарыяту, і адлюстроўваў бы другі голас беларускага працаўніка".⁶⁹

Сярод большай часткі туташніх партыйных функцыянераў і савецкіх работнікаў існавала думка, што фармаванне беларускай нацыянальнай дзяржавы - гэта пройдзены этап, прынцыпам нацыянальнага самавызначэння можна карыстацца толькі ў прапагандысцкіх практычных мэтах. Менавіта таму спробы кіраўніцтва Белнацкама пераўтварыць, рэарганізаваць абласную форму кіравання на III з'ездзе Савстаў Заходняй вобласці былі безвыніковымі. З'езд, які адбыўся ў верасні 1918 года, на якім беларусаў не магло быць шмат, адхіліў прапанову Белнацкама і зацвердзіў новую пралетарскую назву вобласці - **Заходняя камуна**. Такая назва павінна была падкрэсліць курс Паўночна-Заходняга абкама РКП(б) і Аблвыкамзаха на правядзенне строга класавай палітыкі. Партыйнае і савецкае кіраўніцтва Заходняй вобласці і фронту ў асобах армяніна Аляксандра Мяснікова, яўрэя Карла Ландара, латыша Вільгельма Кнорына, азербайджанца Алібегава адстойвала прыярытэт сацыяльна-класавых, а не "абстрактных" нацыянальных інтарэсаў.

Імкненні да беларускай дзяржаўнасці нават на аўтаномных пачатках і ў федэратыўнай форме з Савецкай Расіяй поўмасцю ігнараваліся кіраўніцтвам Паўночна-Заходняга камітэта РКП(б) і Аблвыкамзаха на працягу ўсяго 1918 года. Іх кіраўнікі недаацэньвалі праявы нацыянальнай ідэі ў жыцці беларускага грамадства. Яны нават не лічылі патрэбным у процівагу Радзе БНР заявіць аб праве беларусаў на самавызначэнне, аб магчымасці ў будучым стварыць беларускую дзяржаўнасць на асновах, прапанаваных III Усерасійскім з'ездам Саветаў.

Аблвыкамзах не прызнаваў нават і пачатковую форму нацыянальнай дзяржаўнасці Беларусі - абласную аўтаномію, сціпла прапанаваную Белнацкамам. Больш таго, імкненне да нацыянальнага адраджэння, кансалідацыі беларускай нацыі ў дзяржаве, якая б знаходзілася ў федэратыўных адносінах з Расійскай Савецкай Федэратыўнай Рэспублікай, дзеячы

Паўночна-Заходняга аблкама РКП(б) і Аблвыкамзаха разглядалі як праявы сепаратызму і нацыяналізму. Іх ідэя - інтэрнацыянальнае адзінства працоўных Заходняй вобласці ў барацьбе з буржуазіяй.

У другой палове 1918 года яшчэ болей абвастраліся непаразуменні і супярэчнасці паміж Паўночна-Заходнім аблкамам РКП(б), з аднаго боку, і беларускімі секцыямі РКП(б) і Белнацкамам, з другога. Гэтыя непаразуменні і супярэчнасці абвастраліся ў сувязі з неабходнасцю вырашэння лёсу тэрыторыі Беларусі, вызваленай ад акупацыі Германіі. У аснове разыходжанняў былі розныя падыходы да рэзалюцыі ва ўмовах дыктатуры пралетарыяту, ролі Беларусі ў сусветным рэвалюцыйным працэсе.

Прадстаўнікі рэвалюцыйна-класавых сіл беларускага руху ўзначалі ўзброеную барацьбу супраць германскіх акупантаў, Большасць у партызанскіх атрадах складалі сяляне - выразнікі волі беларускага нацыянальнага руху. Антыгерманскае супраціўленне пачалося з стихійных выступленняў сялян супраць рэквізіцыі іх прадукцыі і вяртання былых буйных землеўласнікаў ва ўласныя маёнткі. Паступова яно перарасло ў арганізаваную барацьбу супраць германскай акупацыі Беларусі. Сяляне стваралі вялікія партызанскія атрады, якія наладзілі на нямецкія гарнізоны, камендатуры, ваенныя аб'екты, уступалі ў адкрытыя баі з карнымі германскімі атрадамі, адбіралі ў іх награвленую народную маёмасць. Яны стварылі і кантралявалі вялікія партызанскія зоны, у якія ўваходзілі цэлыя паветы, дзе функцыянавала Савецкая ўлада. Такой партызанскай зонай быў Бабруйскі павет, дзе існавала Рудабельская рэспубліка.

Летам 1918 года ў Рэчыцкім павеце партызанскія атрады мелі каля тысячы чалавек, у заходняй частцы Палесся -пятнаццаць тысяч, Полацкім павеце - трынаццаць тысяч. У ваколіцах Мінска дзейнічала 25 партызанскіх атрадаў. Восенню 1918 года партызанская барацьба ў тыле германскай арміі стала ўсенароднай, у ёй удзельнічалі ўсе слаі беларускага насельніцтва.⁷⁰

З верасня 1918 года значна павялічыла свой уплыў на сялянства беларуская партыя сацыялістаў-рэвалюцыянераў. Яна кантралявала партызанскія атрады ў Мінскай, Гродзенскай, частцы Віленскай губерняў, атакіх было нямала. Партызанскія атрады, якія кантралявалі беларускія эсэры, прадстаўлялі сабой сялянскія дружыны самаабароны ў кожнай вёсцы на выпадак наітаду нямецкіх карных атрадаў.

Такім чынам, партызанскі рух, узначалены прадстаўнікамі беларускага нацыянальнага руху, стаў магутным фактарам беларускага народа ў барацьбе за дасягненне канчатковай мэты руху - стварэння беларускай дзяржаўнасці. Нацыянальна дэмакратычныя сілы ў асобе БПСР, маючы

падтрымку сялянства, дабіваліся ўмацавання БНР на аснове Трэцяй Устаўной Граматы, высунулі тэорыю "трэцяй сілы". Зыходзячы з тэорыі двух акупантаў - Германіі і Савецкай Расіі, — заявілі, што яны самі могуць утрымаць сваю дзяржаўнасць у форме Беларускай Народнай Рэспублікі.⁷¹

Спраба беларускіх нацыянальна-дэмакратычных сіл здзейсніць нацыянальнае самавызначэнне на дэмакратычнай аснове не ажыццявілася. На гэта былі аб'ектыўныя прычыны.

Неабходнасць абгрунтавання заняцця тэрыторыі БНР, практычна чужой зямлі з утворанай там дзяржавай, заняцця Беларусі Чырвонай Арміяй выклікалі тэрміновае стварэнне Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі (ССРБ). 30 снежня 1918г. у Смаленску (беларуская зямля здавённая, мноства беларусаў жыло ў той час і цяпер) пачала працу **VI Паўночна-Заходняя абласная канферэнцыя РКП(б)**, яна абвясціла сябе I з'ездам Камуністычнай партыі (бальшавікоў) Беларусі (КП(б)Б).

1 студзеня 1919 года ў Смаленску быў абнародаваны **Маніфест Часовага рабочага-сялянскага ўрада Беларусі, які абвясціў утварэнне ССРБ**.⁷² Уся ўлада Беларусі аб'яўлялася толькі за Саветамі рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў.

Ні I з'езд КП(б)Б, ні тым больш ЦК РКП(б) (бальшавікі — адна з шматлікіх партый тагачасся) не мелі права абвясчаць беларускую дзяржаву, ствараць яе ўладныя органы. Узнікла неабходнасць нададзеным актам надаць выгляд легітымнасці. Гэтую задачу павінны быў выканаць Усебеларускі з'езд Саветаў. Але ў перыяд падрыхтоўкі да яго адбыліся вялікія змены.

16 студзеня 1919 года ЦК РКП(б) прыняў рашэнне пра далучэнне да РСФСР Віцебскай, Магілёўскай і Смаленскай губерняў Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусь (ССРБ). Ні больш ні менш. Нават утворанае імі беларускае дзяржаўнае папяровае ўтварэнне замінала Маскве. Рашэнне ЦК РКП(б) прадугледжвала аб'яднанне таго, што засталася ад Беларусі, з Літоўскай ССР.

Першы Усебеларускі з'езд Саветаў, які адбыўся ў Мінску з 2 па 3 лютага 1919 года, зацвердзіў маскоўскае рашэнне — утварэнне такога штучнага дзяржаўнага аб'яднання, як **Сацыялістычная Савецкая Рэспубліка Літвы і Беларусі (Літбел)**.⁷³ Штучным было і аб'яднанне Кампартыі Беларусі і Літвы і стварэнне Кампартыі бальшавікоў Літвы і Беларусі.

Можна зрабіць высновы, што ЛітБел стваралася як

буферная дзяржава, якую бальшавікі дальнабачна спрабавалі выкарыстаць для абмежавання РСФСР ад Польшчы, каб прадухіліць адкрытую вайну з ёю. Таксама ствараўся прэцэдэнт для барацьбы супраць БНР і Літоўскай рэспублікі за ўсталяванне там сваёй рускай, бальшавіцкай улады.

Такое рашэнне ЦК РКП(б) выклікала незадаволенасць, як сярод членаў былога Аблвыкамзаха, так і сярод прадстаўнікоў рэвалюцыйна-класавага крыла беларускага нацыянальнага руху.

Вялікія прыхільнікі маскоўшчыны, якія верылі іх абяцанням, пісьменнік Змітрок Жылуновіч і іншыя былі арыштаваны.

Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі беларусы заявілі пра сябе як нацыя, якая змагаецца за ўласную Беларускаю дзяржаву. Былі зроблены спробы ўтварыць незалежную Беларускаю рэспубліку, на нацыянальна-дэмакратычнай аснове і на рэвалюцыйна-класавай, або савецкай, нягледзячы на процідзеянне цэнтральных і мясцовых балынавіцкіх і савецкіх органаў улады.

Нацыянальна-дэмакратычныя сілы ўтварылі Беларускаю Народную Рэспубліку. Не змаглі ўтрымаць сваю ўладу з-за незацікаўленасці і процідзеяння гэтай дзяржаве суседніх моцных краін - Расіі, Польшчы, Германіі, кожная з якіх выказвала свае тэрытарыяльныя прэтэнзіі на беларускія землі.

Рэвалюцыйна-класавыя сілы беларускага руху ўтварылі сваю форму дзяржаўнасці - Савецкую Сацыялістычную Рэспубліку Беларусі, выкарыстаўшы пры гэтым партызанскую барацьбу беларускага народа і дапамогу расійскай Чырвонай Арміі, якая скарыстала тэрыторыю Беларусі для экспарту бальшавіцка-камуністычнай рэвалюцыі на Захад, стварыўшы ССРБ як буфер для эксперыменту сваіх ідэй і лозунгаў над беларускай нацыяй. Гэта ў будучым надта адмоўна скажацца на станаўленні і развіцці беларускай нацыі ў кантэксце сусветнай цывілізацыі.

Раздзел IV.

Супрацьстаянне палітычных бакоў беларускага нацыянальнага руху падчас савецка-польскай вайны 1919-1920гг.

У лістападзе 1918 года адраділася Польская дзяржава - Рэч Паспалітая, Яе кіраўнік Юзаф Пілсудскі аб'явіў пра намер аднаўлення Рэчы Паспалітай у межах 1772 года. Кіраўніцтва гэтай краіны не пажадала абмежавацца этнічнымі польскімі тэрыторыямі, імкнулася далучыць беларускія, літоўскія, украінскія землі да сваёй дзяржавы. Лідэр польскіх сацыял істаў Юзаф Пілсудскі ўсе нацыі дзяліў на гістарычныя і негістарычныя. Беларусы былі аднесены да другой групы.

Польскія кіраўніцкія колы ўяўлялі ў той час Беларусь не інакш як польскую правінцыю з "літоўскім адценнем". Далучэння беларускіх зямель дамагаліся абсалютна ўсе палітычныя сілы Польшчы. Яны тлумачылі свае высілкі гістарычным правам⁷⁴. Гэтае права "абгрунтоўвалася культурным капіталам", які быццам укладваўся Польшчай на беларускіх землях на працягу стагоддзяў, прысутнасцю Іюльскага насельніцтва, што Польшча праліла за Беларусь шмат крыві, каталіцкім веравызнаннем⁷⁵. У польскім сейме левыя фракцыі выступалі за федэрацыю Беларусі з Польшчай, дзе галоўнай будзе апошняя, правыя проста прапаноўвалі прысабечыць Беларусь, пракаўтнуць, інкарпараваць беларускія землі ў склад польскай тэрыторыі.

Расейска-большавіцкі план на другі варыянт. Разбітая слабая Польшча, як бы мужна не паводзіліся яе адважныя сыны і дачкі, ніколі не стала б самастойнай, не адбілася ад Чырвонай Арміі, каб не найвялізная дапамога краін Антанты.

Антанта, ушчэнт разбітая на ўсіх франтах патрыятычна настроенымі рускімі (інтэрнацыянальнымі) войскамі, дала польскім ягамосьцям зброю, тэхніку, афіцэраў, навучыла начальнікаў, кіраўнікоў. Антанта скарыстала свой апошні Іпанец. На польскіх землях.

Зыходзячы з ідэі выканання Польшчай "асобай місіі", кіраўнік польскай дзяржавы **Юзаф Пілсудскі прапанаваў план стварэння ва Усходняй Еўропе максімальна шырокай федэрацыі дзяржаў пад гегемоніяй Польшчы**. У 1919 годзе ў Пілсудскага былі тактычныя планы. У першым - "большым" - прадугледжваўся антыбольшавіцкі саюз усіх нацыянальнасцей былой царскай імперыі з перспекывай свабоднага самавызначэння кожнай з іх па заканчэнні вайны.

У другім - "меншым" - прапаноўваўся падзел спрэчных зямель паміж Польшчай і Расіяй на аснове праведзенага пад

міжнародным кантролем плебісцыту. У "большым" плане Пілсудскі даваў беларусам шанс на самавызначэнне, незалежна ад скептыцызму, з якім ён ставіўся да іх дзяржаўных здольнасцяў. У "малым", лічыў, што мае сэнс падтрымка беларускасці, але толькі на тэрыторыі Міншчыны ў якасці буфера супраць Расіі.

Бедная беларуская зямля, і цэнтр яе Міншчына! Для Масквы яна — буфер ад Польшчы, для Варшавы — зноў буфер, ужо ад Расіі. "У так званай Беларусі, - казаў Юзаф Пілсудскі, -будзе або полькасць, альбо расійкасць. Усялякая падтрымка беларусізму штучна яго стварае, але мы не здолеем даць яму гэтым сілу. Таму для перамогі над расійскімі ўплывамі з ім трэба маневраваць".⁷⁶ Увесць 1919 год Юзаф Пілсудскі не аддаваў перавагі ні аднаму з гэтых планаў. На працягу 1920 года ён зусім перастаў звяртаць увагу на беларускіх нацыянальных палітыкаў.⁷⁷

Каб стварыць нейкія ілюзіі сярод часткі беларускага грамадства, **Юзаф Пілсудскі ў красавіку і ў жніўні 1919 года выступіў з адозвамі да жыхараў былога Вялікага княства Літоўскага.** Ён абяцаў будаваць адносіны як "роўны з роўным", даць магчымасць самім вырашаць рэлігійныя і нацыянальныя справы. У красавіцкім звароце польскі лідэр таксама паабяцаў стварыць грамадзянскі ўрад для зямель "былога Княства". Але як ён пазней прызнаваў, гэта быў тактычны ход, які меў чыста прапагандысцкую накіраванасць.⁷⁸ Фактычна ж Польшча ўзяла курс на інкарпарацыю Беларусі ў склад Польшчы.

Галоўным аб'ектам ваенных дзеянняў польскіх войскаў у канцы 1918 — пачатку 1919 года сталі беларускія землі. Пілсудскі хацеў паставіць кіраўнікоў краін Антанты на Парыжскай мірнай канферэнцыі перад адбылым фактам - апекай беларускіх земляў. У снежні 1918 года дэкрэтамі польскага ўрада да Польшчы былі далучаны Бельскі павет Гродзенскай і Аўгустоўскі павет Сувалкаўскай губерняў. Пачынаючы з 14 лютага 1919 года паўночная група польскіх Іюйскаў пад камандаваннем генерала Вацлава Івашкевіча заняла большую частку Гродзенскай губерні, павяла наступленне ў напрамку Баранавічы - Мінск і Кобрын - Пінск. Да сярэдзіны сакавіка былі захоплены Ваўкавыск, Слонім, Скідаль, Шчучын, Пінск, Баранавічы. 22 красавіка 1919 пасля трохдзённых баёў савецкія войскі пакінулі Вільню.

Нацыянальна-дэмакратычныя сілы падтрымалі дыпламатычныя намаганні па абароне беларускіх зямель. Так Антон Луцкевіч ад імя Рады Міністраў БНР накіраваў ноты пратэсту ўраду Польшчы, а ў студзені 1919 года дыпламатычным прадстаўнікам ЗША, Англіі, Францыі, Італіі,

якія знаходзіліся ў бельгійскім горадзе Спа. Гэты пратэст быў праігнараваны. Уласных узброеных сіл, каб абараніць незалежнасць беларускіх зямель, урад БНР фактычна не меў.

Беларускія бальшавікі актыўна мабілізавалі ў войска і адпраўлялі беларусаў на Усходні фронт, вырашаць уласныя сibirскія праблемы. Створаныя беларускія часці на тэрыторыі Беларусі раствараліся ў інтэрнацыянальным моры Чырвонай Арміі, гінулі, пераўкамплектоўваліся.

К вясне 1919 года, перажыўшы столькі ваенных навал з абодвух бакоў, на Беларусі захаваўся адно Першы беларускі пяхотны полк пад камандаваннем Кастуся Езавітава. Ён фактычна быў малаўзброены, супраціўлення польскім войскам не мог аказаць. Быў імі расфарміраваны.

Улічваючы небяспеку з боку Польшчы, 21 снежня 1918 года на нарадзе ў Гродна Рада БНР, якой у той час падпарадкоўвалася і Гродзеншчына, стварыла **Савет дзяржаўнай абароны**. Яго ўзначалі Вацлаў Ластоўскі і генерал Кандрат Кандратовіч.

На першым пасяджэнні Савета 25 снежня 1918 года выступіў Вацлаў Ластоўскі: "Так, беларусы з'яўляюцца народам, бо маюць сваю асобую мову, засяляюць суцэльнай масай адну тэрыторыю, маюць даўнюю гісторыю, культуру, звычаі, праяўляюць нацыянальную свядомасць і волю, імкнуцца да лепшага самастойнага жыцця... Шчыры беларус, праўдзівы сын свайго народу, заўсёды будзе прытрымлівацца такой думкі: і няхай лепей загіну, чым адракуся ад свайго народу беларускага. Бо Беларуссю і з беларускім народам звязана наша жыццё, бо Беларусь - гэта наша найважнейшае дабро, наша радасць і слава. Наша Бацькаўшчына - гэта беларуская зямля, дзе беларусы жывуць спакон вякоў, абрабляюць гэтую зямлю сваімі рукамі, паліваюць яе сваім потам і крывёй, баронячы яе ад ворагаў... Бацькаўшчына гэта нашыя бацькі і нашы дзеці, гэта наш край. У кожным з нас захавана мінуўшчына і будучыня роднай нашай зямлі. Таму мы з сваімі сем'ямі, маёмасцямі, з усімі нашымі сёламі і гарадамі належым д'а вялікай нашай Бацькаўшчыны - Беларусі".⁷⁹

Перад Саветам дзяржаўнай абароны стаяла задача барацьбы на два франты: з захаду - наступаюць палякі; з усходу

- часці Чырвонай Арміі. Сілы былі няроўныя, таму на з'ездзе беларускіх грамадска-палітычных арганізацый, які неўзабаве адбыўся ў Гродна, у інтарэсах прадухілення акупацыі было вырашана далучыць Гродзеншчыну да Літоўскай дзяржавы на правах аўтаноміі. Літоўская рэспубліка і яе прадстаўнічы орган **Літоўская Дзяржаўная Рада (Тарыба)** - у той час былі прызнаны шэрагам дзяржаў, у тым ліку краінамі Антанты. Для абароны інтарэсаў беларускага народа і кіравання беларускімі

землямі пры ўрадзе Літвы было створана **Міністэрства беларускіх спраў**, якое ўзначаліў Восіп Варонка.

Сацыяльнай апорай падтрымкі Юзафа Пілсудскага ў Беларусі было мясцовае польскае насельніцтва (18%)⁸⁰. Гэта былі асабліва землеўласнікі, каталіцкае духавенства, інтэлігенцыя. Буйныя землеўласнікі стварылі для абароны сваіх інтарэсаў узброеную арганізацыю "**Стража крэсова**". Ідэалагічныя прынцыпы і практычныя дзеянні гэтай арганізацыі выдавалі настроі той часткі польскіх праўных колаў, якія прытрымліваліся крайніх правых поглядаў у шэсцых і ўнутранай палітыцы. Для ідэолагаў "Стражы крэсавай" беларускай нацыі не было, і непраўдападобна, каб "беларускі рух мог стварыць сваю адасобленую беларускую нацыю з уласнай культурай, імкнучыся да дзяржаўнага адасаблення. Гэтану перашкаджаюць уласцівасці самога беларускага народа, а таксама геаграфічныя і геалагічныя ўмовы... Чым далей на захад, тым болей беларус становіцца падобным на паляка і чым далей на ўсход, тым бліжэй ён да рускага..."⁸¹

Палітычнай асновай для ўключэння беларускіх зямель у склад Польшчы магла быць "воля насельніцтва", выказаная на плебісцытах. Такія волявыяўленні пачалі праводзіцца адразу пасля захопу польскай арміяй Гродзенскай, Віленскай і Мінскай губерняў, дзе насельніцтва праз раздачу гуманітарнай дапамогі прымушалі выказвацца пра далучэнне іхніх земляў да Польшчы.

Актыўную ролю ў працэсах паланізацыі адыгрывала тады і цяпер каталіцкая царква. "Страшэнны раздзел робяць ксяндзы ў нашым народзе"⁸² - пісаў Антон Луцкевіч. У Лідскім павеце, напрыклад, з'езд парафіяльных камітэтаў выказаўся за далучэнне павета да Польшчы. Канфесійныя, рэлігійныя рознагалосці паміж беларусамі набывалі палітычную афарбоўку.

Польскія легіянеры з асаблівай жорсткасцю абрынуліся на органы ўлады, якія стварыла Міністэрства беларускіх спраў пры ўрадзе Літвы. У дзённіку Антон Луцкевіч адзначаў: "Зусюль, дзе толькі з'яўляюцца легіянеры, ідуць скаргі. Плач народу, пракляцці... Падобнага бандытызму народ не бачыў... У хваляванні прыйшло сялянства. Яго хваляе будучыня свайго краю, перш ад ўсяго дзяржаўная прыналежнасць"⁸³.

Антон Луцкевіч меў магчымасць сустрэцца з прадстаўнікамі сялянскіх саветаў Ваўкавыска, Шчучынскага і Гродзенскага паветаў. Вывад быў адназначны пасля палякаў: "Адзіная форма арыентацыі - гэта савецкая."⁸⁴ "Сяляне больш не бачылі сілы, якая б іх абараніла і задаволіла іх сацыяльныя патрабаванні, акрамя бальшавікоў. Сялянства- галоўная апора нацыянальнага руху - чакала дапамогі з Усходу. Сялянскі савет Гродзенскага павета з энтузіязмам сустраў **вестку**

пра абвяшчэнне Беларускай савецкай рэспублікі... "Як адзін гатовыя ехаць у Мінск і працаваць разам з бальшавікамі".⁸⁵

Пратэсты сялян, вызваныя самавольствам польскіх легіянераў, падаграваліся сацыяльнымі матывамі на глебе аграрнага руху. "Нянавісьць да палякаў узвялічваецца з кожным днём" — чытаем у дзённіку Антона Луцкевіча. "Адусюль паступаюць весткі, што ў масах страшэнна расце антыпольскі рух. З глыбокай нянавісцю гавораць пра легіянераў".⁸⁶

У канцы 1918 года, прыехаўшы ў Гродна, Антон Луцквіч бачыць сваю галоўную задачу ў тым, каб працягваць барацьбу за беларускія нацыянальныя ідэалы, кансалідаваць нацыянальна-дэмакратычныя сілы беларускага нацыянальнага руху. Яго чакала расчараванне. Расчаравалі Язэп Варонка і Пётра Аляксюк, якія нават паміж сабой не знаходзілі ўзаемаразумення. У кожнага з іх былі асабістыя планы і свая ацэнка палітычнай сітуацыі. З сваіх пазіцый яны вырашалі свой удзел у "беларускай справе". "... Урэшце Антон Луцкевіч пераканаўся, што Варонка і Аляксюк... маленькія фігуркі, якія працуюць не для беларускай справы, а для сваёй кар'еры... Аляксюк і Варонка аднолькавыя, і не вядома, хто з іх горшый".⁸⁷

Польскія рэпрэсіі прымусілі Антона Луцкевіча і яго саратнікаў пераехаць у Берлін і дыпламатычнымі сродкамі працягваць барацьбу за беларускую нацыянальную ідэю. Вясной 1919 года польскія войскі захапілі значную тэрыторыю Беларусі. У сваю чаргу няздатнасць савецкіх органаў арганізаваць супраціўленне агрэсіі Польшчы, прымусовая мабілізацыя ў Чырвоную Армію сялян, якія не хацелі ваяваць, і адпраўка мабілізаваных не на барацьбу з палякамі, а, як ужо адзначалася, на Усходні фронт, палітыка "ваеннага камунізму" выклікалі сярод чырвонаармейцаў (былых беларускіх сялян) і насельніцтва хвалю абурэння і стыхійных паўстанняў супраць бальшавіцкай улады ва ўсходніх і цэнтральных паветах Беларусі. Амаль усе яны ўзначальваліся левымі і беларускімі эсэрамі, якія мелі ўплыў на сялянства. Толькі з дапамогай прысланых з Масквы і Петраграда войск Чырвонай Арміі паўстанні ў Гомелі, Оршы, Сененскім, Віцебскім, Полацкім паветах Віцебскай губерні, Горацкім, Клімавіцкім, Чэрыкаўскім, Мсціслаўскім паветах Магілёўскай губерні, Слуцкім павеце Мінскай губерні былі жорстка задушаныя.⁸⁸

З пачатку польскай акупацыі беларускія палітычныя групы паводзілі сябе па-рознаму. Рада БНР спярша энергічна пратэставала супраць польскай акупацыі. 28 красавіка 1919 года Юзаф Пілсудскі выступіў з адозвай да

насельніцтва былога ВКЛ, у якой паабяцаў, што дасць яму магчымасць самому вырашаць свае нацыянальныя і рэлігійныя справы, — і шэраг беларускіх партый і арганізацый, у тым ліку Рада БНР, пайшлі на супрацоўніцтва з палякамі, спадзеючыся з іх дапамогай здзейсніць ідэю незалежнасці Беларусі. Яны забылі, аднак, адну аксіёму: ніводны акупант яшчэ нікому добраахвотна волю не даваў.

Беларускі друк у Мінску і Вільні нямала пісаў пра гістарычную супольнасць палякаў і беларусаў, дзякаваў за вызваленне Беларусі з-пад расійскага імперыялізму і шавінізму, выказваў спадзяванні на дапамогу Шлсудскага ў пабудове незалежнай беларускай дзяржавы.⁸⁹ "Сустракайце, беларусы, новых гасцей свайго краю з поўным спакоем і ўпэўненасцю сабой", - заклікала **Цэнтральная Беларуская Рада Гродзеншчыны** ў красавіку 1919 года, - Дзяржава польская ваюе з Маскоўшчынай, якая ніколі не была да нас дображаданай, больш таго, душыла і душыць наша нацыянальнае жыццё, трымае ў турмах лепшых нашых сыноў, перакрэслівае ўсялякае палітычнае і культурнае жыццё".⁹⁰

Вітала зварот Юзафа Пілсудскага і Віленская Беларуская Рада. Яна заявіла, што вызваленчая місія Польшчы дапамагла беларускаму адраджэнню.⁹¹

19 жніўня Юзаф Пілсудскі ў час знаходжання ў Мінску прымае дэлегацыю беларускіх нацыянальных дзеячаў на чале з старшынёй Рады БНР Язэпам Лёсікам. У прывітальнай прамове Лёсік дзякаваў за вызваленне, адзначаў, што Беларусь ніколі не забывалася пра гістарычную лучнасць з Польшчай.⁹² Беларускія дзеячы прасілі даць згоду на аднаўленне працы БНР і паступовую перадачу цывільнай улады ўраду БНР, на арганізацыю беларускага войска.

Пілсудскі заверыў, што ён з'яўляецца "дэклараваным прыхільнікам беларускай справы і гатовы заўсёды дапамагаць беларусам у іх рабоце".⁹³ Беларускіх дзеячаў, напэўна, вельмі задаволеных частковым прыёмам у Начальніка Польскай Дзяржавы, нават не насцярожыў факт публічнай адмовы прызнаць беларускую дзяржаўнасць. Адзінае, што паабяцаў Пілсудскі - гэта падтрымка школьнай справы, у далейшым аказалася фарсам, і "стварыць нацыянальнае беларускае ахоўніцкае войска як часціну польскага войска".⁹⁴

Далейшая рэчаіснасць паказала, што словы Пілсудскага не спраўдзіліся, засталіся пустым гукам. Болей таго, польскія акупацыйныя ўлады ліквідавалі органы мясцовага самакіравання, не толькі большавіцкія, а і створаныя Радай БНР. Былі аб'яўлены незаконнымі ўсе аграрныя пераўтварэнні,

адноўлена памешчыцкае землеўладанне. Польшкая армія, як і германская, праводзіла непамерныя рэквізіцыі, паўсюды ўчыняла рабаванне і гвалт.

Так, у 1919 годзе палякамі былі зачынены Будаўская беларуская гімназія, Мінскі педінстытут, Гродзенская прагімназія, Нясвіжская і Барысаўская настаўніцкія семінарыі. З 150 беларускіх школ, што дзейнічалі на Віленшчыне і Гродзеншчыне яшчэ з даўніх часоў, і германскай акупацыі, да восені 1919 года захаваліся каля 20. Замест беларускай школы насаджалася польская, настаўнікаў, якія працягвалі вучыць па-беларуску, проста звальнялі. Дакументы, прашэнні, заявы, напісаныя па-беларуску, польскімі чыноўнікамі нават не прымаліся да разгляду, і паўсюдна ўводзілася польскае справаводства.

Палітыка гвалту і тэрору супраць беларускага народу, гвалтоўнай і вытанчанай палітыкі павярнула многіх беларускіх палітыкаў у апазіцыю да польскага рэжыму. Частка беларускіх эсэраў і сацыялістаў-федэралістаў да лета 1919 года адкрыта выступалі супраць польскіх акупантаў.

Пад уплывам прадстаўнікоў гэтых партый Беларускі з'езд Віленіччыны і Гродзеншчыны (9-10.6.1919) пацвердзіў вернасць ідэі незалежнасці БНР, выказаўся супраць уніі Беларусі з Польшчай, выступіў за стварэнне беларускага войска, за шырокае развіццё беларускай школы, асветы, друку, за беларусізацыю касцёла і царквы.

З'езд патрабаваў ад польскага ўрада хутчэйшага аднаўлення дзейнасці Рады БНР. На форуме была абрана Цэнтральная Беларуская Рада Віленшчыны і Гродзеншчыны на чале з беларускім эсэрам Кірылам Дуж-Душэўскім.

Каб нейтралізаваць яе дзейнасць, польскія ўлады разам з некаторымі ўступкамі беларусам значна, рэзка ўзмацнілі палітычны ўціск беларускіх арганізацый. З аднаго боку, былі выдзелены грошы на дзейнасць першых і другіх беларускіх настаўніцкіх курсаў, а з другога - яшчэ з большай упартасцю знішчаліся беларускія школы ў вёсках і мястэчках Віленшчыны і Гродзеншчыны.

У жніўні 1919 года Пілсудскі даў згоду на стварэнне пры Цэнтральнай Радзе Віленшчыны і Гродзеншчыны Беларускай Вайскаван арганізацыі на чале з Пятром Алексюком, на фарміраванне першых беларускіх батальёнаў пад камандаваннем Гаўрыла Канапацкага. Але на справе палякі не жадалі стварэння сапраўднага беларускага войска - атрыбута незалежнай Беларускай дзяржавы. Непасрэдна знаходзячыся пад камандаваннем польскай ваеннай адміністрацыі, БВА фактычна

была пазбаўленая магчымасці самастойна фармаваць беларускія ўзброеныя адзінкі. БВА польская адміністрацыя выкарыстала як шырму дзеля прыкрыцця сваіх анексійных планаў. Шляхам палітычных інтрыгаў і бюракратычных перашкодаў, нярэдка выкарыстоўваючы арышт нежаданых, польскія акупацыйныя ўлады дзе паралізавалі, а дзе і падпарадкавалі свайму ўплыву дзейнасць беларускіх арганізацый у заходняй частцы Беларусі, душылі свабодны беларускі друк. Становішча не выправілася з прыходам да кіраўніцтва ў Цэнтральнай Радзе Віленшчыны і Гродзеншчыны сацыял-дэмакрата Браніслава Тарашкевіча.⁹⁵

На трэці дзень акупацыі Мінска польскай арміяй (10. 8. 1919) тут утвораны прадстаўнічы орган беларускіх нацыянальна-дэмакратычных арганізацый - **Часовы беларускі нацыянальны камітэт (ЧБНК)**. Аснову яго склалі прадстаўнікі розных палітычных групак беларускага нацыянальнага руху: Алесь Грыневіч, Алесь Данілевіч, Раман Зямкевіч, Уладзіслаў Ігнатоўскі, Язэп Лёсік, Іван Луцэвіч (Янка Купала), Мікола Пашкевіч, Алесь Прушынскі (Алесь Гарун), Сымон Рак-Міхайлоўскі, іншыя. Старшынён камітэта быў абраны Алесь Прушынскі, ягоным намеснікам Уладзімір Ігнатоўскі.

Паводле свайго статуту ЧБНК ставіў за мэту аб'яднанне ўсіх беларускіх арганізацый Міншчыны (павятовых нацыянальных камітэтаў, саюзаў, таварыстваў, гурткоў) для ўздыму нацыянальнай самасвядомасці, духоўнай і матэрыяльнай культуры беларускага народа. Не адмаўляючы ідэі федэрацыі Беларусі з Польшчай, Камітэт тым не менш дабіваўся ад польскіх улад папярэдняга прызнання незалежнасці БНР і аднаўлення дзейнасці яе Рады.

Прадстаўнік Камітэта ў сейме Польшчы Язэп Лёсік заявіў, што ЧБНК цвёрда будзе стаяць **на прынцыпах 3-й Устаўной Граматы БНР**.

Адчуваючы няўпэўненасць свайго рэжыму на Міншчыне, польская ўлада не ішла на адкрытую канфрантацыю з ЧБНК, але перашкаджала Камітэту пашыраць дзейнасць на паветы і воласці. У выніку ўся работа ЧБНК у 1919 годзе абмяжоўвалася толькі Мінскам і Мінскім паветам. Вакол ЧБНК, адзінага легальнага палітычнага органа беларускага нацыянальнага руху, пачалі гуртавацца асноўныя нацыянальна-дэмакратычныя сілы: Аркадзь Смоліч, Кузьма Цярэшчанка, Франц Аляхновіч, Язэп Мамонька, Сцяпан Некрашэвіч і іншыя.⁹⁶

У жніўні 1919 года Юзаф Пілсудскі запрасіў з Парыжа на перагаворы ў Варшаву прэм'ер-міністра ўрада БНР

Антон Луцкевіч, які дабіваўся ўключэння "беларускага пытання" для абмеркавання на Парыжскай мірнай канферэнцыі. Перамовы далі станоўчы вынік. Пілсудскаму ўдалося ўтаварыць Луцкевіча пра неабходнасць супрацоўніцтва з Польшчай і заключыць пагадненне аб сумесных дзеяннях.

"... Пазіцыі беларускай інтэлігенцыі не здаваліся мне вельмі моцнымі, па крайняй меры, гэтай сілы не было відаць. Рабочы клас, партыя, дзяржаўны апарат, гаспадарка краіны і г.д. далёка стаялі ад тых пытанняў і задач, якія цікавілі яе асноўную кіраўніцкую групу. Яе цікавілі пытанні нацыянальна-культурнага будаўніцтва, і тут яна была моцнай..." - так ахарактарызаваў беларуска-польскія адносіны Юзаф Пілсудскі, перамовы з Антонам Луцкевічам.⁹⁷ Пілсудскі даў дазвол на вызваленне з турмы ўсіх беларускіх дзеячаў, арыштаваных за час акупацыі, выдзеліў сродкі на адкрыццё беларускіх школ і культурных устаноў.

Гэтыя ўступкі вызвалі ажыўленне сярод нацыянальна-дэмакратычных дзеячаў беларускага нацыянальнага руху. На старонках беларускіх газет зноў разгарнулася агітацыя за далучэнне Беларусі да Польшчы.

Юзаф Пілсудскі даў дазвол Антону Луцкевічу на правядзенне сесіі Рады БНР у снежні 1919 года, спадзеючыся, што яна выкажацца за ўваход, інкарпарацыю Беларусі ў склад Польшчы. Перад пачаткам работы сесіі ён вызваў да сябе Антона Луцкевіча і меў з ім размову. Разумны Луцкевіч дыпламатычна параіў яму самому вызначыць тую форму беларуска - польскіх адносін, якія вызначаць будучыню Беларусі.

Пілсудскі нарэшце адкрыта заявіў Луцкевічу: "Каб паміж мною і прадстаўнікамі беларускага нацыянальнага руху ўстанавіўся неабходны кантакт і каб апошні магло разлічваць на маю падтрымку, неабходна поўнасьцю прызнаць Польскую дзяржаву, падпарадкавацца польскай уладзе і перастаць гаварыць пра незалежнасць Беларусі. Незалежнасць Беларусі - блеф, ва ўсякім выпадку ў цяперашні час. Магчыма, калі-небудзь у будучыні, калі беларуская буржуазія кансалідуецца як клас, аб гэтым можна будзе падняць размову, можна будзе гаварыць аб увядзенні абласнога кіравання на ўсходніх землях, з функцыяй палітычнага характару, з удзелам у гэтым кіраванні прадстаўнікоў ад беларусаў. Я спачуваю беларускаму нацыянальнаму руху, але ісці на ўступкі на яго карысць польская ўлада не можа ні на ёту. Гэта безумоўнае патрабаванне ўсёй польскай дэмакратыі, якая не можа прадстаўляць Беларусь і Літву - радзіму Адама Міцкевіча - іначай, як частку польскай дзяржавы. Між тым дзяржавы Антанты, у

першую чаргу Францыя, слухаць нічога не хочучь пра нейкую там Беларусь. Вы гэта адчулі, калі прысутнічалі на Парыжскай канферэнцыі. Задачай Рады БНР, на скліканне якой я згадзіўся, павінна быць правядзенне плебісцыту на карысць Польшчы, пасля чаго Рада павінна быць распушчаная".⁹⁸

Ясна, звонка, коратка. Як пасля гэтага рассталіся два палітычныя дзеячы, суседзі, дасюль паважныя адзін да другога, можна адно здагадацца.

Напрыканцы снежаньскай сесіі Рады БНР супярэчнасці паміж рознымі плынямі беларускага нацыянальнага руху пачалі яшчэ больш абвастрацца. Па меркаванні Кузьмы Цярэшчанкі, старшыні ЧБНК, яны былі выкліканы не столькі палітычнымі разыходжаннемі, колькі рознымі поглядамі на беларускі нацыянальны рух. Погляды хрысціянскіх дэмакратаў, сацыял-дэмакратаў, асобных членаў партыі беларускіх эсэраў і сацыялістаў-федэралістаў: пакуль не назапасяцца культурныя нацыянальныя сілы, шырока не распаўсюдзіцца нацыянальная самасвядомасць народа і гэты народ не будзе самаарганізаваны, дагэтуль палітычнае адраджэнне Беларусі немагчыма.

Большасць беларускіх эсэраў і сацыялістаў-федэралістаў прытрымліваліся **ідэі незалежнасці Беларускай дзяржавы на аснове выканання Устаўных грамад.** Адна з беларускіх нацыянальна-дэмакратычных арганізацый стаялі за мірныя перагаворы з польскай адміністрацыяй, другія - за адкрытую барацьбу з імі.

Кульмінацыя процістаяння адбылася на снежаньскай сесіі Рады БНР, якую, паўторымся, польскія ўлады дазволілі правесці з спадзяваннямі, што на ёй будзе падтрымана ідэя федэрацыі Беларусі з Польшчай.

Сесія адкрылася 12 снежня 1919 года, адразу пайшла не па таму сцэнарыю, на які спадзяваліся польскія ўлады. На першым жа паседжанні большасць членаў Рады (беларускія эсэры, сацыялісты-федэралісты) асудзіла каланізатарскую палітыку Польшчы, выказалі недавер дзеянням старшыні Рады БНР Язэпа Лёсіка і старшыні Савета міністраў Антона Луцкевіча, якія праводзілі "згодніцкую палітыку".⁹⁹

Удзельніца сесіі Рады БНР Палута Бадунова - прадстаўнік беларускіх эсэраў, агучыла эсэраўскую дэкларацыю, якая прызывала працоўныя масы да адкрытай барацьбы.¹⁰⁰

На адказ выступіў Антон Луцкевіч з бліскучай прамовай: " ... Будаваць незалежную Беларусь павінны самі беларусы - і то беларусы нацыянальна свядомыя, беларусы, якія не на словах, а на справе - усім сваім жыццём, кожным сваім ступам умацоўваюць беларушчыну. Мы павінны цяпер, больш чым раней,

сцерагчыся так званых "тоже беларусаў", якія, называючы сябе беларусамі, маюць у душы толькі пагарду да сваёй мовы, да сваіх браткоў сярмяжных, да ўсяго роднага, беларускага. Благі той будаўнічы, які закладвае фундамент вялізарнага гмаху з нягоднага матэрыялу, яго будынак не будзе мець сілы і хутка разваліцца. Для таго каб будоўля незалежнай Беларусі не спынілася, каб пры найгоршых абставінах мы засталіся самі сабой, трэба ў аснову нашага дзяржаўнага будаўніцтва палажыць чыстую беларускую нацыянальную ідэю"¹⁰¹.

Гэта выступленне стала апафеозам усёй палітычнай дзейнасці Антона Луцкевіча па адраджэнню, станаўленню беларускага нацыянальнага руху і заяве ўсяму свету, што ёсць такая краіна Беларусь. Хоць Луцкевіч і заставаўся на сваёй пасадзе да лютага 1920 года, але фактычна пасля гэтай сесіі ён адыйшоў ад актыўнай палітычнай работы, заняўся беларускай культурна-асветніцкай дзейнасцю. Большасць Рады БНР на чале з лідэрам беларускіх эсэраў Тамашам Грыбам 13 снежня 1919 года прыняла рэзалюцыю аб падтрымцы акта 25 сакавіка 1918 года і стварыла новы прэзідыум Рады БНР. Фармаванне новага ўрада было даручана Вацлаву Ластоўскаму. Прыхільнікі супрацоўніцтва з польскай уладай стварылі Найвышэйшую раду БНР. Раскол Рады БНР, які адбыўся 13 снежня 1919 года ў Мінску, нанёс вялікую шкоду беларускаму нацыянальна-дэмакратычнаму руху, замацаваў гэты падзел да канца грамадзянскай вайны. Эсэры нашкодзілі і тут.

Адразу пасля сесіі непрымальнікі польскай арыентацыі былі арыштаваны, Урад А. Луцкевіча ў хуткім часе распаўся. 8 сакавіка 1920 года польскі ўрад афіцыйна заявіў, што не збіраецца прызнаваць БНР, надзяляе адну Мінскую губерню правам культурна-нацыянальнай аўтаноміі.¹⁰²

Раздзел V.

Замацаванне перамогі рэвалюцыйна-класавага крыла беларускага нацыянальнага руху. Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка Беларусь

Насельніцтва Беларусі не прыняло польскую акупацыйную ўладу. Спачатку рух супраціўлення быў стихійным, у першую чаргу сялянства. Потым прыняў партызанскую форму. Летам і восенню 1919 года партызанскі рух ахапіў Мінскі, Рагачоўскі, Віленскі, Гродзенскі, іншыя паветы. У Мінскім павеце дзейнічалі партызанскія атрады Сцяпана Плашчынскага, Віктара Пагірэйчыка, у Пінскім - атрад пад камандаваннем рабочага, цесляра Арбузава, у Бабруйскім павеце - атрад пад камандаваннем Івана Жынка, у Рудабельскай воласці - Алеся Аляшкевіча. У раёне мястэчак Свіслач і Асіповічы дзейнічаў атрад пад камандаваннем Янкі Багдановіча і Алеся Каралька. Актыўным арганізатарам партызанскага руху ў Мазырскім павеце з'яўляўся незаможны селянін Васіль Талаш, прататып аповесці Якуба Коласа "Дрыгва".¹⁰³

Восенню 1919 года быў створаны штаб па кіраўніцтву партызанскім рухам у Мінскім павеце. Ён дыслакаваўся ў прыгарадзе Мінска - Козыраве. З партызанскіх атрадаў Рудабельскай воласці Бабруйшчыны і валасцей Рагачоўскага павета, што з ёй менавіта суседнічалі, Бабруйскі падпольны камітэт сфармаваў асобны партызанскі батальён імя Бабруйскага рэўкама (600 чалавек).

Аб'яднанне партызанскіх сіл павысіла баяздольнасць партызан, дало магчымасць весці баявыя дзеянні супраць буйных часцей акупантаў. Новыя партызанскія атрады былі сфармаваны ў раёне Жлобіна, Маладзечна, Слуцка.

Чатырнаццаць партызан легіянеры без суда расстралялі ў Слуцку. Зараз у горадзе ёсць вуліца імя Чатырнаццаці партызан.

У пачатку 1920 года партызанскі рух ахапіў практычна ўсе паветы акупаванай палякамі Беларусі. У сувязі з гэтым ЦККП(б) ЛітБел 19 студзеня 1920 года прыняў тэзісы Вільгельма Кнорына аб падрыхтоўцы ўзброенага паўстання на занятай польскімі войскамі тэрыторыі Беларусі і Літвы.¹⁰⁴

Кнорына аб падрыхтоўцы ўзброенага паўстання на занятай польскімі войскамі тэрыторыі Беларусі і Літвы.¹⁰⁴

Супраціўленне польскім акупантам аказвалі і беларускія эсэры - прадстаўнікі нацыянальна-дэмакратычных сіл беларускага руху. 11 ліпеня 1919 года ЦК БПСР апублікаваў дэкларацыю аб стварэнні адзінага цэнтра барацьбы за вызваленне Беларусі. У ёй падкрэслівалася, што "застаючыся на аснове аб'яднання ўсіх

палітычных груп і партый, БПСР, прымаючы пад увагу ўсю хаатычную дэарганізацыю беларускай нацыянальна-палітычнай думкі і тую асобную палітыку, якую вядуць многія дзеячы ад імя беларускага народа, ЛГЧІАЦЬ неабходным весці самую актыўную барацьбу з гэтым злом і заклікае, каб усе разам стваралі агульны фронт, адзіны магутны нацыянальна-палітычны арганізм, які павёў бы барацьбу за вызваленне Беларусі."¹⁰⁵

У партыі ўзмацнілася радыкальная плынь на чале з Алесям Трахімавым, якая патрабавала ад кіраўніцтва заключэння пагаднення з большавікамі для сумеснай барацьбы з польскімі інтэрвентамі. Рознагалосці паміж большавікамі і беларускімі эсэрамі адбыліся ў сувязі з тым, што ЦК БПСР выступіў супраць аб'яднання Літвы і Беларусі і адхіліў праграму Камуністычнай партыі (большавікоў) Літвы і Беларусі, у якой рабілася стаўка на арганізацыю калгасаў і саўгасаў замест перадачы сялянам канфіскаванай памешчыцкай зямлі.

Восенню 1919 года, пад уплывам усё больш нарасталага народнага супраціўлення, лідэры беларускіх эсэраў пачалі схіляцца да супрацоўніцтва з большавікамі і заявілі аб разрыве кааліцыі з тымі партыямі, якія супрацоўнічалі з польскімі акупантамі.

На падпольнай канферэнцыі ў лістападзе 1920г. быў падцверджаны курс на адказ ад узброенай барацьбы з Савецкай уладай, адмову ад кааліцыі з буржуазна-нацыянальнымі партыямі і стварэнне "трэцяй сілы". У прынятай канферэнцыяй рэзалюцыі беларускія эсэры заявілі, што БНСР будзе праводзіць у жыццё трэцюю Устаўную Грамату, якая абвясціла незалежнасць Беларусі, і будзе дабівацца ўстанаўлення "сярэдняй улады, што стаіць паміж дыктатурай пралетарыяту і дыктатурай буржуазіі".¹⁰⁶

Зыходзячы з тактыкі "трэцяга шляху", беларускія эсэры актывізавалі партызанскую барацьбу ў тыле польскіх войскаў. ЦК БПСР даручыў сваім губернскім камітэтам у Мінску, Гродна і Вільні прыступіць да фармавання масавай партызанскай арміі. Ядром яе павінна была стаць так званая "Сувязь беларускага працоўнага сялянства" - утварэнне, якое аб'ядноўвала шмат дзесяткаў сялянскіх дружын. Уплыў эсэраў асабліва адчуваўся ў заходнім рэгіёне Мінскай і Гродзенскай губерняў. беларускіх паветах Віленскай, дзе дзейнічалі эсэраўскія сялянскія дружныны.

Такая тактыка беларускіх эсэраў на стварэнне разгорнутага І партызанскага руху ў тыле польскіх інтэрвентаў аб'ектыўна збліжала іх з лініяй падпольных камуністычных арганізацый. На адбылай у снежні 1919 года ў Смаленску нарадзе І традстаўнікоў БГГСР і ЦК КП(б) ЛітБел было выпрацавана пагадненне аб сумеснай барацьбе за аднаўленне беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці, а таксама агульныя прынцыпы супрацоўніцтва і

арганізацыі барацьбы з польскімі інтэрвентамі.

Пытанне аб форме і класавай сутнасці будучай беларускай дзяржаўнасці тады не ставілася. На жаль, не ставілася. Бо пасля эсэры з балыпавікамі за адным сталом сядзець не будуць. А калі і будуць, то як падсудныя і следчыя.

Пагадненне ў Смаленску падпісалі члены ЦК БПСР Палута Бадунова, Іосіф Мамонька, Алесь Трахімаў, Марыля Асвятніцкая і Фабіян Шантыр.

У ноч з 31 снежня на 1 студзеня 1920 года было заяўлена аб арганізацыі Беларускай Камуністычнай Арганізацыі (БКА), якая адкалолася ад партыі беларускіх эсэраў. Яе ўзначаліў Усевалад Ігнатоўскі. Сваёй задачай яна ставіла "дабівацца ладу Савецкай Беларускай Рэспублікі, спадзеючыся на дапамогу Савецкай Расіі".¹⁰⁷

У сярэдзіне сакавіка 1920 года ЦК БКА ўстанавіў кантакты з прадстаўніком Рэўваенсавета Заходняга фронту Аляксандрам Чайманавым. У пачатку красавіка 1920 года БКА ўвёў свайго прадстаўніка ў **Беларускі Паўстанцкі Камітэт**. Партызанскія атрады БКА дзейнічалі ў ваколіцах Мінска.¹⁰⁸

Адзіны антыпольскі фронт даваў станоўчыя вынікі. У сакавіку 1920 года пад кіраўніцтвам БПСР і КП(б) ЛітБел быў распрацаваны план узброенага паўстання і ў красавіку створаны Беларускі паўстанцкі камітэт (БПК). Пра падрыхтоўку ўсеагульнага паўстання даведаліся польскія ўлады. Пачаліся арышты. Тым не менш масавы і арганізаваны рух супраціўлення паскорыў выгнанне акупантаў з тэрыторыі Беларусі і пасеяў надзеі сярод беларускіх палітычных арганізацый на супрацоўніцтва з большавікамі ў справе стварэння беларускай незалежнай дзяржавы.

На надзвычайнай канферэнцыі БПСР у сакавіку 1920 года ў Мінску было аб'яўлена, што члены партыі разам з усімі рэвалюцыйнымі сіламі выступаюць за аднаўленне ўлады працоўных, якая і павінна вырашыць пытанне нацыянальнай дзяржаўнасці беларускага народа. У прынятай новай праграме ў якасці першапачатковай задачы ставілася "аднаўленне **Беларускай Незалежнай Сацыялістычнай Рэспублікі** ў этнаграфічных межах з **Працоўнай Радай** на чале, якая выбіраецца ўсім насельніцтвам Беларусі".

Падкрэслівалася, што "толькі абараніўшы сваю незалежнасць, толькі стварыўшы сваю незалежную Беларускаю Працоўную Сацыялістычную Рэспубліку ў **этнаграфічных граніцах, можна ўвайсці ў склад**

Сусветнай федэрацыі ўсіх вольных народаў зямлі".¹⁰⁹ Такім чынам, першачарговым пытаннем праграмы было нацыянальнае. Рэвалюцыя на Беларусі разглядалася як аграрна-сялянская, а не пралетарская. Будаўніцтва новага грамадства меркавалася шляхам паступовага ажыццяўлення рэформ.

На заключным этапе грамадзянскай вайны (вясна - восень 1920 года) карэнным чынам змянялася ваенна-палітычная сітуацыя. У маі 1920 года пачалося контрнаступленне Чырвонай Арміі ў Беларусі. Пачалося вызваленне Беларусі ад польскіх акупантаў. У гэты момант нацыянальна-дэмакратычныя сілы былі раз'яднаны. **БПСР, БПСФ і БКА падтрымлівалі Савецкую Расію** і спадзяваліся на яе дапамогу ў барацьбе за будучую дзяржаўнасць Беларусі. **Кіраўнічым палітычным цэнтрам была Народная Рада БНР.** У барацьбе за дасягненні сваіх межаў яны абапіраліся на сярэдняе сялянства і частку інтэлігенцыі, выхадцаў з сярэдняга і заможнага сялянства.

Другім бокам нацыянальна-дэмакратычных сіл былі партыі і арганізацыі чыста беларускай арыентацыі, якія ўскладаў і свае надзеі на Польшчу, ЗША, краіны Антанты. **Такімі партыямі былі БСДП, БНК. Іх палітычным цэнтрам была Найвышэйшая Рада.**

Сацыяльнай асновай у іх была заможная інтэлігенцыя, з'арыентаваная на заходнія каштоўнасці.

Сярод кіраўнікоў рэвалюцыйна-класавых сіл беларускага руху не было адзінства пра будучую дзяржаўнасць Беларусі. Сярод іх былі розныя меркаванні: аднаўленне Літоўска-Беларускай ССР, аднаўленне БССР, адмова ад ідэі самавызначэння Беларусі наогул. Так, былыя кіраўнікі Заходняй вобласці - Вільгельм Кнорын, Аляксандр Мяснікоў, Віктар Калмановіч, Раман Пікель і Ісаак Рэйнгольд — рашуча выступалі супраць аднаўлення беларускай рэспублікі, бо для гэтага, па іх меркаванню, няма дастатковых падстаў.

Алесь Чарвякоў і Дзмітрый Жылуновіч лічылі, што, выкарыстоўваючы гістарычнае права на самакіраванне, узрослую ўзброеную барацьбу супраць акупантаў, створаную міжнародную сітуацыю, адзіным правільным рашэннем беларускага пытання будзе **стварэнне беларускай сявецкай нацыянальнай дзяржавы.** "Абвяшчэнне Беларусі савецкай нацыянальнай дзяржавай падрыхтавана самім ходам гісторыі... Усе беларускія нацыянальныя арганізацыі пайшлі супраць Саветаў. Я выступаю за стварэнне беларускай дзяржаўнасці на савецкай аснове", -

неаднаразова падкрэсліваў Алесь Чарвякоў у дакладной запісцы ў ЦК КП(б) Л і Б ад 22 мая 1920 года. У ёй звяртаў увагу на неабходнасць тэрміновай арганізацыі беларускага рэвалюцыйнага камітэта (Белрэўкама) - як правобраз будучай рэспублікі".

Вось аб чым гаварылася ў гэтым дакуменце: "На паседжанні ЦК КП (б) Л і Б 20 мая 1920 года мною было паднята пытанне пра стварэнне рэўкама Беларусі, а не Мінскага губрэўкама. І я растлумачыў гэтую прапанову цэлым шэрагам прычын, якія падштурхоўваюць неабходнасць такога рашэння. Гэтаму ёсць такія тлумачэнні:

1. Камуністычная партыя неаднаразова заяўляла аб праве нацый на самавызначэнне, а паколькі сярод беларускага працоўнага насельніцтва існуе імкненне да самастойнасці, то камуністычная партыя павінна ісці насустрач гэтаму, паколькі гэта не супрацьстаіць прынцыпам і праграме партыі.

2. Ідучы насустрач падобным патрабаванням, якія дыктуюцца эканамічнымі, культурнымі асаблівасцямі краю, камуністычная партыя гэтым дасягае больш хутчэйшага і глыбокага разуметдзя ідэй камунізма, выклікае давер да савецкай улады.

3. У той час, калі беларускім пытаннем зацікавіліся дыпламатычныя і парламенцкія структуры заходне-еўрапейскіх дзяржаў і Антанты - Савецкая Расія не павінна ігнараваць гэтае пытанне, і азначаным актам павінна выказаць свае адносіны да яго.

4. Прэтэнзіі Літвы на Гродзенскую і Віленскую губерні, а таксама магчымасць далучыць гэтыя землі да Літвы могуць быць паралізаваны толькі пры ўмове існавання Беларусі як асобнага дзяржаўнага савецкага арганізма. У адваротным выпадку несправядлівасць у адносінах да Гродзенскай і беларускай часткі Віленскай губерні выкліча незадавальненне нават сярод сялянства гэтых зямель супраць савецкай улады,"¹¹ Фактычна гэтым дакументам Алесь Чарвякоў даў штуршок да аднаўлення беларускай савецкай дзяржаўнасці. 25 мая 1920 года з Масквы прыйшоў адказ аб тым, што **Палітбюро ЦК РКП(б) разгледзела пытанне "Аб стварэнні беларускага рэўкама"**.

Сама пратакольная фармулёўка пытання сведчыла, што праблема ставілася кардынальная - аднаўляць ці не аднаўляць БССР.

Тым часам Алесь Чарвякоў не спыняў намаганняў па стварэнню беларускай дзяржаўнасці. У маі 1920 года па яго ініцыятыве былі праведзены нарады прадстаўнікоў

ініцыятыўных груп беларусаў, на якіх заўжды пастаянна абмяркоўвалася адно пытанне: "Аб аднаўленні Савецкай улады і самавызначэння Беларусі".

Такія ж ідэі выказваліся на сходах сялян, беларусаў-чырвонаармейцаў, рабочых, інтэлігенцыі. Але разам з тым, нягледзячы на рост нацыянальнай самасвядомасці, ЦК КП(б) ЛітБел (беларусаў было ў ім мала) прызнаў "несвоечасовым вырашэнне пытання аб тэрыторыі Савецкай Беларусі".¹¹² Гэта абумовіла стварэнне **Мінскага губрэўкама**, які павінны быў абвясціць пра аднаўленне БССР на вызваленай ад польскіх акупантаў тэрыторыі. Мінскі губрэўкам пачаў функцыянаваць 7 ліпеня 1920 года.

У маі 1920 года, улічваючы цяжкае становішча польскай арміі пры наступленні Чырвонай Арміі на Заходнім фронце, частка нацыянальна-дэмакратычных дзеячаў Беларусі запатрабавала пераглядзець сакавіцкія пагадненні з польскім урадам, **прапанавала аднавіць Рэч Паспалітую ў межах 1792 года** ў выглядзе федэрацыі Польшчы і Беларусі пры захаванні самастойнага ўрада Беларусі і стварэння ўласнай беларускай арміі. Польскі бок адхіліў гэтыя патрабаванні. Аднак, улічваючы сваё цяжкае становішча на фронце, стаў лавіраваць, у прыватнасці дазволіў стварэнне беларускіх узброеных адзінак.

25 чэрвеня 1920 года Пятро Аляксюк заявіў, што пачата работа па вярбоўцы добраахвотнікаў.³ Да ліпеня 1920 года **Беларускай Ваіскавай Камісіі** (БВК) удалося сфарміраваць толькі адну пяхотную роту.

Тым часам карэнным чынам змянілася сітуацыя на фронце. Польскія войскі поўнасьцю адступалі. Найвышэйшая Рада БНР запатрабавала ад Польшчы безагаворачнага прызнання БНР і перадачы Беларусі пад пратэктарат Лігі Нацый. Гэтым крокам меркавалася прадухіліць устанавленне на Беларусі савецкай улады.

З далі часу азіраючы колішнія падзеі, відно, што дзеянні БНР былі правільныя.

Толькі... толькі на новае, абсалютна незалежніцкае ад усіх суседзяў беларускае нацыянальнае ўтварэнне не хапіла часу. Польскія ваякі, як нядаўна нямецкія, надта хутка ўцяклі з Беларусі.

31 ліпеня 1920 года фактычна ў другі раз была абвешчана БССР. Акт падпісалі ЦК КП(б) ЛітБел, ЦК БКА, ЦБ прафсаюзаў Мінска і Мінскай губерні, ЦК Бунда. У падпісанні гэтага заканадаўчага дакумента не ўдзельнічалі нацыянальна-дэмакратычныя партыі беларускага

нацыянальнага руху. Беларускія эсэры вялі яшчэ раней перамовы з РКП(б) аб прынцыпах далейшага дзяржаўнага ўладкавання Беларусі. Але дабіцца ўзаемаразумення не ўдалося. БПСР не ўдзельнічала, бо высунула патрабаванні стварыць беларускую дзяржаўнасць на этнаграфічных тэрыторыях пражывання беларусаў. Бальшавікі спяшаліся. Ім не было часу слухаць усе партыі, балазе вопыт сваіх адносін да партый у іх ужо быў (маскоўскія пасляпэраваротныя паўстанні навучылі іх многаму).

Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка Беларусь была абвешчана ў межах Мінскай губерні. Гэты акт прывёў да канфрантацыі з беларускімі эсэрамі, якія цяпер марылі пра стварэнне сапраўды цэласнай і незалежнай Беларускай дзяржавы. З гэтага часу пачалася адкрытая барацьба паміж эсэрамі і бальшавікамі. У шэрагу воласцяў і павеятаў Беларусі эсэры дамагліся поўнай падтрымкі сваёй палітыкі.

Няўдалае наступленне савецкіх войск на Варшаву стварыла новую палітычную сітуацыю. Расійскай 16-й арміяй камандаваў генерал Міхаіл Тухачэўскі. Спачатку наступленне ішло Паспяхова. Перадавыя часці Чырвонай Арміі падышлі зусім блізка да Варшавы. Падавалася кіраўніцтву РСФСР, што перамога блізкая, і ім удалося экспартаваць свае рэвалюцыйныя ідэі на практыцы далей за Варшаву, на Берлін, Парыж, Лондан. Да гэтага заклікалі кіраўнікі Савецкай Расіі Уладзімір Ленін, Леў Троцкі, Мікалай Бухарын, Мікалай Зіноўеў. Але лідэру польскага нацыянальнага руху Юзафу Пілсудскаму ўдалося аб'яднаць польскую нацыю супраць ворагаў, і польскія маламаёмасныя слаі насельніцтва не ўспрынялі рэвалюцыйную тухту, што неслі Саветы. Польшчы аказалі фінансавую і ваенную дапамогу краіны Антанты: Вялікабрытанія і Францыя. Францыя таксама паслала сваіх ваенных саветнікаў. Кіраўніком ваеннай місіі Францыі ў Польшчы быў будучы французскі нацыянальны герой генерал Антуан дэ Голь.

Лёс распарадзіўся іменна так, што Міхаіл Тухачэўскі і Антуан дэ Голь былі знаёмы яшчэ з 1916 года, калі разам сядзелі ў нямецкім лагеры для ваеннапалонных у Германіі. Потым ім удалося ўцячы. І цяпер лёс іх звёў фактычна блізка адзін супраць другога, мяжой якой была рака Вісла. Але сустрэнуцца ізноў яны толькі ў 1935 годзе, калі намеснік наркама абароны СССР Тухачэўскі будзе ў Францыі з афіцыйным візітам.

16 жніўня 1920 года польскія войскі, падмацаваныя сіламі і зброяй Антанты, перайшлі ў наступленні і да 1 верасня занялі значную частку Беларусі. Савецкі ўрад вымушаны быў пайсці на перагаворы аб міры, бо

асцерагаўся далейшага развіцця гэтага наступлення. 12 кастрычніка ў Рызе былі заключаны папярэднія ўмовы міру паміж РСФСР і Украінай з аднаго боку і Польшчай - з другога. **Прэлімінарным дагаворам пацвярджаліся незалежнасць Украіны і Беларусі, зацвярджалася лінія дзяржаўнай мяжы паміж Польшчай і Савецкай рэспублікай.** Дактрына сусветнай пралетарскай рэвалюцыі, навеянай рэвалюцыйным рамантызмам, выявіла сваю мізэрнасць і беспадстаўнасць. Яскрава выявілася гэта ў Германіі, Венгрыі, Аўстрыі...

Нягледзячы на існаванне ўрада БНР і абвяшчэнне ССРБ, на актыўны ўдзел у партызанскай барацьбе з польскімі акупантамі камуністаў-беларусаў і беларускіх эсэраў, беларускую дэлегацыю рускія бальшавікі і палякі не запрасілі за стол перагавораў у Рыгу, дзе вырашаўся лёс беларускага народа.

У выніку здраднай, эгаістычнай, прарускай палітыкі бальшавікоў значная частка Беларусі перадавалася Польшчы. Па вобразнаму выказванню кіраўніка савецкай дэлегацыі на перагаворах Ісака Іофе "бальшавікі далі Польшчы, тую граніцу, якую яна жадала. Расія і Украіна ў гэтым пытанні ішлі насустрач ... вельмі шырока."⁴

Вядома, не за свой кошт, за кошт Беларусі!

Ды і Расія добра "нагрэла рукі". Пад шум страляніны і грукання конскіх капытоў паспела завалодаць Віцебшчынай, Магілёўшчынай, Смаленшчынай і г.д."

Землямі Беларусі ратавала сябе ад новых калі не паходаў Антанты, то прэтэнзій і нясконцых пагроз.

Рада БНР выступіла з мемарандумам пратэсту супраць падзелу Беларусі, не раз ставіла пытанне пра ўдзел сваіх прадстаўнікоў у перагаворах. Паслала дэлегацыю. Яе намаганні былі адхілены.

Пасля заключэння прэлімінарнага дагавора спатрэбілася яшчэ пяць месяцаў, каб дыпламаты Польшчы і Савецкай Расіі больш - менш узаемапрымальна вырашалі многія спрэчныя пытанні. Толькі 18 сакавіка 1921 года быў падпісаны "канчатковы моцны, пачэсны і заснаваны на ўзаемнай згодзе мір", як падкрэслівалася ў прэамбуле дагавора, хаця гэта не адпавядала рэчаіснасці."⁵ Да Польшчы адышла этнічная тэрыторыя Беларусі памерам 98, 815 км² з насельніцтвам 3171627 чалавек.¹¹⁶ Палову этнічнай тагачаснай тэрыторыі Беларусі забралі палякі. Маглі і болей забраць, але тагачасны кіраўнік польскай дэлегацыі... разумна адказаў Іофе, кіраўніку савецкай дэлегацыі, шчодраму за кошт беларусаў, што палякі ведаюць, што такое цэнтр Беларусі, Мінская вобласць, не хочуць атрымаць пастаяннае польмя.

Беларуская нацыя і яе этнічная тэрыторыя аказаліся раздзеленымі на доўгі час на тры часткі. Гэта балюча было ўспрынята як простымі людзьмі, так і беларускай інтэлігенцыяй. Адмоўнае стаўленне да Рыжскага мірнага дагавора выказаў геніяльны Якуб Колас:

Родны край! ты разарваны
І на захад ад мяне
Пан пыхлівы, надзіманы
Моцна сцягвае гужы

Дык хіба ж мы праў не маем
Сілы шлях свай адзначаць
І сваім уласным краем
Край свой родны называць?

"Сымон музыка".

Крытычна адгукнуліся на падзел Беларусі Янка Купала і Алесь Дудар. Алесь Дудар напісаў верш "Пасеклі наш край папалам...", які ў рукапісным выглядзе распаўсюджваўся ананімна. Гэты верш пасля каштаваў паэту жыцця. Калі ў 1928 годзе верш быў надрукаваны, паэта выслалі на тры гады ў Смаленск. У 1936 годзе ён быў арыштаваны, а ў 1937 расстраляны.

Кошка ведае, чыё мяса з'ела; маскоўскія кіраўнікі ведалі, як знесправядлівілі на перагаворах у Рызе. Маглі дапусціць беларускую дэлегацыю за стол, маглі не даць нашу зямлю аслабелай Польшчы. Шмат што маглі ... Замест гэтага душылі паэтаў.

Тэрыторыя БССР засталася ў межах шасці павеатаў Мінскай губерні. Плошча складала 52,4 тыс. км², а насельніцтва 1544000 чалавек.⁷ Межы дзяржавы надзвычай "шырока" раскінуліся: ад Барысава да Мазыра і ад Слуцка да Бабруйска. Менавіта ў гэтыя часы нарадзілася прымаўка: "У Беларусі тры сталіцы - Мінск, Лагойск і Пleshчаніцы".¹⁸

Такое рэзкае звужванне межаў БССР у 1921 годзе ў параўнанні з дэклараванымі тэрыторыямі БНР у сакавіку 1918 і БССР у 1919 годзетлумачыцца вельмі проста. Маскоўскі ўрад зрабіў тэрыторыю БССР прадметам гандлю. Вынікам Рыжскага дагавору была страта заходніх абласцей Беларусі. Не выключалася, што і астатняя частка Беларусі магла быць перададзена на карысць заходняга суседа. Слова "Беларусь" удзельнікі перагавораў ужывалі толькі ў артыкуле, дзе гаворыцца аб размежаванні граніц.

Пазней "выдатны" балыявіцкі дзеяч Вільгельм Кнорын пісаў, "так как она не прннмала участня в войне советских республик, то Белорусская республика - результат русско-

польской войны. До этой войны Советской Белоруссии не было".¹¹⁹

Правільна, Савецкай Беларусі не было, але ж ВКЛ, Беларусь былі! Незалежна ад ацэнак пераходных асоб — кнорыных, чарвяковых, мясніковых, ландэраў ...

Ён жа пісаў: "Над Беларускай свэршаецца насилле, — так должны крнчать на весь мнр мы, революционныя рабочныя н крестьяне Беларускай. — Наша воля потоптана ногамн...". Але далей Кнорын жа працягвае: "Мы должны ндти на этот мнр, который нужен для победы революцин, ради ннтересов всей велнкой мнровой революцин мы готовы жертвовать свонн местнымн маленькнмн ннтересамн...".¹²⁰

Чаго больш у гэтым выказванні - здзічэлага цыннзму і знявагі да нацыянальных патрэб беларусаў ці фанатычнай веры ў перамогу сусветнай рэвалюцыі?

Увогуле, як сведчыць даклад на ІІІ з'ездзе КПБ(б) сакратара ЦК КПБ(б) Ісака Рэйнгольда, Беларусь разглядалася, як "заходняя ўскраіна Савецкай Расіі, якая з'яўляецца буферам паміж ёй і шляхецкай Польшчай..."¹²¹

Далей дакладчык адзначаў, што..." кіраўніцкія колы Польшчы імкнуцца авалодаць гэтым буферам, гэта значыць уз'яднаць Белую і Чырвоную Беларусь з мэтай яе буржуазнага самавызначэння ў бок Саюза з Польшчай... Як паказала далейшае развіццё падзей, такога не адбылося. Для ўрада Пілсудскага лозунг "самавызначэнне нацый" быў такім жа прапагандысцкім дахам, як і для бальшавікоў...

Рыжскі дагавор быў не толькі вынікам савецка-польскай вайны. Ён з'явіўся заканамерным вынікам нацыянальнай палітыкі бальшавікоў у агульным іх стаўленні да Беларусі: адмаўленне існавання беларускай нацыі, ігнараванне беларускага нацыянальнага руху, страшэнны ўціск на беларускіх камуністаў, якія хоць трохі падзялялі нацыянальную беларускую ідэю.

Такое стаўленне да беларускай дзяржаўнасці выклікала незадавальненне ў беларускага насельніцтва, стала адной з прычын паўстанцкага руху ў Беларусі ў 1920- 1921 гг. Намаганні дзяржаўнага дзеяча БНР Кастуся Езавітава з Эстоніі на Беларускае Палессе былі пераведзены войскі генерала Станіслава Булак-Булаховіча, многія з іх пасля займаліся, як і войскі Тухачэўскага, самазабеспячэннем, іначай-бандытызмам. У лістападзе 1920 года на занятай імі тэрыторыі была створана так званая **Мазырская**

рэспубліка. Атрады Булак-Булаховіча былі разбітыя Чырвонай Арміяй, рэшткі яго войска адступілі на польскую тэрыторыю.

Увосень 1920 года на Случчыне быша створана **Беларуская Рада Случчыны**, яна адразу заявіла пра аднаўленне ўлады ўрада БНР на яе тэрыторыі. Слуцкія сяляне і інтэлігенты паўсталі супраць палітыкі "ваеннага камунізму", якую прынесла Чырвоная Армія, і нізкай дысцыпліны чырвонаармейцаў, якія грабілі мясцовае насельніцтва мацней, чым тухачэўцы і булахоўцы.

Слуцкім паўстаннем кіравалі беларускія эсэры Алесь Трахімаў, Міхась Асвеціцкі, Віктар Русак. Іменнатур, у Слуцкім павеце, яны змаглі рэалізаваць сваю тэорыю "трэцяга шляху" ў рэвалюцыі. **Яны стварылі вертыкаль улады - ад валасных працоўных рад да з'езда працоўных Случчыны, які стаў правобразам Працоўнага Кангрэса.** На працягу месяца слуцкія паўстанцы ўтрымвалі ўладу. Паўстанне было жорстка падаўлена войскамі Чырвонай Арміі.

У 1921 годзе супраціўленне бальшавікам прыхільнікаў беларускай нацыянальнай ідэі працягвалася. Узнікла і пашырыла ўзброеную барацьбу **падпольная палітычная сялянская арганізацыя "Зялёны дуб"**. Дзейнічалі 40 буйных і мноства дробных атрадаў, у іх налічвалася больш за 5 тысяч чалавек на тэрыторыі БССР і 6 тысяч чалавек у Заходняй Беларусі. Кіраўніцтва беларускага нацыянальнага руху рыхтавала шырокае антыбальшавіцкае паўстанне.

Беларусь была аб'яўлена на ваенным становішчы. Падрыхтоўка да ўзброенага паўстання была раскрыта супрацоўнікамі ЧК. Праведзеныя арышты актывістаў "Зялёнага дуба" і выкліканыя дадатковыя ўзброеныя сілы змаглі папярэдзіць паўстанне, рыхтаванае на восень 1921 года.

Аднак нягледзячы на тэрытарыяльныя страты ў гады грамадзянскай вайны і знешняй інтэрвенцыі, была ўтворана і прызнана дэ-юра міжнароднай супольнасцю беларуская нацыянальная дзяржаўнасць. **На тэрыторыі Савецкай Беларусі ў лістападзе—снежні 1920 года прайшлі выбары ў сельскія, валасныя, павятовыя і гарадскія Саветы.** Рэўкамы былі скасаваны. У склад Саветаў увайшлі адны бальшавікі.

13—17 снежня 1920 года адбыўся **II Усебеларускі з'езд Саветаў**, які юрыдычна замацаваў БССР і звярнуўся з заклікам да насельніцтва Беларусі накіраваць сілы на аднаўленне народнай гаспадаркі.

Беларускі нацыянальны рух падчас рэвалюцыйных узрушэнняў, замежнай інтэрвенцыі актыўна праявіў сябе ў дасягненні сваёй канчатковай мэты - стварэнні Беларускай дзяржавы. Стварэнне БНР, а затым Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусь сведчыла пра высокі нацыянальны ўздым на дадзеным этапе развіцця беларускага грамадства.

КАМУНІКАТ.ORG

Беларусы, яднайцеся (заклучэнне)

Беларускі нацыянальны рух з лютага 1917 да снежня 1920г. прайшоў цяжкі і складаны шлях. Ён заявіў пра сябе як грамадская з'ява, народжаная ў XIX стагоддзі, ён стаяў за развіццё беларускай мовы, культуры, нацыянальнай самасвядомасці. Канечнай мэтай руху стала дасягненне дзяржаўнасці.

Станаўленне дзяржаўнасці Беларусі і фармаванне яе тэрыторыі праходзілі ў выключна складаных гістарычных абставінах. Гэта было абумоўлена фактарамі ваеннага часу і тым, што этнічная тэрыторыя Беларусі да 1918 г. не была ў адміністрацыйным плане ўстаноўлена, незавершанасцю працэсу самаідэнтыфікацыі беларускай нацыі.

Лютаўская рэвалюцыя 1917 г. стварыла магчымасць для палітычнага афармлення беларускага нацыянальнага руху, выспявання ідэі нацыянальнага самавызначэння Беларусі, што знайшло ўвасабленне ў рашэннях I Усебеларускага з'езда.

Перамога Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. выклікала раз'яднанасць сацыяльных і класавых сіл, якія былі апорай беларускага нацыянальнага руху. Большасць сялян, рабочых, салдат, беларусаў-бежанцаў у Расіі падтрымалі рэвалюцыйна-класавы бок беларускага руху, канечнай мэтай якога была спачатку аўтаномія ў складзе Расіі, затым федэратыўная сувязь з РСФСР. Большасць беларускай інтэлігенцыі, духавенства, сярэдняе сялянства і сярэднія гарадскія слаі, ліберальная арыстакратыя падтрымала нацыянальна-дэмакратычны напрамак руху.

Паміж сабой гэтыя палітычныя напрамкі вялі барацьбу, гэта вельмі шкодзіла беларускаму нацыянальнаму руху. Вяршыняй беларускага нацыянальнага руху ў 1917 годзе стаў Усебеларускі з'езд, пасля якога ўвесь **свет даведаўся пра такую нацыю — беларусаў**. Разгон армейскімі бальшавікамі Усебеларускага з'езда прыпыніў легітымны шлях пабудовы беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці.

Абвясчэнне Беларускай Народнай Рэспублікі, 25.3.1918, дзейнасць яе ўрадавых структур — Народнага Сакратарыяту і Рады з'явіліся важнымі ступенямі на шляху стварэння дзяржаўнасці Беларусі. БНР была дзяржаўным утварэннем у стадыі фармавання. Гэты акт садзейнічаў актывізацыі дзяржаваўтваральнага працэсу на савецкай аснове, стаў рэальнасцю пасля вызвалення тэрыторыі Беларусі ад войскаў кайзераўскай Германіі.

Аднак станаўленне ССРБ праходзіла ва ўмовах канфрантацыі

РСФСР з толькі што адроджанай Польшчай, якая адразу заявіла гістарычныя правы палякаў на этнічныя беларускія землі.

Праявіліся хібныя асаблівасці ўрада РСФСР у адносінах да дзяржаўнага будаўніцтва ў нацыянальных рэгіёнах былой Расійскай імперыі, прынамсі Беларусі. Яны былі прадыктаваны бягучымі кан'юнктурнымі палітычнымі меркаваннямі і доўгатэрміновымі перспектыўнымі эканамічнымі і палітычнымі задачамі. Гэта выявілася ў адарванні ад ССРБ Магілёўскай, Віцебскай і Смаленскай губерняў і ўключэнні іх у склад РСФСР, у згодзе кіраўніцтва Савецкай Расіі на перадачу Літве часткі Гродзенскай губерні.

Ва ўмовах жорсткага германскага акупацыйнага рэжыму сацыяльныя слаі беларускага нацыянальнага руху — сялянства, рабочыя, беларусы-бежанцы — аб'ядналіся ў партызанскай барацьбе пад эгідай стварэння беларускай дзяржаўнасці на савецкай аснове ў саюзе з РСФСР, носбітамі якой былі палітычныя структуры руху, такія, як Беларускі нацыянальны камісарыят (Белнацкам) і беларуская секцыя РКП(б). Гэтыя структуры пастаянна сутыкаліся з процідзеяннем з боку Аблвыкамзаху і Паўночна-Заходняга камітэта РКП(б), якія выказвалі волю і інтарэсы ЦК РКП(б), па сутнасці адваргалі права беларускага народа на самавызначэнне і імкнуліся да экспарту ўласнай рэвалюцыі на Запад.

Сур'ёзнай перашкодай на шляху будаўніцтва беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці з'явілася тактыка, якую б'льшавіцкая ўлада праводзіла ў мэтах экспарту рэвалюцыі ў заходнія краіны. Гэтая тактыка заключалася ў **супрацьдзеянні любым спробам лідэраў беларускага нацыянальнага руху аб'явіць і стварыць беларускую дзяржаўнасць.**

Аднак ЦК РКП(б) не мог улічваць актыўнай дзейнасці беларускіх арганізацый на акупіраванай тэрыторыі і ў Заходняй вобласці, накіраванай на стварэнне сваёй дзяржаўнасці. У сувязі з пастаяннай зменай унутрыпалітычнай і міжнароднай абстаноўкі маскоўскія кіраўнікі лавіравалі паміж рознымі бакамі беларускага руху, нарэшце згадзіліся на стварэнне абмежаванай па тэрыторыі Савецкай Беларускай дзяржавы.

Такая дзяржава — БССР — была абвешчаны 1 студзеня 1919 года. Далучэнне потым яе да Савецкай Літвы на нішто звяло ўпартую працу па стварэнню беларускай дзяржаўнасці.

Пасля ЛітБел была акупавана польскай арміяй. Пры вызваленні Беларусі 31 ліпеня 1920 года другі раз занова была аформлена БССР. Але цяпер яе тэрыторыя была абмежавана шасцю паветаў былой Мінскай губерні. Такое становішча юрыдычна замацаваў Рыжскі мірны дагавор у сакавіку 1921 года, удзельнікі якога Польшча і РСФСР прызналі БССР, разумеючы, што

такое ўрэзанае дзяржаўнае ўтварэнне не можа быць паўнапраўнай дзяржавай і ў любы момант можа быць занята суседнімі дзяржавамі.

І цяпер, калі беларускі народ рэалізуе сваё права на самавызначэнне, вяртанне да вопыту беларускага нацыянальнага руху ў 1917—1920 дазваляе выкарыстаць тагдышнія каштоўнасці, выпрабаваныя часам.

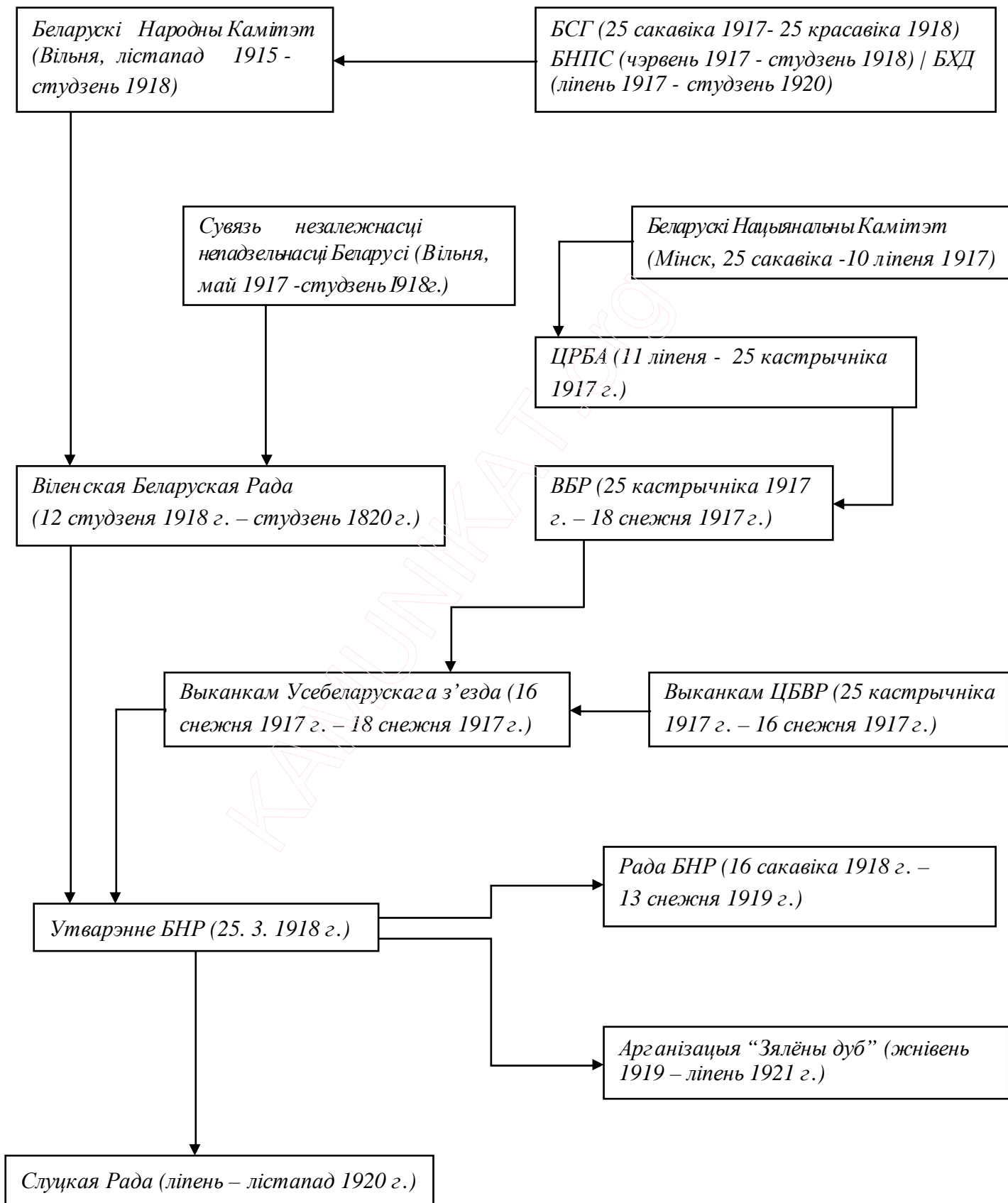
Вопыт пройдзенага беларускім народам гістарычнага шляху паказвае: выйсце можа быць толькі ў адным — ва ўмацаванні і абароне ўласнага суверэнітэту, у правядзенні незалежнай дзяржаўнай і сацыяльнай палітыкі, толькі яна выказвае інтарэсы ўсіх слаёў беларускага грамадства.

... Не так даўно адзін саноўны чалавек гаварыў з прафесарам, доктарам геалагічных навук Пятром Касцюковічам. Геолаг на гістарычныя падзеі на Беларусі, колішнія і сёняшнія, глядзіць на дзіва проста. Беларусь, роўная Фінляндыі па ўсіх паказчыках у 1917 годзе, не стала роўнай сёняшняй Фінляндыі, бо ў бурную рэвалюцыйную эпоху і цяпер доўга не магла вызначыцца з многімі сваімі міжнароднымі пагадненнямі, бо беларусы амаль заўсёды лішне даказваюцца адзін з адным, праўдалюбічаюць, кажа слауты геолаг.

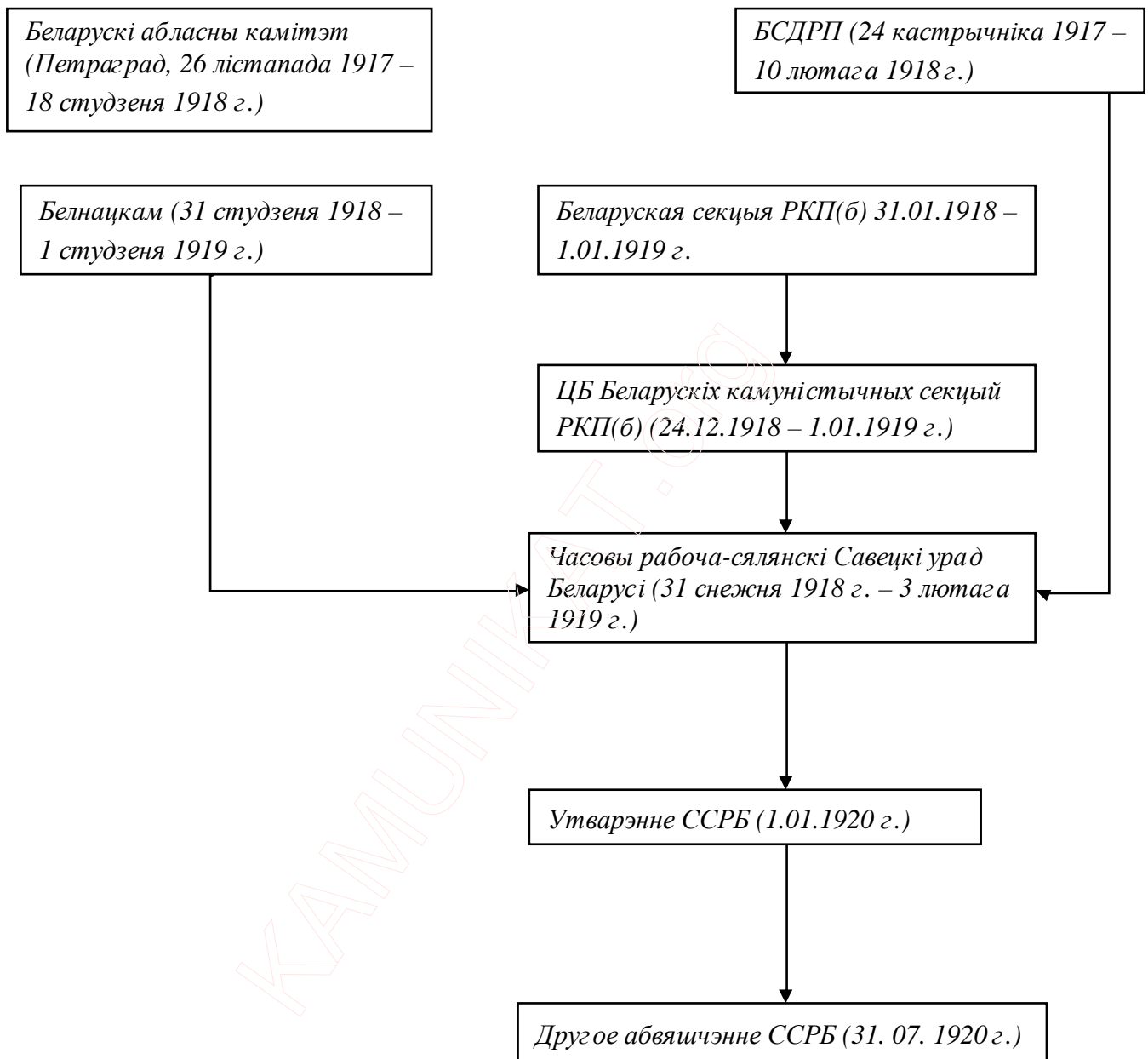
Замест аб'яднання і падтрымкі многія разумныя беларускія дзеячы і навукоўцы абавязкова наладжваюць разборкі. Кожны з свайго пункціка.

Лозунг беларусаў, як тых жа рускіх, палякаў, украінцаў, немцаў, літоўцаў павінен быць адзін: "Беларусы, яднайцеся". Было б так у 1917-1920 гадах, наша зямля даўно была б шчаслівейшая.

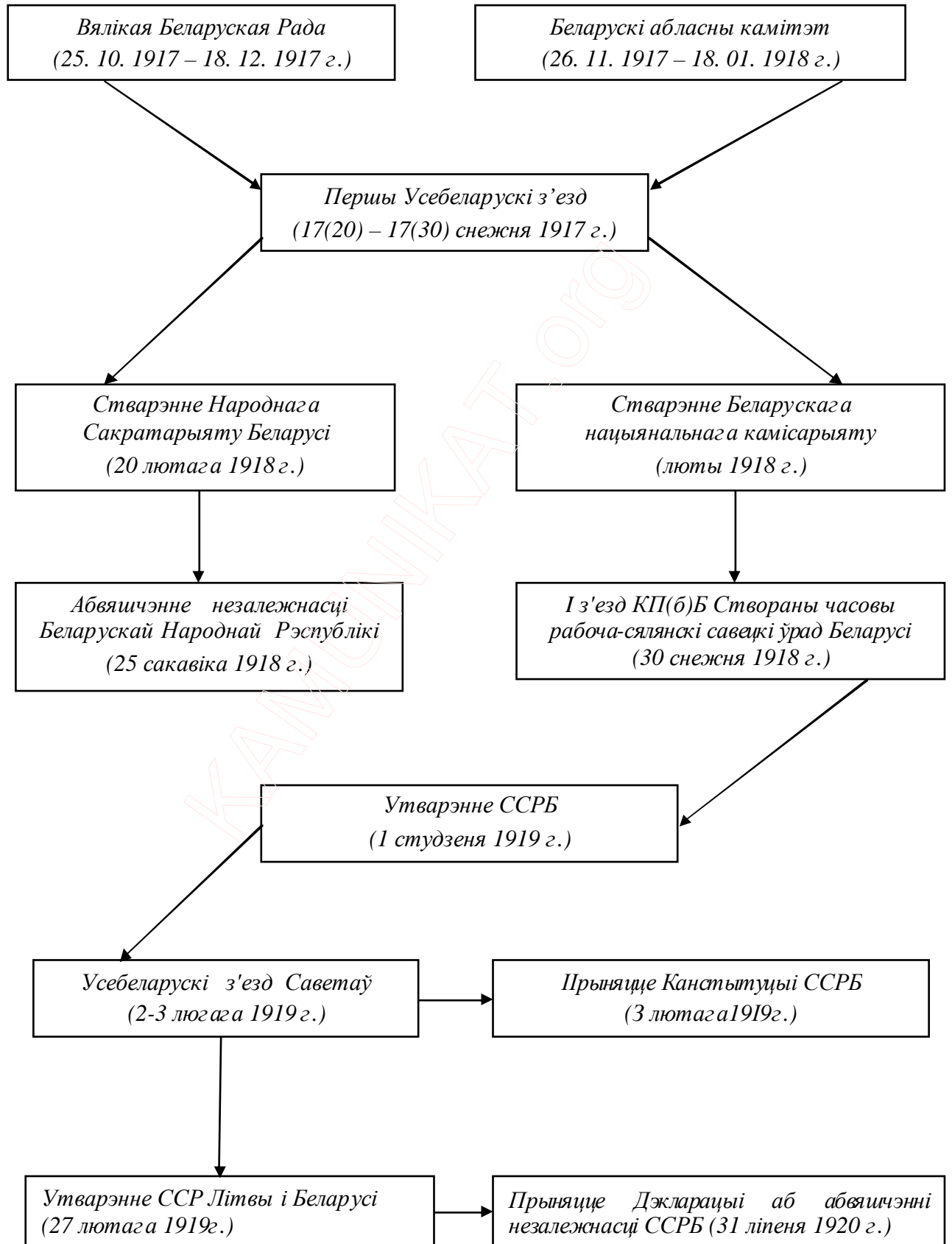
Схема нацыянальна-дэмакратычнага кірунку беларускага нацыянальнага руху

**Схема рэвалюцыйна-класавага кірунку беларускага
нацыянальнага руху**

**Лагічныя ланцужкі на тэму:
“Фармаванне беларускай дзяржаўнасці”**

УСТАЎНАЯ ГРАМАТА ДА НАРОДАЎ БЕЛАРУСІ.

Радзіная старонка наша апынулася ў новым цяжкім палажэнні.
Дзе цяпер уласць, што тут была, ніка ведама. Мы стаімо перад тым,
што край наш можа быць заняты нямецкім войскам.

Вы павінны ўзяць сваю долю ў свае уласныя рукі.
Беларускі народ павінен здзейсніць свае права на поўнае са-
мавызначэнне, а нацыянальнае меншасць на нацыянальна-тэры-
тарыяльную аўтаномію.

Права нашыя павінны знайсці свае здзейсненне шляхам склі-
кання на дэмакратычныя пачатках Устаноўчага Сойму.

Але і да склікання Сойму ўся ўлада на Беларусі павінна на-
лежаць тым народам, якія на ёй жывуць.

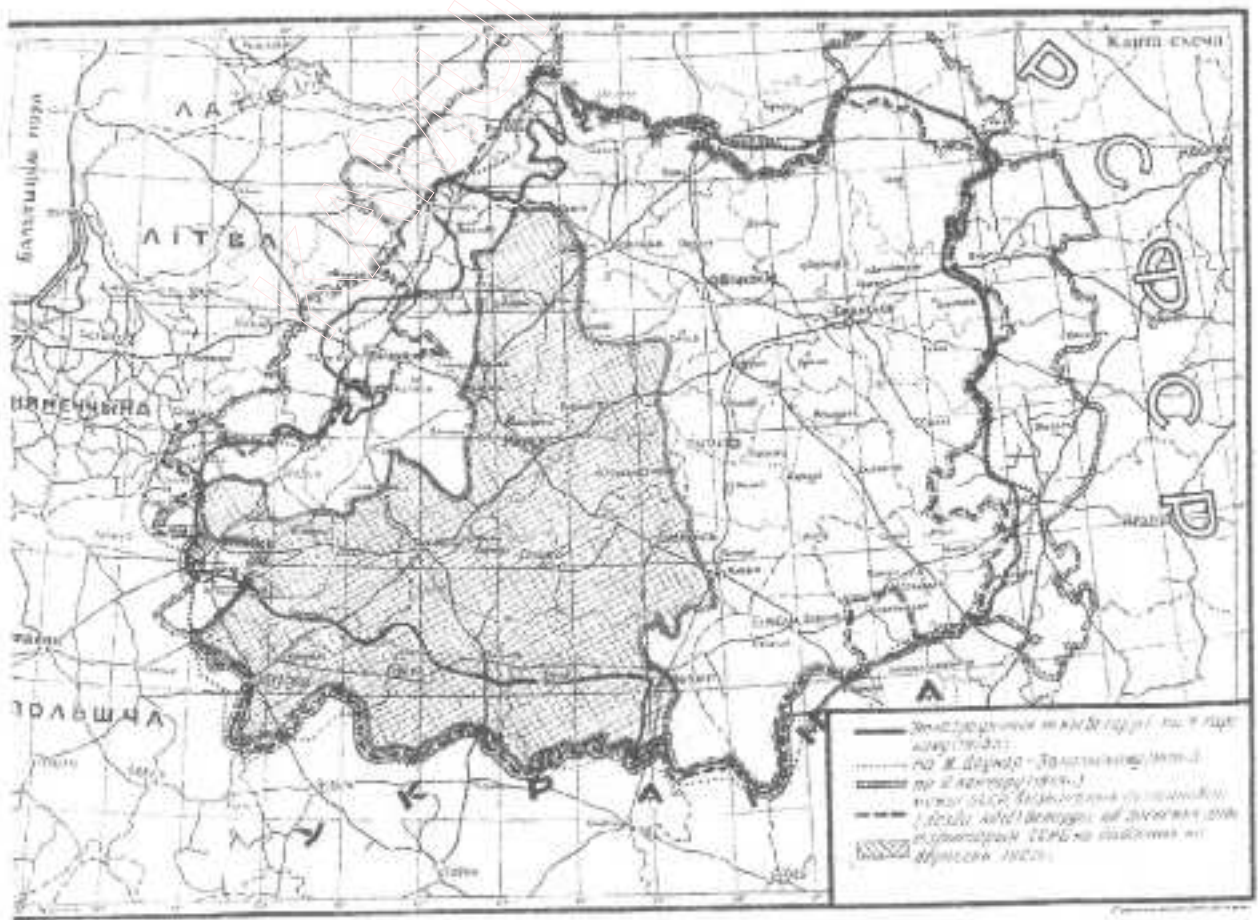
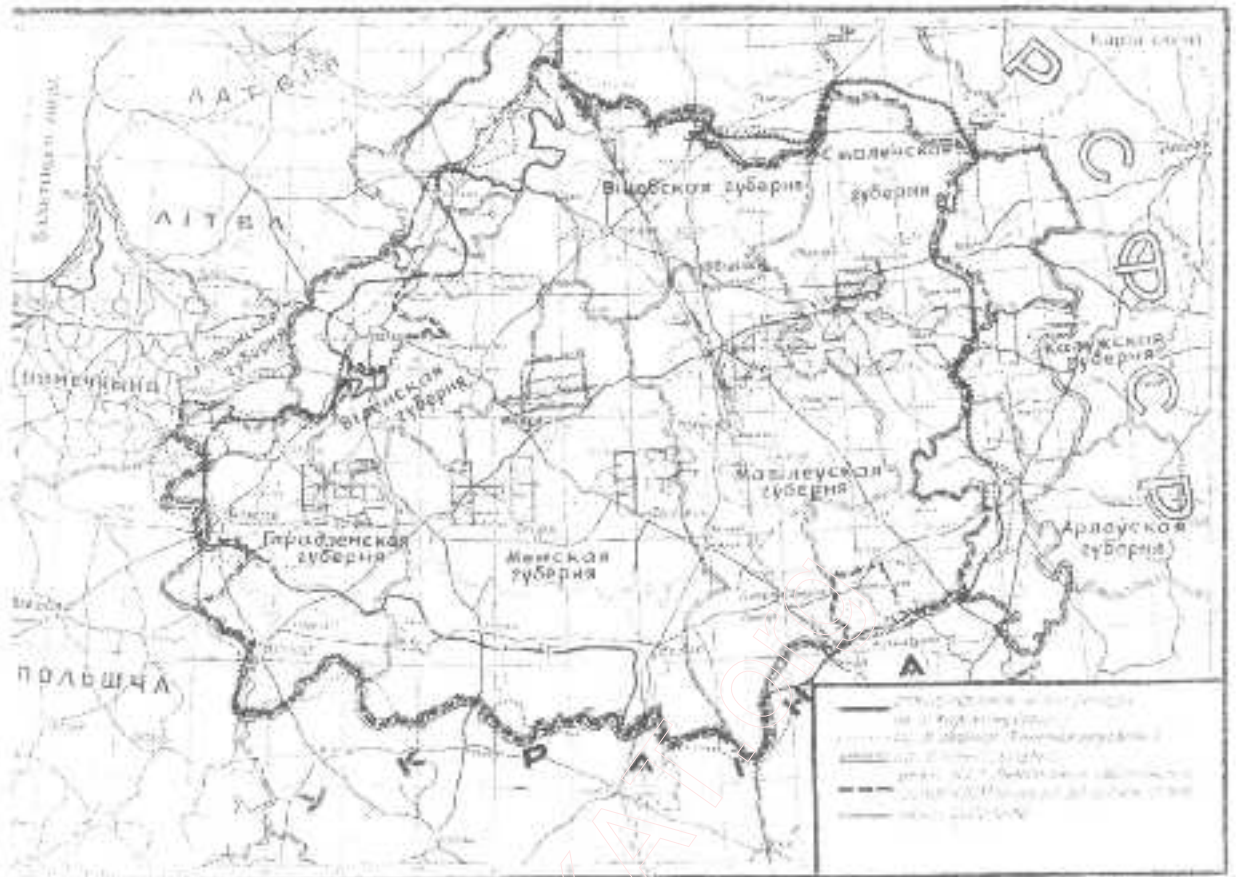
Выканаўчы Камітэт Рады Першага Усебеларускага З'езду, да-
дамы прадстаўнікамі разнашаснай дэмакратыі нацыянальных мень-
шасцяў, здзейснюючы заданні З'езду, абвешчак сябе тымчасоваю
Уладаю на Беларусі, падпарадкаю да кіравання краям і да найхут-

чайшага склікання Усебеларускага Устаноўчага Сойму, на аснове
агульнага, простага, роўнага, таёмнага і прапарцыянальнага выбар-
нага права, дзеля ўсяго дарослага насялення, ні ракучыся з нацы-
янальнасцю, рэлігіяй і полаам.

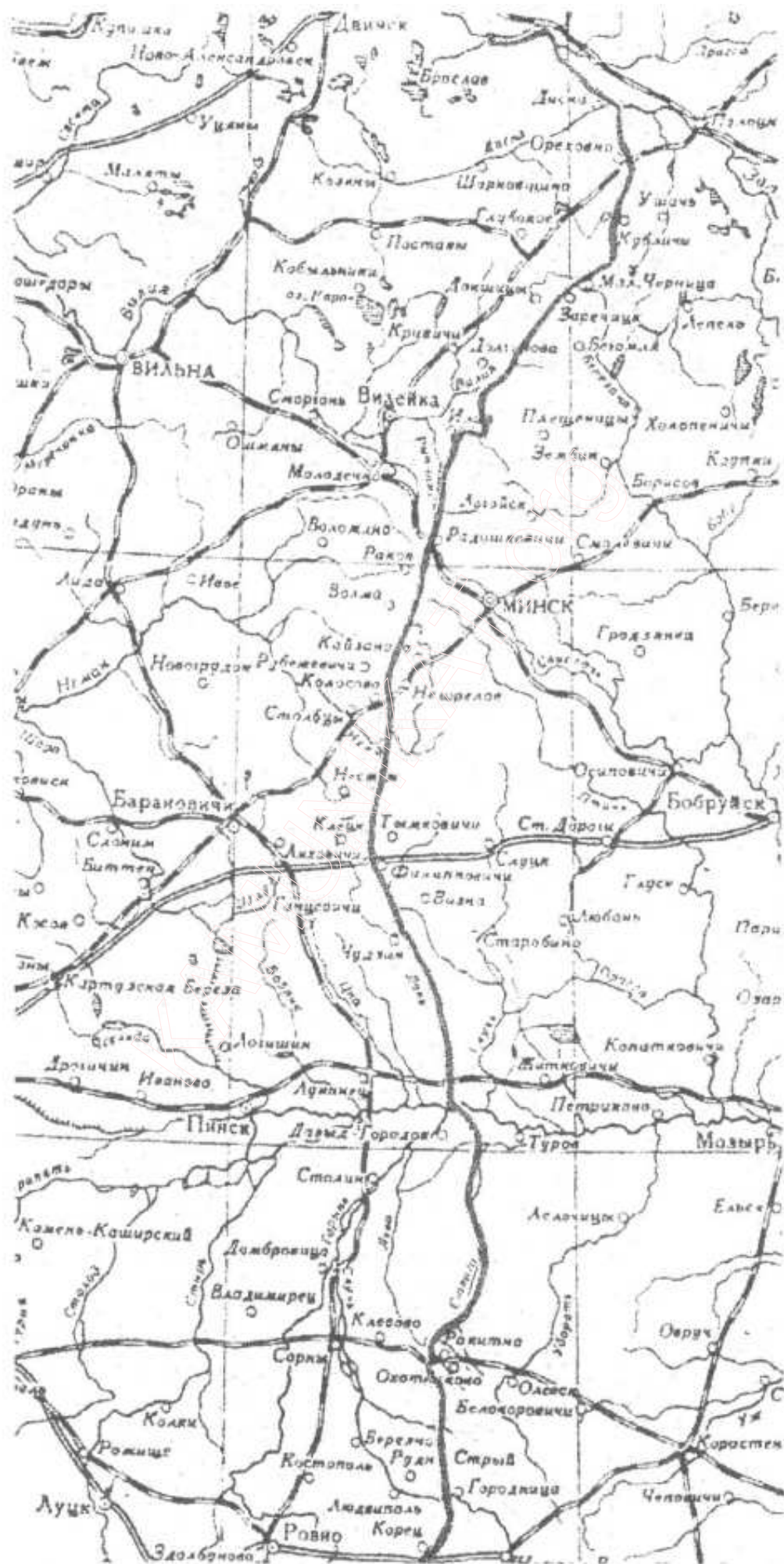
Тымчасовую народную ўладу края, якая паставіць себе заданні
абароны і зацвярджэння здабыткаў разнашаснай будзе здзейснюць
створаныя намі Народны Сакратарыят Беларусі, які з гэтага дня пачае
выконваць свае абавязкі. Асабісты склад Сакратарыату будзе апублі-
каваны потым.

Дата ў Мінску Беларускай 21 (8) лістага 1918 року.

Выканаўчы Камітэт Рады Усебеларускага З'езду.

Территория БССР на сентябрь 1920 г.

Територія СРСР у польку Балтійського регіону в січні 1921 р.

КАМУНІСТ

Крыніцы і літаратура

1. Наша ніва. 1906. №1.
2. Ленін У.І. Поўны збор твораў. т. 30. с. 89-90.
3. Революционное движение в России после свержения самодержавия: Документы и материалы. М. 1957. с. 419.
4. Рудовіч С. С. Час выбару: Праблема самавызначэння Беларусі ў 1917 годзе. Літ. 2001. с. 40.
5. Deruga A/Zdziejow sprawy bialoruskiej w latach 1917-1918/1968/s 716-717/
6. Россия в мировой войне 1914-1918 гг. М. 1925. с. 49.
7. Расійскі дзяржаўны архіў сацыяльна-палітычнай гісторыі (РДАСПГ). Ф. 71, воп. 34, с. 583. п. 1-2.
8. Игнатенко И. М. Февральская - демократическая революция в Белоруссии. Мн. 1968. с. 110.
9. Революционное движение в России после свержения самодержавия: Документы и материалы. М. 1987. с. 736.
10. Смалянчук А. Раман Скірмут: шлях да Беларусі. // Спадчына. 1994 №6. с. 10.
11. Лёсік І. І. Творы. Мн. 1994. с. 210.
12. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі ў 6 т. Т. 1. Мн. 1993. с. 240.
13. Цвікевіч А. А. Адраджэнне Беларусі і Польшчы. Мн. 1921. с. 45.
14. Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва (БДАМЛІМ). Ф. 3, воп. 1, с. 102. п. 12-14.
15. Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі. Т. 1 кніга 1. Вшляня-Нью-ёрк-Мінск-Прага. 1998. с. 10.
16. Нацыянальны архіў РБ НАРБ. Ф. 324, воп. 1, с. 21, п. 9.
17. Тамсама. Ф. 5, воп. 1, с. 96, п. 165.
18. Тамсама. Ф. 4, воп. 1, с. 96, п. 16.
19. Тамсама. Ф. 325, воп. 1, с. 21, п. 13.
20. Сташкевіч М. Перадумовы і працэсы стварэння палітычных партый на Беларусі (канец XIX ст. - 1917 г.) // Беларускі гістарычны часопіс. 1999. №3, с. 20.
21. Рудовіч С. С. Час выбару: праблема самавызначэння Беларусі ў 1917 годзе. с. 133.
22. Вольная Беларусь. 1917. 8 лістапада.
23. Гарун А. А. З цяжкім возам на гнілой грэблі // Беларускі шлях. 1917. 13 красавіка.
24. Рудовіч С. С. Час выбару: Праблема самавызначэння Беларусі ў 1917 годзе. с. 146.
25. Декреты Советской власти. Т. 1. М. 1957. с. 40.
26. Парэчын Г. Г. Ідэя беларускай дзяржаўнасці перад утварэннем Савецкай Беларусі. Мн. 1929.
27. РДАСПГ. Ф. 71, воп. 34, сп. 1403, п. 7.
28. Ладысеў У. Ф. Брыгадзін П. І. Паміж усходам і захадам: Станаўленне дзяржаўнасці і тэрытарыяльнай цэласнасці Беларусі (1917-1939 гг.). Мн. 2003. с. 91.
29. Ладысеў У. Ф. Брыгадзін П. І.
30. Минская газета. 1917. 29 ноября.
31. Лёсік І. І. Творы. Мн. 1994. с. 260.
32. Тамсама. с. 262.
33. НАРБ, ф. 60, воп. 3, с. 81, п. 42.
34. Чарвякоў А. Р. За Савецкую Беларусь. Мн. 1927. с. 49.
35. Усебеларускі з'езд 1917 // Беларускі гістарычны часопіс. 1993 №2. с. 46.
36. Турук Ф. Ф. Белорусское движение. М. 1921. с. 88.
37. НАРБ, ф. 60, воп. 3, с. 81. п. 19.

38. НАРБ, ф. 325, воп. 1, с. 2, п. 77.
39. НАРБ, ф. 325, воп. 1, с. 1, п. 19.
40. Краўцоў М. Усебеларускі з'езд 1917г // Наша Ніва. 1997 г 10 кастрычніка.
41. Шантыр Ф. Ф. патрэбнасць нацыянальнага жыцця для беларусаў і самавызначэння народу. Слуцк. 1918 с. 17.
42. РДАСПГ, ф. 71, воп. 34, с. 218, п. 14.
43. РДАСПГ, ф. 71, воп. 34, с. 115, п. 18.
44. РДАСПГ, ф. 71, воп. 33, с. 117, п. 18.
45. Турук Ф. Ф. Белорусское движение. М. 1921. с. 105.
46. Канчер Е. С. Белорусский вопрос. 1918. с. 50.
47. Вольная Беларусь. 1917. 15 снежня.
48. Усебеларускі з'езд 1917г // Беларускі гістарычны часопіс, 1993 №4. с. 55.
49. Краўсоў М. Н. Усебеларускі з'езд 1917г // Беларускі звон, 1921, 16 верасня.
50. Гарун А. А. З цяжкім возам на гнілой грэблі // Беларускі шлях. 1917. 13 красавіка.
51. Цвікевіч А. А. Чагыры гады: 1918-25. III. 1922. // Беларускі сцяг. 1922, №1, с. 3.
52. Звезда. 1917. 30 ноября.
53. НАРБ, ф. 325, воп. 1, с. 21, п. 100.
54. Утренняя минская газета. 1918, 25 февраля.
55. НАРБ. ф. 325, воп. 1, с. 16, п. 35.
56. Иностранная военная интервенция в 1918-1920 гг. Мн. 1990. с. 100.
57. Игнатенко И. М. Октябрьская революция и самоопределение Белоруссии. Мн, 1992, с. 49.
58. Воронко И. Я. Белорусский вопрос к моменту Версальской мирной конференции. Ковно, 1919, с. 7.
59. НАРБ, ф. 60, воп. 3, с. 81, п. 50.
60. НАРБ, ф. 325, воп. 1, с. 8, п. 5.
61. Ладысеў У. Ф. Брыгадзін П. І. Паміж Усходам і Заходам: Станаўленне дзяржаўнасці і тэрытарыяльнай цэласнасці Беларусі (1917-1939гг.) Мн., 2003. с. 74.
62. Архівы БНР. Т. 1. Кн. 1, с. 71.
63. НАРБ, ф. 325, воп. 1, с. 21, п. 119.
64. Скалабан В. В. Беларускі нацыянальны камісарыят (сакавік 1918-сакавік 1919 гг/мн., 1987. с. 74.
65. НАРБ, ф. 60, воп. 3, с. 81, п. 22.
66. Чырвоны шлях-1918, №5, с. 8.
67. Документы и материалы по истории Белоруссии: В 4т. Мн. 1954. Т. 4. С. 390.
68. НАРБ, ф. 60, воп. 3, с. 668, п. 62.
69. Дзянніца. 1918. 25 кастрычніка.
70. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі ў 6 т. т. 5. Мн, 1997 с. 517.
71. Октябрь 1917 и судьбы политической оппозиции. В 3 х. ч. 2. Гомель 1993. с. 63.
72. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі ў 6 т., т. 1 Мн, 1993. с. 222.
73. НАРБ, ф. 69. воп. 3, с. 498, п. 20.
74. Цвікевіч А. А. Адраджэнне Беларусі і Польшчы. Мн. 1921. с. 73.
75. Звезда. 1919. 4 февраля.
76. Ладысеў У. Ф., Брыгадзін П. І. Паміж Усходам і Заходам: Станаўленне дзяржаўнасці і тэрытарыяльнай цэласнасці Беларусі (1917-1939гг.) Мн. 2003. с. 116.
77. Pielsudski I. Pisma zbiorowe. T. VI. Warszawa/1937/s/123/
78. Тамсама. с. 125.
79. Цвікевич А. А. Краткий очерк возникновения Белорусской Народной Республики. Киев. 1918. с. 23.

80. НАРБ, ф. 325, воп. 1, с. 21, п. 5.
81. Кругалевич В. А. История белорусской державности (1917-1922). Мн. 1999. с. 152.
82. Луцкевич А. А. Да гісторыі беларускага руху. Мн. 2003. с. 28.
83. Луцкевич А. А. Дзённік // Польша. 1991. №5. с. 169.
84. Тамсама. с. 173.
85. Тамсама. с. 176.
86. Тамсама. с. 178.
87. Тамсама. с. 192.
88. Калубовіч Я. Т. Крокі гісторыі Беласток. 1993. с. 99.
89. НАРБ, ф. 60, воп. 3, ст. 388, п. 7.
90. Мірановіч Я. Я. Навейшая гісторыя Беларусі. Беласток. 1999. с. 42.
91. Архівы БНР. т. 1. кн. 1. с. 433.
92. Тамсама. с. 434.
93. Тамсама. с. 533.
94. Тамсама. с. 509.
95. НАРБ, ф. 325, воп. 1, с. 49, п. 17.
96. НАРБ, ф. 60, воп. 3, с. 668, п. 62.
97. Ліпецкі Э. Міхнюк У. Аляксандр Цвікевіч: "Ліквідацыя БНР не была манеўрам". "Візіт да Пілсудскага" // Маладосць. 1993 №1. с. 111.
98. ЦАКГБРБ, с. 1689. т-2.
99. НАРБ, ф. 325, воп. 1, с. 59, п. 27.
100. НАРБ, ф. 325, воп. 2, с. 38, п. 18.
101. Луцкевич А. А. Дзённік // Польша. 1991. №5. с. 183.
102. НАРБ, ф. 4, воп. 1, с. 40, п. 21.
103. Борьба за Советскую власть в Белоруссии. Т. 2. с. 236.
104. Энциклапедыя гісторыі Беларусі. Т. 5. Мн. 1999. с. 418.
105. Беларуская думка. 1919. 11 лістапада.
106. Бюлетэнь Загранічнай групы БПСР. 1926. №6. с. 15.
107. История в Белорусии в документах и материалах. Мн. 2000. с. 252.
108. РДАСПГ, ф. 71, воп. 34, с. 2002, п. 1-2.
109. Архивы БНР, т. 1, кн. 1, с. 623.
110. НАРБ, ф. 4, воп. 1, с. 45, п. 1.
111. НАРБ, ф. 4, воп. 1, с. 49, п. 18.
112. НАРБ, ф. 4, воп. 1, с. 79, п. 33.
113. НАРБ, ф. 325, воп. 1, с. 38, п. 18.
114. Звезда. 21 Лістапада 1920 г.
115. НАРБ, ф. 242, воп. 1, с. 7, п. 6.
116. НАРБ, ф. 242, воп. 2, с. 6, п. 50.
117. НАРБ, ф. 60, воп. 1, с. 18, п. 33.
118. Казлоў Л. І. Цітоў А. К. Беларусь на сямі рубяжах. Мн., 1993. С. 61.
119. НАРБ, ф. 34, воп. 1, с. 31, п. 17.
120. НАРБ, ф. 34, воп. 1, с. 285, п. 27.
121. Звезда. 1920. 21 кастрычніка.

СЛОЎНІК ТЭРМІНАЎ-СКАРАЧЭННЯЎ

Аблвыкамзах - Абласны выканаўчы камітэт Заходняй вобласці і фронту.
БНГ - Беларуская Народная Грамада.
БНК - Беларускі Народны Камітэт.
БНК - Беларускі Нацыянальны Камітэт.
БНР - Беларуская Народная Рэспубліка.
БНС - Беларускі Народны Саюз.
БАК - Беларускі абласны камітэт.
БПНС - Беларуская партыя Народных Сацыялістаў.
БПСР - Беларуская партыя Сацыялістаў-рэвалюцыянераў.
БПСФ - Беларуская партыя Сацыялістаў-федэралістаў.
БПСД - Беларуская партыя Сацыял-дэмакратаў.
БСГ - Беларуская Сацыялістычная Грамада.
БХД - Беларуская Хрысціянская Дэмакратыя.
БСДРП - Беларуская Сацыял-дэмакратычная Рабочая партыя.
Белнацкам - Беларускі нацыянальны камісарыят,
БССР - Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка.
ВБР - Вялікая Беларуская Рада.
ЗША - Злучаныя Штаты Амерыкі.
КП(б)ЛіБ - Камуністычная партыя большавікоў Літвы і Беларусі.
КП(б)Б - Камуністычная партыя большавікоў Беларусі.
МНП — Мінскае народнае прадстаўніцтва.
Н.ВС - Народны ваенны саюз.
НКЗС - Народны камісарыят замежных спраў.
НЭП - Новая Эканамічная Палітыка.
Наркамнац - Народны камісарыят па справах нацыянальнасцяў.
Рэўваенсавет - Рэвалюцыйны Ваенны Савет.
РСЧА - Рабоча-Сялянская Чырвоная Армія.
РСФСР - Расійская Савецкая Федэратыўная Сацыялістычная Рэспубліка.
ССРБ - Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка Беларусь.
ССРУ - Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка Украіна.
СНК - Савет Народных Камісараў.
ППС - Польская партыя сацыялістычная.
ЦВБР - Цэнтральная Вайсковая Беларуская Рада.
ЦВК - Цэнтральны выканаўчы камітэт.
ЦБКСРКП(б) - Цэнтральнае бюро Беларускіх Камуністычных секцый Расійскай Камуністычнай партыі большавікоў.
ЧБНК - Часовы Беларускі Нацыянальны Камітэт.

Змест

Вытокі беларускага нацыянальнага руху (уводзіны)

Раздзел I. Нацыянальнае самавызначэнне і лютаўская рэвалюцыя (сакавік-кастрычнік 1917 года)

Раздзел II. Усебеларускі з'езд (5-17 снежня 1917). Раскол беларускага нацыянальнага руху

Раздзел III. Абвяшчэнне Беларускай Народнай Рэспублікі-вынік палітычнай дзейнасці нацыянальна-дэмакратычнага крыла беларускага нацыянальнага руху ў 1918 годзе

Раздзел IV. Супрацьстаянне палітычных бакоў у час савецка-польскай вайны 1919-1920гг.

Раздзел V. Замацаванне перамогі рэвалюцыйна-класавага крыла беларускага нацыянальнага руху. Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка Беларусь

Беларусы, яднайцеся (заклучэнне)

Крыніцы, літаратура
Слоўнік тэрмінаў скарачэнняў

Кобрын Міхаіл Уладзіміравіч нарадзіўся ў вёсцы Шкрабы (Скробава) Баранавіцкага раёна Брэсцкай вобласці. Бацька Уладзімір Канстанцінавіч і маці Валянціна Юльянаўна працавалі ўсё жыццё ў мясцовым калгасе.

Аўтар закончыў Мінскі архітэктурна-будаўнічы тэхнікум (1985). Пасля службы ў арміі паступаў на гістарычны факультэт Мінскага педінстытута, не прайшоў па конкурсу. Працаваў рабочым на будоўлі, тэхнікам. Завочна, з адзнакай закончыў гістарычны факультэт БДУ, аддзяленне музеязнаўства (1998).

Малодшы навуковы супрацоўнік у гісторыка-культурным запаведніку "Заслаўе". Малодшы навуковы супрацоўнік у філіяле Нацыянальнага мастацкага музея ў г. Мір Карэліцкага раёна Гродзенскай вобласці. Дзякуючы загадчыку філіяла Далінскаму Эдуарду Вітальевічу, гэты час стаў плённым у творчым жыцці аўтара.

Адсутнасць жылля прымусіла навукоўца пераехаць у родную вёску Шкрабы. Працуе настаўнікам гісторыі у суседняй вёсцы Карчы (Карчова). Закончыў аспірантуру Інстытута гісторыі НАН Беларусі. Аўтар шасці навуковых артыкулаў і трох публіцыстычных.